

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TV-SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İDEOLOJİ, TOPLUMSAL SINIFLAR VE İLETİŞİM

Yüksek Lisans Tezi

BELGİN ŞAHİN

İSTANBUL, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TV-SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İDEOLOJİ, TOPLUMSAL SINIFLAR VE İLETİŞİM

Yüksek Lisans Tezi

BELGİN ŞAHİN

Danışman: DOÇ.DR. VİLDAN EYİGÜNGÖR

İSTANBUL, 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

RADYO, TELEVİZYON VE SİNEMA Anabilim Dalı İLETİŞİM BİLİMLERİ Bilim
Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi BELGİN ŞAHİN'nın İDEOLOJİ, TOPLUMSAL
SINIFLAR VE İLETİŞİM adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 17.07.2013 tarih
ve 2013-28/49 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans
Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ..09../12../2013

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. VİLDAN İYİGÜNGÖR	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. AYŞE BİLGE GÜRSOY ÖZKAN	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. YASEMİN İNCEOĞLU	

ÖNSÖZ

Yapılan bu çalışmanın, son yıllarda yaşamış olduğumuz toplumsal dönüşümlerden kaynaklı olarak ortaya çıkan sorunların çözümlerine ilişkin bir soru sordurabileceğini umarak, araştırmada emeği geçen herkese teşekkür etmek isterim.

Öncelikle her görüşme sonucunda ayrı bir soruyla döndüğüm, değerli önerileriyle hocam Doç Dr. Vildan Eyigüngör'e, her konuda desteklerini esirgemeyen kadim dostlarım, Bucan Kazım Kankotan, Eda Göksal Çoşar, Vedit Temizkan, Dilek Sariaslan, Aydın İncesu, Duygu Öktem, Devrim Sarıçam ve Uğur Özdoğan'a, görme engelliler için bu çalışmanın braelli alfabesi ile basılmasını öneren değerli arkadaşım Murat Demirok'a, manevi destekleri için Aileme ve Kuzenlerime, en önemlisi bu çalışmanın oluşmasını sağlayan, açık görüşleriyle işçilere desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

İstanbul, 2013

Belgin ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	5
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
1. GİRİŞ.....	1
2. İDEOLOJİ KAVRAMININ KÖKENİ.....	3
2.1. Marx ve İdeoloji	8
2.1.1. Yanlış Bilinç.....	10
2.1.2. Meta Fetişizmi	14
2.1.3. Yabancılaşma	18
2.2. Gramsci - Hegemonya olarak İdeoloji	23
2.3. Althusser ve İdeoloji.....	27
3. TOPLUMSAL SINIFLAR.....	31
3.1. Toplumsal Sınıflar ve Devlet.....	35
4. İLETİŞİMİN TOPLUMSAL TARİHİ.....	38
4.1. İletişim ve İdeoloji İlişkisi.....	40
5. METODOLOJİ	43
5.1. Araştırma Soruları	44
5.1.1. Niceliksel Araştırma- İşçi Profili	44
5.1.1.1 Siyasi eğilimi	45
5.1.1.2 İnternet kullanma biçimi.....	45
5.1.2. Derinlemesine Görüşme Soruları	45
5.1.2.1 İşçinin Çalışma Koşulları ile ilgili Sorular	47
5.1.2.2 İş Güvenliği ile ilgili sorular	48
5.1.2.3 Sosyal Politika ile ilgili Sorular	49
6. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ANALİZİ.....	50
6.1. Derinlemesine Görüşme yapılan İşçilerin Niceliksel Analizi	50
6.2. Derinlemesine Görüşme İçerik Analizi	72
6.2.1. Anlamlandırma /Tanımlama/Yorumlama.....	72
6.2.1.1. İşçilerin Kendilerini Tanımladıkları kimlik.....	72
6.2.1.2. İşçilerin Devlet ile ilgili algısı	72
6.2.1.3. İşçilerin Siyasi Partilerle ilgili algısı	73
6.2.1.4. İşçilerin Sendika ile ilgili algısı	75
6.2.1.5. İşçilerin Medya ile ilgili algısı	75
6.2.1.6. İşçilerin yaratmak istediği medya	77

6.2.1.7.	Dini inancına göre özgürlük algısı	79
6.2.1.8.	Sosyal Politika algısı	80
6.2.1.9.	İş Güvenliği bilgisi	83
6.3.	<i>Çalışma Koşulları Diğer Bilgiler</i>	85
7.	SONUÇ	91
	ÖZGEÇMİŞ	96
	KAYNAKÇA	97

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İDEOLOJİ, TOPLUMSAL SINIFLAR VE İLETİŞİM” başlıklı bu çalışmanın verileri, akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun bir şekilde toplanarak, tarafımdan yazıldığını belirtir. Ayrıca yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.
09/07/2013

Aday: Belgin ŞAHİN

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Belgin Şahin
Anabilim Dalı	: Radyo TV-Sinema
Programı	: İletişim Bilimleri
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. Vildan Eyigüngör
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Temmuz 2013
Anahtar Kelime	: Toplumsal sınıflar, İletişim, İdeoloji

ÖZET

İDEOLOJİ, TOPLUMSAL SINIFLAR VE İLETİŞİM

Din olgusunun gündelik hayat pratiklerinde yoğun olarak yaşandığı yanılsama dönemi ile sistemli, modern hayat projesinde ki yanılsama arasında, ideoloji kavramı nesnel gerçekliğe giden yolun deneyimli bir araştırmacısı gibidir.

Bu yüzden adına ideoloji denmese de toplumların ilk zamanlarından bu yana doğa ve kendi yapısıyla(türü, maneviyatı v.b.) ilgili soruları olagelmıştır. Bu sorular tarihsel süreçler içerisinde kendi dinamikleri içerisinde değişmiş, farklı anlamlara bürünmüştür. İdeoloji kavramı çok geniş bir yelpaze de tartışılıyor olsa da temel yaklaşımlarını politik ve felsefi tartışmaların tanımlarından alır.

Bu çalışmada ideoloji, toplumsal sınıflar ve iletişim kavramlarının gelişim süreci ve günümüze denk düşen anlamları Marx üzerinden, Marx'ın kullandığı argümanlar üzerinden tanımlanıp tartışılacaktır.

Son tahlilde kapitalist örgütlenme biçiminin toplumsal sınıflar üzerindeki etkisi; Marx'ın deyimiyle gerçek insanların (faal insanların) deneyimleriyle anlaşılmaya çalışılacaktır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Belgin Şahin
Field	: Radio TV – Sinema
Programme	: Communication Studies
Supervisor	: Doç. Dr. Vildan Eyigüngör
Degree Awarded and Date	: Master – July 2013
Keyword	: İdeology, social classes, communication

ABSTRACT

IDEOLOGY, SOCIAL CLASSES AND COMMUNICATION

Between the illusion in which religion as a fact is being lived in the practices of daily life and the illusion in which it is being experienced in the systematical modern world, the concept of ideology is like an experienced researcher in the way to the objective reality. Whether they call its name "ideology" or not, societies have been asking questions about the nature and their own structure (species, spirituality, etc.) since their very beginning of being.

These questions have been changed in their own dynamics and have had different meanings through the historical process.

Although the concept of ideology is being argued about in a very large context, it takes the fundamental approaches in the theory from the political and philosophical arguments' definitions.

In this work, the development and contemporary definitons of the concepts of "ideology", "social class" and "communication" will be discussed and defined through Marx' argumentation. In conclusion, the after effects of the capitalist organizational forms on the social classes namely as Marx quoted real (active) people's experience will be argued.

1. GİRİŞ

“Siz ki, bilgesiniz, yüksek ve derin bir bilimle

dopdolusunuz

Her şeyin nasıl, nerede ve ne zaman birleştiğini

kavrayan ve bilenlersiniz

... siz büyük bilgiler, ne olduğunu söyleyin

Bana neler olduğunu keşfedin

Keşfedin, nerede, nasıl ve ne zaman

neden böyle bir şeyin başıma geldiğini.”

Michel Foucault

Günümüz Sosyal Bilim tartışmaları içinde bir tarafıyla ‘ideolojinin sonu’ diye tanımlansa da disiplinler arası çalışmalarda adından çokça söz ettiren ‘ideoloji’ kavramı bu tezin temel kavramı olarak toplumsal sınıflar ve iletişim bilimleri açısından nasıl bir düzlemde ele alındığı konusu üzerine tartışılacaktır. “İdeoloji” ve “toplumsal sınıf” kavramları ve bu kavramların günümüze denk düşen anlamları Marx üzerinden, Marx’ın kullandığı argümanlar üzerinden tanımlanıp tartışılacaktır. Birinci bölümde, genel olarak tezin merkezini oluşturan kavramlardan ve bu kavramların tarihsel süreç içerisinde değişiminden ve tanımlamalarından bahsedilecektir. İki ve üçüncü bölümde ise, “ideoloji” kavramı sınıf teorileri ve iletişim bilimleri açısından karşılaştırmalı olarak tarihsel süreç içerisinde yer alan konumu itibarıyla tartışılacaktır. Dördüncü bölümde yapılan araştırmanın metodolojisi ayrıntılı olarak aktarılacaktır. Beşinci bölümde siyasi olarak sağ eğilimli olan işçilerle üç bölümden oluşan niceliksel ve niteliksel yöntemler kullanılarak yapılan görüşmeler değerlendirilecektir. Sonuç bölümü ise kuramsal, niceliksel ve niteliksel yöntemlerle tartışılan tezin değerlendirmesi ve öneriler olacaktır.

Araştırma Türkiye’nin içinde bulunduğu son on yıllık dönemi kapsayacak şekilde, işçilerin gündelik hayatta en çok ilişkilendiği ve iletişim halinde olduğu yapılarla/aygıtlarla(Devlet, Siyasi Parti, Sendika, Medya v.b.) ilgili tutumları ve beklentileri üzerinden değerlendirilecektir. Araştırmanın sorusu Türkiye de işçi sınıfının

sağa yöneliminin altında yatan nedenleri saptama çalışmasıdır. Araştırma bir dönemi ele alacak şekilde belirli olgular üzerinden hareket ederek yapılmıştır.

Bu çalışmada belirleyici olan temel yaklaşım sorularından bir tanesi Marx'ın ifade ettiği gibi; "Bireyler her zaman kendilerinden hareket etmişlerdir, her zaman kendilerinden hareket etmektedirler. Onların ilişkileri, onların gerçek yaşam süreçlerinin ilişkileridir. Onların ilişkilerinin kendilerine karşı bir özerkliğe sahip olması nereden geliyor ? Onların kendi öz yaşamlarının güçlerinin, kendilerine karşı kadiri mutlak hale gelmelerinedendir?"(Marx,2008,s.119) Soruları üzerine şekillenmiştir. Bu bizi tarihsel olarak tartıştığımız ideoloji kavramının bugün yaşadığımız kapitalist üretim biçimi esas olan dünyanın sonuçlarını anlamaya ve bu sonuçları yine aynı paralelde belirli bir yöntem üzerinden açıklama ihtiyacına götürmektedir. Bundan hareketle özünde düşünsel, tarihsel süreçleriyle insan kendi maddi üretiminin koşulları içerisinde evrilmiştir, diyebiliriz. Bu soru aynı zamanda insanın kendi üretimi sonucunda oluşan ilişkilene biçiminin yine kendinde doğurduğu sonuçları anlamayı içermektedir. Nedir bu kendinde doğurduğu sonuçlar?

Kapitalist üretim biçimi, örgütlenme tarzını sanayinin gelişmesiyle birlikte büyük mücadeleler sonucu ortaya çıkan toplumsal sınıfların üzerinden kurar. Ekonomik üretim biçimi üzerinden şekillenen toplumsal sınıflar kendilerini, Marx'ın deyimiyle üst yapılar üzerinden Devlet, Siyasi Partiler, Sendikalar, Medya v.b. ifade eder. Bu araştırma da yine bu ifade biçimleri bir dönemi kapsayacak şekilde, işçilerin çalışma koşulları ile karşılaştırmalı olarak sorgulanacaktır.

Bu araştırmanın bir diğer temel yaklaşımı ise alt yapıdan (ekonomik üretim biçimi veya koşulu) kaynaklı olarak ortaya çıkan -başta eşitsizlik sorunu olmak üzere- sorunların üst yapılar üzerinde dönüşen toplumsal ilişkilerin, yine bu durumdan dolayı dönemselsel olarak eğilimlere veya yönelimlere neden olduğu savıdır.

2. İDEOLOJİ KAVRAMININ KÖKENİ

İdeoloji; tanımı itibariyle çok tartışmalı bir kavramdır. Ama yinede tartışmalar genel kabüller üzerinden yapılır. Kavramı ilk kullanan Fransız Devriminin Aydınlanmacılarından Antonie Destutt De Tracy’ dir.Kavramın ilk kullanılmaya başladığı döneme kadar, filozoflar tarafından farklı isimler adı altında bugünkü kullanımına yakın destekleyici teorilerde ortaya atılıyor. Marx’ın ideoloji tanımı itibariyle tüm bu tartışmaların merkezinde olduğunu söyleyebiliriz. Marx’tan sonra olan teorik kuramsal gelişmelerin bir çoğu Marxçı ya da Marxçı olmayan şeklinde geliştiği için böyle algılanması da tabidir.Lenin’in sosyalist ideoloji veya proleter ideolojisi, Gramsci’nin rıza–hegomanya kuramı, Althusser’in “ideolojinin tarihi yoktur o bir hayattır,” ifadesinden yola çıkarak geliştirdiği tanımı ise ideolojinin ilk tartışmaların yapıldığı andan farklı bir kuramsal çerçeveye oturtmuştur. Lenin ve Gramsci’nin aynı zamanda direniş olarak gördüğü ideoloji kavramı yine Marxist gelenekten gelen Gyorgy Lukacs ve onun öğrencisi olan Karl Mannheim tarafından daha farklı şekillerde nitelendirilmiştir.

Tartışılan kavram Marx, Lenin, Gramsci ve Althusser’in teorileriyle sınırlı değildir, bu kavram çok daha öncesine dayanmaktadır. En azından tanım tartışmaları kavramın ilk olarak kullanılışı çok daha eskiye, bilimlerin bilimi olarak adlandırılan felsefeye dayanmaktadır.

“Latince’de idea sözünün 1430 olarak kayıtlara geçmiş olan ilk kullanımında, imge, sembol anlamlarına geldiği biliniyor. Sözcüğün kökeni aslında Yunanca ideadır.” (Çelik, 2005, s.27) Platon’da idea kavramı merkezi bir yere sahiptir. Zira bütün felsefesini bu kavram üzerine inşa etmiştir. İdea ne demektir? Platon’un diyaloglarına bakıldığında kavramın ilk diyaloglardan itibaren bir şeyin ne olduğunu, onu kendi olduğu şey yapan özünü ifade eder. Mesela *Menon* diyalogunda, Menon’un sorduğu, “erdem öğretilir midir? Yoksa erdem uygulamayla mı anlaşılır? Yoksa insanı erdemli yapan şey, uygulama veya eğitim değil de doğa ya da başka bir şey midir?” sorusuna Sokrates, erdemin öğretilir olup olmadığı bir tarafa erdemin ne olduğunu bile bilmediğini” dolayısıyla sorulması gereken ilk sorunun bu olduğunu ifade eder.

Sokrates, “Menon’un kendisinin kim olduğunu bilmeyen birinin, onun yakışıklı, zengin ya da soylu olup olmadığını” söyleyememesi gibi “kendisinin ne olduğunu bilmediğim bir şeyin özelliklerinden söz edemeyeceğini”(Platon, 2012, s.29-30) ifade eder. Sokrates’in, peşine düşüp araştırdığı asıl soru da budur zaten. Sokrates, bir şeyin ne olduğunu bilebilmek için, onu olduğu şey yapan, kendisi gibi olanlara ortak olan öze bakmak gerektiğini ifade eder: “Çok sayıda ve çeşitli olsalar bile, yine de hepsini [bütün tek tek erdemleri] erdem yapan bir unsur bulunmaktadır. Erdemin ne olduğu sorusuna yanıt veren bir insanın dikkat etmesi gereken nokta, budur.”(Platon, 2012, s.32) Sokrates’e göre, bütün erdemleri tek bir adla adlandırdığımıza, onların her birinin erdem olduğunu ifade ettiğimize göre, bu tekil erdemleri erdem yapan hepsinde aynı olan, hepsinde mevcut olan ortak bir doğa olmak zorundadır.(Platon, 2012, s.37) Sokrates’in bu ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla Platon’a göre, idea, yukarıda aranan özelliklere sahiptir.

Platon Phaidon diyalogunda, bu özlerden söz ederek, “Büyüklik, sağlık, güç gibi şeylerin hepsinden söz ediyorum; kısacası her bir şeyin özünden, her bir şeyi o şey yapan özden söz ediyorum. Tek tek varolanlardaki en gerçek şey...” (Platon, 2012a, s.65) nasıl kavranır? Beden aracılığıyla mı yoksa ruh aracılığıyla mı kavranır? Platon’a göre bunlar, ancak düşünceyle kavranır, duyularla algılanması mümkün değildir.

“Soru ve cevaplarımızda ne olduğunu ortaya koymaya çalıştığımız şey, yani varlığın bizzat kendisi, her zaman bir ve aynı mıdır, yoksa değişir mi? Eşitin kendisi, güzelin kendisi, var olan her bir şeyin kendisi, herhangi bir zamanda herhangi bir şekilde değişime uğrar mı?”(Platon, 2012a, s.118)

“Peki insan, hayvan, elbise gibi pek çok güzel şey için, yani kendinde varlıkların adıyla aynı ad taşıyan ve güzel şeyler, eşit şeyler diye adlandırılan bu türden pek çok başka şey için durum nedir? Bunlar da hep aynı mı kalır? Yoksa kendinde varlıkların tersine, söz gelimi hem kendileriyle hem de birbirleriyle nereyse hiçbir zaman aynı kalmazlar mı?”(Platon, 2012a, s.118) Bu soru muhatabı tarafından onaylanır.Platon’a göre var olanlar, görünenler ve görünmeyenler diye ikiye ayrılabilir. Görünenler, sürekli değişen, ve duyularla algılanan şeylerdir. Buna karşın görünmeyener, sadece akılla kavranan ve sürekli aynı kalan, değişmeyen şeylerdir. İşte akılla kavranabilen bu

varlıklar idealdır. Bu varlıklar, akılla kavranan nesnel varlıklardır. İnsandan bağımsız olarak mevcut olan bu varlıklar, insan zihni tarafından kavranır. Nasıl duyular, nesneleri görüyorsa akıl da bu ideaları, görür. Bunlar da, diğer duyulur nesneler gibi kendi başlarına, akıldan bağımsız olarak vardır. Bu yüzden idealar, varlığı insan zihnine bağlı olan kavramlara göre daha üstün bir ontolojik yere sahiptir. Platon'un söz ettiği bu idealar, ahlakta, siyasette, bilgide ve estetikte, nesnelliğin kaynağıdır. Ancak bu nesnel varlıkları kavrayan kişiler olan filozoflar yönetici olursa, Platon'a göre Devletin bütün bireyleri gerçekten mutlu olabilir.

Eski Yunancadaki *idea* ile ilgili bir başka kelime, bakmak, görmek anlamlarına gelen *Ídein* sözcüğüdür...İdeaların zihnin doğrudan kavradığı tek şey olduğunu savlayarak *idea* kavramını modern felsefenin uğraş alanına dahil eden Descartes olmuştur.“(Çelik, 2005, s.28) açıklama bölümü) Modern dönem ideoloji kavramının kökenlerinin bir anlama çabası olduğu yadsınamaz. Dolayısıyla bugün tartışılan haliyle dahi çok uzak düşünsel süreçler olmadığını görüyoruz.

Kavramın kökenine dönecek olursak, 17.yy dönemi filozoflarından *Francis Bacon*'nın *idoller öğretisi* bir adım öteye götürüyor ki daha sonra değinilecek olan Fransız dönemi ideologlarının önemle üzerinde durduğu bir isimdir. “İnsan zihninde ayırt etmek için belirlediğimiz dört idol bulunmaktadır. Bunların birincisine Soy İdealleri, ikincisine Mağara İdealleri, üçüncüsüne Çarşı- Pazar idealleri, dördüncüsüne ise Tiyatro İdollerini adını veriyoruz.“ (Bacon, 2012, s.127)

“Soy İdollerini, İnsanın doğasında ve bizzat insanın soy ve doğasında vardır. Mağara İdealleri her biri bireysel olan ideollerdir. Çarşı Pazar İdealleri insanların birbiriyle olan ticari ve toplumsal ilişkilerinden dolayı ortaya çıkan idollerdir. Tiyatro idealleri, kusurlu ispat kurallarından kaynaklanarak insan zihnini sarmış olan ideollerdir.“ (Bacon, 2012, s.127,128)

Bilişsel süreçte bu iki türün kendiliğinden harekete geçtiğini ve insan algısının bundan dolayı tıpkı nesnelerden yansıyan ışığın yönünü saptırarak nesnelerin biçimlerini bozan bir aynaya benzer. Soy idealleri insan doğasının ortak özellikleridir. “Mağara idollerini ise tek tek bireylere özgüdür. Pazaryeri (Piyasa) idollerini toplumsal

etkileşim içerisinde görüldüğünden insan zihnine gizlice sokulup onu tamamen kuşattıklarından bütün idoller arasında en kaygı verici olanıdır.”(Çelik, 2005, s.47-48)

“Doğal ki Bacon, İdeol Öğretisini kaleme alırken onun on yıllar sonra hangi doğrultuda genişletileceğini kestiremezdi. Bacon’ın idol öğretisi, özellikle Fransız Aydınlanması’nda dogmalara ve kiliseye karşı yöneltilmiş mücadelenin kuramsal aracı olmuştur. ,“(Özbek, 2011, s.21)

Bu anlamıyla ‘Bacon’un ideoller kuramı modern sosyal bilimlerin başlangıç noktasıdır. Hem Hobbes ve Locke kanalıyla İngiliz ampirik geleniğini, hemde ileride ideoloji kavramını üreten Fransız Aydınlanma geleneğini ciddi ölçüde etkilemiştir.” (McLellan, 2009, s.5)

David McLellan’a göre de; Fransa Ulusal Enstitüsü çevresinde şekillenen Aydınlanma düşünürleri 1789 Fransız Devrimi’nin öncüleriydiler.İdeoloji teriminin ilk kullanışı da Fransız Devrimi’nin hemen ertesine rastlar. 1797 yılında kelimeyi ilk kullanan Antonie Destutt De Tracy, 1801-1815 yılları arasında yazdığı *Elements de Ideologie*’de yeni bir düşünceler bilimi olan ideolojiyi önerdi. Dinsel ya da metafizik olgulardan bağımsız fikirlerin kökeninin rasyonel olarak araştırılması gerektiğine inanıyordu. (McLellan, 2009, bkz1.Bölüm)

İnsanların temel ihtiyaçlarının evrensel olduğuna inanan Antonie Destutt De Tracy, bu inancından dolayı bireysel araştırma yerine toplumsal bir araştırma ve gözlemin öneminden bahsediyor.Kavramı genel anlamıyla olumlu ve ilerici anlamıyla kullanır.Dönemin önemli isimlerinden birisi olan Thomas Hobbes’un dinsel inançlarla korku ve cehalet arasında kurduğu ilişki, on sekizinci yüzyıl düşünce akımlarının dinle ilgili tartışmalarında ayırıcı bir çizgi oluşturmaktadır. Bu çizgide ilerleyen din eleştirisi, özellikle Fransız aydınlanmasının belirleyici özelliklerinden biridir, ancak Hobbes’un dine atfettiği toplumu birarada tutma işlevine yapılan vurgu, Aydınlanma düşüncesinde yerini dinin toplumu gerileten rolüne yapılan bir vurguya bırakmıştır.”(Çelik, 2005, s.53)

İdeoloji tanımının oluşmasına dönecek olursak, Fransız Ulusal Enstitüsü çevresinden ve Aydınlanma döneminin önemli filozoflarından Destutt de Tracy’e kadar

olan dönemde ve sonrasında ideoloji kavramının bugün kullanılan haliyle tartışılmaya başlandığını görüyoruz. Helvetius, Holbach ve Destutt de Tracy Din, Akıl, Doğa vs., tartışmalarının, karşılaştırmalı olarak toplumsal yaşam biçimleri ve düşünsel dünyamız üzerindeki etkisi üzerine eleştirilerde bulunarak, doğru bir kavrama biçimine yönelik atıflarda bulunmuşlardır.

Örneğin; o dönemin önemli filozoflarından Helvetius, ileride Marx'ın kullandığı çözümlere yakın çözümlemelerde bulunuyor. Ve''Fikirlerimiz içinde yaşadığımız toplumun zorunlu sonuçlarıdır'' saptamasını yapıyor.'' (Özbek, 2011, s.25)Holbach (1970, s.viii)'a göre 'İnsanın mutsuzluğunun kaynağı doğaya dair cehaletidir...'Öyleyse en önemli görevimiz, bizi yanlış yollara götüren yanılsamaları yok edecek araçlar yaratmaktır. Bu kötülüklerin ilacı bizzat doğada aranmalıdır; sapkın ve baskıcı bir hırsın başımıza açtığı dertlerin panzehirini bulmayı rasyonel olarak umut edebileceğimiz tek yer Doğa'nın zengin kaynaklarıdır...İşte bunun için, akıl hak ettiği yere kavuşmalıdır... Akıl, artık önyargının ağır zincirlerinden kurtulmalıdır.'(McLellan, 2009 s.5) demiştir.

İdeoloji tanımının oluşumu ile ilgili buraya kadar olan kısmında filozoflar veya ideologlar olarak anılan Fransız Aydınlanmacıları olumlu ve ilerici tanımlamalar kullanılıyor, fakat Napoleon tüm bu tanımlamaların dışında bir anlam katarak ideolojinin bir anlamda tarihsel gelişimine yön veriyor. Ulusal "Enstitü, 'idelerin bilimi' anlayışını, rasyonel bir devlet ve onun amacı olan eşitliği, özgürlüğü sağlaması için bir temel olarak görmüştür. Napoleon, 1797-1803 tarihleri arasında Ulusal Enstitü'nün üyesi olmuştur.Ancak politik yaşamda profesyonel bir politikacı olmayı öğrendiği, becerdiği oranda da ideoloji taraftarlarından uzaklaşmanın gerekliliğini kavramıştır.Bu uzaklaşma, kendi politik gücünü daha sağlam zeminlere taşıdığı bilinciyle yönelmektedir.Napoleon kendi iktidarı için sağlam zeminlere yerleştikçe Ulusal Enstitü'nün taşıyıcılığını yaptığı Aydınlanmacı düşüncelerin, kendisi için tehlikeli olacağını görür.'' (Özbek, 2011, s.41)

Ve bunun üzerine 20 Aralık 1812'deki Devlet Konseyi toplantısında 'Sevgili Fransa'mızın talihsizliklerinin nedeni de bu ideolojidir, bu hain metafizikçilerdir,' demiştir. 1789 Devriminin vaatlerinden demokratik nitelikte olanlarının

unutturulmasına büyük önem verilen bu dönemde, Napolyon, Fransa'yı kurtarmak için ideolojilerin değil, insan kalbinin bilinmesini ve tarihin öğrencilerinin (derslerinin) göz önünde tutulmasını' savunmuştur.” (Oskay, 1980, s.202)

“Napoleon'a göre bunlar, siyasi otoritenin temellerini sarsan ve insanları teselli buldukları kurgulardan acımasızca yoksun bırakan tehlikeli insanlardan oluşan bir grupturlar. Siz ideologlar, bütün hayalleri yıkmaktasınız; oysa halklar için mutluluk çağı neyse bireyler için yanılsamalar çağı odur” şeklinde yakını. (Eagleton, 2011, s. 99)

Bu açıdan bakıldığında, başlangıçta 'ideoloji' kavramını pozitivist, akılcı, liberal, seküler ve cumhuriyetçi bir bilim olarak algılayan Napoleon Bonaparte'ın, kendi iktidarı süresince ideolojiyi nasıl tersyüz ederek bugünkü kullanımı çerçevesinde dönüştürdüğünü görmek ideoloji tarihi açısından önemlidir.” (Kaya, 2012, s.69) Marx Fransız Devrimi ve öncesinde yaşananları, Napoleon'un sıkı sıkıya bağlı olduğu statükoyu ve dönemin işçi sınıfı mücadelesini yakından gözlemleyerek daha sonra yararlanabilmek adına oluşturduğu kaynaklarla ideolojiyi çok daha geniş bir felsefi, ekonomik ve tarihsel alanda tartışmıştır.

2.1. Marx ve İdeoloji

“Marx, de Tracy'nin eserlerinde görülen iyimser bir görüş olan faydalı düşünceler bilimi olarak ideoloji görüşünden haberdardı. Ancak terimi, Napolyon'un 'karanlık metafizik' eleştirisi ile popülerlik kazanan eleştirel anlamı ile kullanmayı tercih etti. Bu eleştirel anlamın korunması ve bu tavrın haklı çıkarılması için sunulan açıklamalar Marxist geleneği incelemeyi anlamlı kılar. Marx'ta 'ideoloji'nin kötuleyici anlamı iki unsurdan oluşuyordu. Birincisi, ideoloji idealizmle bağlantılandırılıyor ve idealizm de sorunlu bir felsefi yaklaşım olarak kabul edilerek materyalizm karşısında konumlandırılıyordu. Doğru bir dünya görüşü bir şekilde materyalist bir yaklaşım olmalıydı. İkincisi, ideoloji toplumda kaynakların ve iktidarın eşitsiz dağılımıyla bağlantılandırılıyordu. Toplumsal ve ekonomik düzenlemeler töhmet altında olduğuna göre, onların bir parçası olan ideoloji de töhmet altındaydı.” (McLellan, 2009, s.11)

Kavram,Marx'ın Feuerbach'la sürdürdüğü din tartışmasında önemli bir yer tutar. Marx'ın ideolojiye ilişkin birçok saptamasının arkasında da bu tartışma vardır. Feuerbach'ın dine ilişkin görüşlerini eleştirirken düşüncesi öyle bir noktaya gelir ki burada artık özel olarak din tartışılmaz, bütün ideolojik formlar aynı kaynağa geri götürülür. Marx'ın ideoloji kavramını ilk belirlenimde olumsuz bir yüklemle ele almasının nedeni de kanımca din eleştirisi ve bu eleştirinin sınırlarının ulaştığı genişliktir. (Özbek, 2011, s.50-51).

“Marx'ın Hegel ve Feuerbach felsefeleriyle olan kuramsal ilişkisi, ideoloji eleştirisi ve kuramı açısından merkezi bir önem taşımaktadır. Bunun temel nedeni, Feuerbach'ın konumundan Hegel'i ve dolayısıyla Alman İdealizmini eleştirirken Marx'ın bu felsefeyi bütünüyle Almanya'nın geri kalmışlığıyla ilişkilendirmesi ve gerçekçiliği ters yüz ederek sunan bu felsefenin var olan siyasal ve toplumsal koşulları meşrulaştırdığını iddia etmesidir. Bu nokta ideoloji eleştirisinin başlangıç noktası sayılmalıdır. Daha sonra özellikle *Alman İdeolojisi*'nde, bu ideolojik felsefenin gerçeklikle olan karşıtlığının ve çarpıtmanın ana mekanizmasının ideoloji eleştirisi yoluyla görünür kılınması hedefi açıkça ifadesini bulacaktır.”(Çelik, 2005, s.61)

Toplumsal düzen, ekonomi, felsefi yaklaşımlar içerisinde tanımlanmaya çalışılan, tartışılan kavramın düşünce ve bilincin oluşumu noktasından alınarak tartışılması, kavramın Marx ile birlikte daha geniş teorik ve pratik alanda anlaşılmasını zorunlu kılıyor. Bilincin oluşması, toplumsal ve ekonomik düzenlemlerin, insan(toplum) pratikleri noktasında anlaşılmaya çalışılması ideolojiyi Marx ekseninde İdealizm-Materyalizm tartışmasının merkezine götürür.

Dant'a göre “Marx'ın ideoloji kuramına katkısı, düşünce ve bilincin oluşumu ile ilgili tartışmaları insan psikolojisi üzerindeki tartışmalardan toplumsal gelişmenin dinamiklerine kaydırmasıdır.”(Sancar, 2008, s.11) Bilincin oluşumunun temellerini insanın toplumsal pratiklerinde aramak tezi Marx'ındır ve bu tez ile yanlış bilgilerin doğru bilgiye dönüştürülmesi sorunu düşüncenin kendi içinde tartışmayla elde edilebilecek bir dönüşüm olarak yorumlanmaktan kurtulmuştur.” (Sancar, 2008, s.11)

2.1.1. Yanlış Bilinç

Marx'ın Feurbach üzerinden Alman İdealizmine olan eleştirisi insan bilincinin nasıl oluştuğu soruları üzerinden geliştiği için, ilk olarak insanların yaşam süreçleri ve üretim ilişkileri üzerinden yola çıkar ve gerçek insanı tanımlar. Marx,*Alman İdeolojisi*'nde geçen tarihi dünyevi bir temele oturtmak, fikirlerin dünyayı değil dünyanın fikirleri yarattığı savları sadece Almanya özelinde değil evrensel toplumsal ilişkiler ve bilinç üzerinde eleştirilerde bulunarak tartışmıştır. Dolayısıyla, Marx'ta ideoloji asıl olarak bilinç, ama dünyevi bir temele oturmamış yanlış bir bilinç üzerinden eleştirilerle başlıyor. *Feurbach Üzerine Tezler* adlı notlarında o ünlü sözünü -filozoflar dünyayı yalnızca çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir- yazarak, öncesinde yazdığı ve sonrasında yazacağı neredeyse bütün yapıtları kendi şahsında bu sözünü doğrular nitelikte olmuştur.

David Mc Lellan'a göre Marx "yanlış bilinç" ifadesini kullanmamıştır. Engels'in bu ifadeyi Franz Mehring'e yazdığı mektuplarında kullandığını ve daha sonra onunda çok fazla kullanmadığını bir kavram olduğunu söyler. "İlk olarak Marx'ın asla 'yanlış bilinç' kavramını kullanmadığını söylemek gerek" (McLellan, 2009, s.20). Yine Michelle Barret de McLellan'dan yaptığı alıntıyla aynı şeyi yeniler. "Aslında öyle görünüyor ki Marxist felsefe uzmanlarına göre Marx 'sahte bilinç' ifadesini hiçbir zaman kullanmadı." (Barrett, 2004, s.15).

"Buradan hareketle 'yanlış bilinç' kavramının esas olarak Marx-sonrası bir kavram olduğunu kabul etmek gerekir. McLellan'ın ikinci itirazı, 'yanlış bilinç' kavramının ideolojiyi yanılsamayla özdeşleştiren bir anlayışa dayanmasıdır. Marx Alman İdeolojisinde bu tarz bir özdeşliği meşrulaştıracak camera obscura, hayalet, ters dönmüş gerçeklik gibi kimi imgelere başvurmuştur. Oysa Marx'ın sonraki eserlerinde ideoloji kuramına kaynaklık edecek öğelerin ihmal edilerek Marx'ın ideoloji kavrayışının esas olarak ve yalnızca Alman İdeolojisi aracılığıyla anlaşılmaya çalışılmasından ileri gelen bir sorundur." (Çelik, 2005, s.175).

Genel olarak ideoloji kavramını Marx ile bütünleyen ve onun dışında düşünen iki ayrı kanaat olduğu söylenebilir. Bir yanıyla Marx'ın sadece Alman İdeolojisi değil

bütün yapıtlarında ideolojik çözümlemelere yer verildiği görüşü hakim iken diğer tarafta ideoloji kavramının Marx'ta bir tutarlılığı olmadığı görüşü hakimdir.

“ ...yanlış bilinç fikri, Marx'ın düşüncülerini kapsamayacak denli köşeli ve geneldir. Köşelidir Çünkü Marx bir doğru/yanlış ikiliğiyle hareket etmez; muğlaktır çünkü burada ne tür bir yanlışlığın söz konusu olduğunu bilmek çok önemlidir” (McLellan, 2009, s.20).“Marx'ın iddiası, ideolojinin mantıksal veya deneysel türden bir yanlışlık sorunu olmadığı yönündedir. İdeolojik olan, hakikatın ifadesinin ‘yapay’ ve ‘yanıltıcı’ biçimlerinde ortaya çıkmaktadır.” (Çelik, 2005, s.176).

Michele Barrett'e göre; *Alman İdeolojisi*'inde Marx'ın altı ayrı ideoloji tanımı yer almaktadır. Bunlar ayrıca bazı bakımlardan çelişkilidir, çeşitli yorumcular bunu seçici bir şekilde çekip almışlardır. Alıntılardan üç tanesi *Alman İdeolojisi*'nden, bir tanesi *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, beşinci alıntısında Start Hall'un On Sekizinci Bramuer ile ilgili yazdığı yorumu alır ve altıncı alıntıda ise John Mepham'ın *Kapital*'in birinci cildinden söz eden yorumundan bahseder. (Barret, 2004, bkz.1.Bölüm)

Daha önceki paragraflarda Marx'ta ideoloji bir bütünlük içerisinde ve onun neredeyse bütün kaynaklarını içeren bir şekilde algılanılması gerektiği belirtilmişti. Bu sebeple sadece “yanlış bilinç” kavramı değil, onun ile birlikte anılan diğer kavramların Marx açısından gerçekliğin yansımasından çok daha fazlasını içerdiğinden emin olmak gerekir.

Özbek (2011, s.51)'e göre; Marx ve Engels'teki ideoloji yorumunun farklılıkları, farklı ve çelişkili tanımlar kullanmalarından kaynaklanmamaktadır, ya da farklı yorumların ortaya çıkması bu farklı tanımlamalardan kaynaklanmıyor. “Bence söz konusu yorum farklılıklarının kaynağı daha derinlerde aranmalıdır. Marx hemen hemen bütün ilgisini içinde yaşadığı toplumsal biçimlenmenin köklü bir bilimsel çözülmesine yapmaya vermiştir. Bu yönelimin ilk buluşacağı uğrak (moment) kuşkusuz, ekonomik ilişki ve biçimlenişlerin çözülmesidir. Bu da araştırmacı dikkat ve ilginin bir uğrağa odaklandığını gösterir. Bu anlamda Marx, ideoloji ve ideolojik mekanizmaların ciddi bir araştırmasını yapmamıştır. Söyledikleri de bir tartışmaya düşülmüş başlıklar olma

özelliğinden öte değildir ve böyle olmakla birlikte yine de derli toplu şekilde –Marx’ın ideoloji anlayışı- ortaya koymaya yeterlidir.” (Özbek, 2011,s.52)

“Fikirlerin, anlayışların ve bilincin üretimi, herşeyden önce doğrudan doğruya insanların maddi faaliyetine ve karşılıklı maddi ilişkilerine (verkehr), gerçek yaşamın diline bağlıdır.İnsanların anlayışları, düşünceleri, karşılıklı zihinsel ilişkileri (geistige Verkher), bu noktada onların maddi davranışlarının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar.Bir halkın siyasal dilinde, yasalarının, ahlakının, dininin, metafiziğinin vb. dilinde ifadesini bulan zihinsel üretim içinde aynı şey geçerlidir. Sahip oldukları anlayışları, fikirleri vb. üreten insanların kendileridir, ama bu insanlar sahip oldukları üretici güçlerin belirli düzeydeki gelişmişliğinin ve bu gelişkinlik düzeyine tekabül eden –ve alabilecekleri en geniş biçimlere varıncaya kadar –karşılıklı ilişkilerinin (verkehr) koşullandığı gerçek, faal insanlardır.”(Marx ve Engels, 2008, s.44-45).

“Marx’ın toplumun gelişkin bir materyalist kuramını oluşturması ve dolayısıyla ideoloji kavramını bir çerçeveye oturtması zaman aldı. Toplumun sosyal ve ekonomik temelinin neden özünde çelişkili olduğunu ve ideolojinin bu çelişkide ne rol oynadığını ele almasıysa daha da uzun sürdü. Gerçekten de, Marx’taki ideoloji kavramı da kullandığı birçok kavram gibi tam olarak net değildir. İdeolojiyle ilgili yorumları dolaylı sözleridir ve Marx asla tam tutarlı bir açıklama getirmemiştir. Yine de ana hatlar nettir.” (McLellan, 2009, s.12).

Marx *Alman İdeolojisi*’nde direkt olarak ideolojiyi tanımlamasa da çerçevesini belirliyor, nasıl anlaşılması ve çözümleri noktasında yeterince açıklama yapıyor. Gerçek yaşam ve faal insan tanımlaması zihinsel süreçlerin nasıl işlediği insan bilincinin nerede aranması gerektiği, koşullanmalar ve bu koşullanmaların az sonra değineceğimiz insan bilinci üzerindeki etkileri üzerinde çözümlemelerde bulunuyor.

“Bilinç hiçbir zaman bilinçli varlıktan (*das bewusste Sein*) başka bir şey olamaz ve insanların varlığı, onların gerçek yaşam süreçleridir. İnsanlar ve sahip oldukları ilişkiler tüm ideolojilerinde sanki *camera obscura*’daymış [karanlık oda. -ç.] gibi başaşağı çevrilmiş bir biçimde görülüyorsa, nesnelerin gözün, ağıtabakası üzerinde ters durmalarının onların dolaysız fiziksel yaşam süreçlerinin yansıması olması gibi, bu

olgu da, insanların tarihsel yaşam süreçlerine aynı şeyin olmasından ileri gelmektedir.” (Marx ve Engels, 2008, s.45)

Yanlış bilinçte ters dönmüş olan sadece bilinç değildir, toplumsal gerçekliğin ters dönmesinden kaynaklanarak bilinç ters dönüyor. Gerçek yaşam süreçleri insanın kendini var etmek amacıyla, asgari düzeyde veya daha iyi koşullarda yaşamak durumunda olduğu durumlarda gösterdiği eylemleridir. Üretim biçimi, nasıl ürettiği ve nasıl ilişkilendiğidir. Gerçek yaşam üretim ilişkilerinin üzerinde yükselen toplumsal varlık ve toplumsal bilinç olarak algılanmalıdır.

Marx yine bu konuyla ilgili olarak daha sonra sistemli bir şekilde yazdığı notlarında ‘‘Ulaşmış olduğum ve bir kez ulaşıldıktan sonra incelemelerime kılavuzluk etmiş olan, genel sonuç, kısaca şöyle formüle edilebilir: Varlıklarının toplumsal üretimlerinde insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasi üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. ... İnsanların varlığını belirleyen, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.’’ (Marx, 1976, s.25) der.

Toplumun tüm ideolojilerinde gerçekliğin ters yüz edilmiş bir yansıması ile tarihsel süreçlerini yaşaması, fiziksel ve tarihsel süreçlerin daha fazla anlaşılır olması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Feurbach üzerinden Alman idealizmine yapılan eleştiriler, felsefi yaklaşımlar nezdinde yapılan tartışmaların tarihsel süreçler ve sonuçları olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Alman İdeoloji’inde ‘‘Marx ve Engels, genel bir tarih ve toplum kuramı olarak tarihsel materyalizmin ana çizgilerini de oluşturmaktadırlar.’’ (Çelik, 2005, s.90)

Yine tarihsel süreçlerin anlaşılması konusunda Marx’ın kendisinin formüle ettiği yaklaşımda der ki ‘‘Gökten yeryüzüne inen Alman felsefesinin tam tersine, burada, yerden gökyüzüne çıkılır. Başka deyişle, etten ve kemikten insanlara varmak için, ne insanların söylediklerinden, imgelerinden, kavradıklarından ve ne de anlatıldığı,

düşünüldüğü, imgelendiği ve kavrandığı biçimiyle insandan yola çıkılır; gerçek faal insanlardan yola çıkılır ve bu yaşam sürecinin ideolojik yansı ve yankılarının gelişmesi de, insanların bu gerçek yaşam süreçlerinden hareketle ortaya konulabilir.” (Marx ve Engels, 2008, s.45)

Daha önce Marx’ın ideolojiyi tam olarak tanımladığını, fakat belli bir çerçeve oluşturduğundan bahsedilmişti.İdeolojinin ne olduğu ve tarih içerisinde nasıl algılanması gerektiği konusunda aldığı notlarında Marx“Maddi yaşamlarının üretim tarzı ile karşılıklı maddi ilişkileri ile ve toplumsal ve siyasal yapı içinde onun daha sonraki gelişmesi ile koşullandırılan insanlar”(Marx ve Engels, 2008, s.45)ın sahip oldukları tüm ideolojilerin “ tarihi yoktur, gelişmeleri yoktur; tersine maddi üretimlerini ve karşılıklı maddi ilişkilerini geliştiren insanlar, kendilerine özgü olan bu gerçek ile birlikte hem düşüncelerini hem de düşüncelerinin ürünlerini değiştirirler. Yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine bilinci belirleyen yaşamdır.” der.(Marx ve Engels, 2008, s.45-46)

Marx’ın *Alman İdeolojisi*’nden *Kapital*’e uzanan çizgisinde bilimsel temele oturan toplumsal çözümleri belli bir sistemde formüle etmeye çalıştığından bahsedilmişti.“Yanlış bilinç”, “yabancılaşma”,“meta fetişizmi” gibi kavramlar Marxepistemolojisi ekseninde, ideoloji kuramlarının içerisinde farklı düşünürler, filozoflar tarafından bugüne kadar yorumlanmış, anlaşılmaya çalışılmış, tartışılmıştır.

2.1.2. Meta Fetişizmi

Das Kapital 14 Eylül 1867’de yayımlandı. Marx’ın hiç bir tanım kullanmamasına rağmen ideoloji açısından en ayrıntılı çalışması,*Kapital*’de yer alan meta fetişizmi çözümlemesi olarak kabul edilir. Marx, ideolojinin toplumsal ilişkiler bağlamında nasıl üretildiği sorusunu kapitalist üretim ilişkilerinin çözümlenmesi bağlamında yanıtlamaktadır.

Marx’ın *Alman İdeolojisi*’nde geçen toplumsal gerçekliğin ters dönmesinden kaynaklanan *bilinç* eleştirisi, daha sonra *Kapital*’de yaptığı meta fetişizmi tanımı ile daha sistemli bir temele oturuyor. “Varoluş bilinçten koparılmakta ve bilincin karşısında ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilmektedir. İdeoloji, gerçekliğin temsili olarak ondan

farklıdır, imgeseldir, *idealdir*. Temsilin kaynağı olarak gerçeklik gibi, onun imgesi de baş aşağıdır. Marx'ın *Kapital*'deki meta fetişizmi çözümlemesi, bu genel kuramın en iyi ifadelerinden biridir.” (Çelik, 2005, s.178).

“İlk bakışta bir meta önemsiz ve kolayca anlaşılabilir bir şey gibi gelir. Oysa metanın tahlili, aslında onun metafizik incelikler ve teolojik süslerle dolu pek garip bir şey olduğunu göstermiştir.”(Marx, 1986, s.86)Bu saptamasıyla Marx, metaların gizemli şeyler olmasının nedenini, metanın, içinde insan emeğinin toplumsal niteliğini barındırmasında ve bunun insana, bu emeğin ürününe nesnel bir nitelik olarak damgalanmış görünmesinde temellendirmektedir. ‘Üreticilerin kendi toplam emek ürünleriyle ilişkileri, onlara kendi aralarında bir ilişki olarak değil de emek ürünleri arasında kurulan toplumsal bir ilişki olarak görünmesindendir.’Metalar dünyasında; insanların kendi aralarındaki belirli bir toplumsal ilişki, insanlara şeyler arasındaki düşsel bir ilişki biçiminde görünmektedir.”(Özbek, 2011, s.72)

Marx'ın “meta fetişizmi” sadece tüketiciliğin değil şeyleşmenin teorisiidir. “Meta herşeyden önce, bizim dışımızda bir nesnedir ve taşıdığı özellikleriyle şu ya da bu türden insani gereksinimlerini gideren bir şeydir. Bu gereksinimlerin niteliği örneğin ister mideden, ister hayalden çıkmış olsun, bir şey değiştirmez.”(Marx, 1986, s.49) Metaların kullanım değerleri yalnızca kullanım ya da tüketim ile gerçek haline gelir, ve ideolojik yansımalar bu gerçekliğin kendisinin görüngüsel biçim haline gelir. Meta fetişizmi; İnsanların gözünde fantastic bir biçime, şeyler arasındaki bir ilişki biçimine bürünen, belirli bir toplumsal ilişkidir. Fakat gerçekte onu üreten insanla arasındaki ilişki görünmez hale gelmiştir.

Marx bunu emekçi ve kapitalist olarak ayırmadan, her iki kesiminde bu gerçeklikten mahrum kaldığını söylüyor. Dolayısıyla da belirli bir sınıfın gördüğü bir hayal değil, sonuçları itibariyle tüm sınıfları etkileyen bir mekanizma olarak ortaya çıkıyor.

Toplumsal ilişkiler üzerine metaların ilişkileneşine bakacak olursak: “Meta kullanım değeridir, kumaştır, elmadır, makinedir vb.” (Marx, 1976, s.63) Metayı herhangi bir nesneden ayıran şey onun başkalarının da ihtiyacını görmesi için değişim

değeri haline gelmesidir. ”Onun için meta kullanım değerinin yokluğudur, sadece değişim değerinin maddi dayanağıdır.”(Marx, 1976, s.63) Yani bir metanın kullanım değerinin olabilmesi için değişmesi, değişim değerine sahip olması gerekir.

Dolayısıyla burada ki meta herhangi bir nesne olmaktan çok daha fazla anlama sahiptir ve bir tür ilişkilene biçimine dönüşmüştür. Bu ilişkilene biçimide kullanım/değişim değeridir; yani değerdir. ”Meta aynı anda iki şeydir: Kendi içinde, kendi içkinliği içinde, kendi içselliği, sınırları içinde ve kusursuz olan metaya nesne denir; *kendi kendisiyle daha doğrusu kendi ikiziyle karşı karşıya gelen* metanın, meta için değişim anlamına gelen bu belirleyici deneyim içinde, yabancı ve tuhaf bir şeyi içinde *barındırdığı* ortaya çıkar, bu şey ona ait değildir, *meta ona aittir* ve bunun adı değerdir.”(Althusser ve Balibar, 2007, s.87)

Peki, bu değişim değeri nasıl şekillenir? Değişim değeri metaların şekillendiği, hareket halinde oldukları alandır. İnsanların bu değişim değeri içerisinde ki yeri mutlak değildir. ”Burada insanlar arasındaki belirli toplumsal ilişki, onların gözünde, şeyler arasında düşsel bir ilişki biçimine bürünüyor.” (Marx, 1986, s.87).

”Meta Fetişizmi ancak değişimin, değişim değerinin ağırlığı altında gerçekleştiği yabancılaşmış bir toplum biçiminde görülebilir. Böylesi bir toplumda her bir özne (1) dışsallaşmış fiziksel nesnelerce, ve (2) diğer insanlardan ayrılmış öznelerce adeta kuşatılmış durumdadır. Bu yabancılaşmış ilişkilere sıkı sıkıya bağlı olarak, ne zaman ki özne değişim değeri üzerinden bir nesneyle ilişkilene, o zaman gerçeklikte olanlar, olduğundan farklı bir biçimde anlaşılır. Özne burada meta fetişizmini deneyimleyerek anlağında yanılsama içerisine girer.” (Kulak, 2011, s.46)

Marx bu konuda “İşte metalar aleminde de insan elinin yarattığı durum aynıdır. Emek ürünlerine meta olarak üretildikleri anda yapışveriş ve bu nedenle meta üretiminden ayrılması olanaksız olan şeye, ben, Fetişizm diyorum. Tahlilimizinde gösterdiği gibi metalarda ki, bu Fetişizmin kökeni, bunları üreten emeğin özel toplumsal niteliğindedir,” der.(Marx, 1986, s.88) Zizek, (2008, s.32-40)’e göre ise, bu durumda hem içeriksel -şeyleşmenin teorisini yapar- hem de bu emek sürecinin aslında toplumsal ürünlerimizi ortaya çıkardığını ifade eder. Sohn-Rethel (1978, s.33)’e göre,

“metanın biçimsel analizi yalnızca politik iktisadın eleştirisinin değil, soyut kavramsal düşünme tarzının ve onunla birlikte ortaya çıkmış olan kafa emeğini- kol emeği ayırımının tarihsel açıklamasının da anahtarını elinde tutar.”

İdeoloji olarak metaların ilişkisi aslında tam anlamıyla toplumsal ilişkilerimizin aynası gibidir. Metalar insanlarla birlikte dolaşarak başkalaşır, bu dolaşım içerisinde hem meta meta olmaktan çıkar hemde insan insan olmaktan çıkar. “Yabancılaşma” ve “şeyleşme” kavramları burada yerli yerine oturuyor diye düşünüyorum. Ve “A metası sahip olduğu değeri ancak B metasıyla ilişki kurarak ifade edebilir ki böylece B onun eş değeri haline gelir. Değer ilişkisinde B metasının doğal biçimi, A metasının doğal biçimi olarak işlev görür; başka bir deyişle, B gövdesinin A için kendi değerinin aynası haline gelir.” (Zizek, 2008, s.39)

Zizek metanın analizi konusunda “Sanki meta biçiminin diyalektiği bize , ilk bakışta politik iktisat alanıyla hiçbir ilgisi olmayan olguları (hukuk, din, vb.) teorik olarak kavramak için bir anahtar veren bir mekanizmanın katıksız – adeta imbiikten geçirilmiş- bir versiyonunu sunar. Meta biçiminde, meta biçiminin kendisinden kesinlikle daha fazlası söz konusudur ki böyle hayranlık uyandırıcı bir çekim gücüne sahip olan şey tamda bu fazladır.” (Zizek, 2008, s.31-32) der.

Metanın, kapitalist üretim ilişkileri içerisinde belirli bir yapıyı oluşturan iktisadi bir kavramdan daha fazla anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Marx’ın Alman İdeolojisi ile özellikle sorunsal haline getirip tartıştığı konular veya kavramlar, daha sonra yerini daha da genişleyerek kapitalist üretim ilişkilerinin çözülmesi noktasında alır ve toplumsal ilişkilerin ideoloji kapsamında tartışıldığı yüzyılımızda onu tüm bu tartışmaların merkezine, devrimci, eleştirel bir filozof olarak oturtur.

“Marx ideolojinin nasıl üretildiği sorusunu kapitalist üretim ilişkilerinin çözülmesi bağlamında yanıtlamaktadır. Kapitalizmin bir fonksiyonu olan meta üretiminin koşulları, ideolojinin üretimi açısından da açıklayıcıdır. Marx kapitalist ekonomik ilişkileri çözümlerken ideolojinin görünüş/gerçeklik ya da görünüş/öz ikilikleri temelinde işleyen mekanizmasını açıklayan bir kavram olarak ‘meta fetişizmi kavramını kullanmaktadır.” (Çelik, 2005, s.179).

İleride daha ayrıntılı bir şekilde tartışacağımız yabancılaşma kavramı ile ilgili şunu da söylemekte fayda var diye düşünüyorum ‘‘Meta Fetişizmi kavramı, Marx’ın erken dönem yazılarının anahtar kavramı olan yabancılaşmanın yerini alan bir kavramdır.’’(Çelik, 2005, s.180).

Marx*Kapital*’in 1.cildinde çözümlediği ‘‘Metaların Fetişizmi ve Bunun Sırrı’’ başlıklı bölümünde eski toplumsal ilişkilenme veya üretim biçimlerinin çok basit ve anlaşılabilir olduğunu vurgular. Fakat ilk dönem yazılarından *Kapital*’e kadar olan dönemde bu toplumsal ilişkilenme biçiminin ideolojik okumasının din dünyası ve gerçek dünya üzerinden felsefi yaklaşımların eleştirisi olarak nitelendirmiştir.

‘‘Eski toplumsal üretim organizmaları, burjuva toplumuyla karşılaştırıldığında, son derece basit ve saydamdı. Ama bunlar, ya ilkel kabile topluluğu içerisinde birlikte yaşadığı kimselerle göbek bağıni henüz kesip atmamış olan insanın, birey olarak henüz olgunluğa ulaşmamış gelişmesi üzerine ya da doğrudan zorbalık ve kölelik ilişkileri üzerine kurulur. Ancak bunlar, emeğin üretkenlik gücünün gelişmesi düşük bir aşamanın üstüne çıkmadığı ve bu nedenle de maddi yaşam alanında insan ile insan ve insan ile doğa arasındaki toplumsal ilişkilerin karşılıklı olarak sınırlı olduğu zamanlarda ortaya çıkabilir ve var olabilir. Bu sınırlılık, eskinin doğaya tapınmasında ve halk arasında yaygın dinlerin öteki öğelerinde yansır. Gerçek dünyanın, dinsel yansıması kaçınılmaz olarak, günlük yaşamın pratik ilişkilerinin insana, onun öteki insanlar ve doğa ile ilişkilerini tam anlamıyla anlaşılır ve akla uygun bir ilişki olmaktan öte bir şey sunmadığı zaman ancak o zaman yitip gider.’’(Marx, 1986, s.94-95).

2.1.3. Yabancılaşma

Şu anda hala anlamları itibariyle çok fazla tartışılan yabancılaşma kavramı Marx’tan önce ilk olarak Hegel tarafından kullanılmış bir kavramdır. Yine diğer kavramlar gibi, Marx’ın kapitalizm çözümlemesi modern dönem olarak kabul edilen sanayi sonrası toplumun yapısını tanımlayabilen ve onunla birlikte daha geniş bir alanda tartışılan bir kavramdır. Bireylerin mücadelesinin sınıfların mücadelesine dönüştüğü bir toplumsal mekanizma içerisinde kendisine gizemli bir hal oluşturan emek süreci ilişkisinde değerlendiriliyor. Bu anlamda kavram Marx’ın ideoloji teorisi içerisinde

yanlış bilinç, meta fetişizmi, şeyleşme gibi kavramlarla birbirini tamamlayarak anlaşılabilir ya da daha yerli yerine oturuyor.

‘‘Hegel’in ‘‘Görüngübilim’in merkezi kavramı olan yabancılaşma, öz bilincin nesnel bilgiye uygun biçimde kendisinin salt bir nesne olduğunu keşfetmesi süreci çerçevesinde açıklanmaktadır. Fiziksel dünyayı gözlemleyen insan kendisini maddenin bir parçası gibi algılayabilir. Toplumsal yaşam söz konusu olduğunda ise, insanın kendisine ait bilincinin aracı *paradır*; bu, soyut evrensel özbilincin nesnede yabancılaşmasından başka bir şey değildir. Marx *Elyazmaları*’nda Hegel’in Görüngübilim’de geliştirdiği bu yabancılaşma kavramını ekonomi politiğe dayandırarak yeniden yorumlamaya çalışır. ‘‘(Çelik, 2005,s.83).

Marx, yabancılaşmanın çeşitli şekillerde ortaya çıkabileceğini belirtmekte ve yabancılaşma kavramının temelinde emek süreci ilişkisi ile ortaya çıkan durum, gündelik ilişkiler içerisinde artık ikinci bir aşamaya geçer; kendi üretiminde insan kendine yabancılaşır. Marx’ın tam da bu konuda Hegel’e itirazı vardır.

‘‘Hegel’in yabancılaşmanın özünü, insanın varlığını kendisine karşıt, insani olmayan bir biçimde nesneleştirmesinde değil, insan varlığının soyut düşünceden ayrılmasında ve onun karşısında nesneleşmesinde aramasında karşı çıkar. Hegel’de ilk düzeltilmesi gereken hata budur: Yabancılaşmanın düşünce süreci içine yerleştirilmesi nedeniyle *Görüngübilim* yanıltıcıdır. Marx’a göre *Görüngübilim*’deki ikinci yanlış, doğanın insani, tarihsel ve üretici karakterinin ihmal edilmesi ve buna bağlı olarak da yabancılaşmış varlıkların –din, devlet iktidarı, refah vb.-özünde insanın kendi ürünleri olduğu gerçeğinin üstünün örtülmesidir. ‘‘(Çelik, 2005, s.83)

Marxın nasıl ideoloji tanımında bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorsam, diğer kavramları açısından da bu böyledir. Bu dört başlık birbirini tamamlayan ve genel olarak doğru kabul edilen fikirlerdir. Fakat asıl Marx’ın yabancılaşma konusunda iki şekilde ayırt edilmesinin ve bunun üzerinde bu boyutların incelenmesinin daha doğru olacağını düşünüyorum. Marxın kendi kuramı da neticede ekonomik ilişkiler üzerinde şekilleniyor.

“Marx’ın yabancılaşma anlayışında birey, gerçek bir insan; bir dizi duygu, güdü ve maddi gereksinimle donanmış insandır. Yabancılaşmaya maruz kalan, işte bu insandır. Toplumuna, emeğinin ürününe ya da emeğine yabancılaşmışsa, bu, üzerinde etkiyen (tarihsel-toplumsal) kuvvetleri belirleyen şeylerin maddi düzenlenmesinin sonucudur. Yabancılaşmanın giderilmesi, insan(lar)ın onu biçimlendiren maddi koşulları (nesnelliği) bilinçli pratik faaliyetleriyle dönüştürülmelerinin sonucunda gerçekleştirilebilecektir ancak.” (Özbudun, Markus ve Demirer, 2008, s.23)

Üretim ilişkileri sonucunda ortaya çıkan toplumsal biçimlenmenin ortaya çıkardığı süreçler açısından yabancılaşma, insanın kendini ürettiği bir antoganzima olarak anlaşılmalıdır.

“Marx’ın ilk yazılarında ‘yabancılaşma’ iş bölümü, özel mülkiyet ve işgücünün metalaşması sonucu, emekçinin kendi emek süreci ve emeğın ürünleri üzerindeki denetimi üzerindeki denetimi yitirmesi (bir anlamda *iktidarsızlaşması*), emek süreci ve metalaşmış ürünlerin onun karşısına dışsal ve yabancı bir güç olarak dikilmesi ve bu süreçlerin sonucunda emekçinin özsel vasıflarına yabancılaşmasıdır.” (Özbudun, Markus ve Demirer, 2008, s.26-27).

Özbek (2011, s.56)’e göre “Marx için yabancılaşmanın iki görünümü söz konusudur. Bunlardan birincisi “gerçek yaşamdaki yabancılaşma” diye adlandırılan, yabancılaşmanın ekonomik boyutudur. İkinci ise düşünsel alanda, yani dinde, devlette, hukukta, ahlakta vb. yaşanan yabancılaşmadır.” Ekonomik boyuttaki yabancılaşma düşünsel boyuttaki yabancılaşmanın seyrini belirliyor ve tamda burada Marxın ideoloji tartışmasının merkezini oluşturan kavramlardan biri haline geliyor. “Marx’ın yabancılaşma konusunda en fazla yazdığı *Paris El Yazmaları*’ndaki (1844) iki bölümdür. Marx bu çalışmalarda “yabancılaşmış emek” kavramı üzerinde durur ve işçi ile onun ürünü arasındaki ilişkiyi inceler.” (Ergil, 1978, s.95-96) Daha da derli toplu bir ifadeyle, aslında Özbek’in yorumuna gelmeden önce 1844 *El Yazmaları*’nda aşama aşama gelişen sonuçların bir süreci olduğunu belirtmek gerekir.” Bunlar insanın kendi üretici etkinliğiyle, ürünüyle, diğer insanlarla ve türüyle ilişkisidir.” (Ollman, 2012, s.221)

İnsanın kendi üretici etkinliğinde Marx; insanın çalışmasının gönüllü veya bilinçli bir gerçek ihtiyaçtan yola çıkmadığını belirtir. Kendisine yabancı olan dışsal ihtiyaçların bir sonucu olarak çalışma üzerinde yoğunlaşır.” Ancak kapitalizmdeki çalışmanın insanın bedenini çürüttüğünü, aklını iflas ettirdiğini ve de insanın çalışırken rahatsız ve mutsuz olduğunu savunurken proletaryanın fiili görünümüne gönderme yapar.”(Ollman, 2012, s. 222).

Bu fiili görünümde insanın kapitalist toplum içerisindeki faaliyetinden bahsederek, İş bölümü ve Özel mülkiyetin bu durumun bir aşaması olduğunu vurgulayarak çözümler. Eğer insan kendi gereksinimi dışında çalışmaya zorlanıyorsa hatta bunun için rekabet ilişkilerine giriyorsa, ilk adım olarak bunun gerçek bir faaliyet olduğu yanılığına kapılmış olması gerekir. Alman İdeolojisinde Marx ve Engels’in Toplumsal iş bölümü ve bunun sonuçları üzerinde ki notlarında; bireyin çıkarları ile kolektif çıkarların çelişkisinden bahsederken devletin bu ortak çıkarları temsil etmesi açısından toplumu yanılığa sürüklediğini vurgularlar. Buradaki sonuç olarak Kapitalist toplumlar içerisinde kendi üretici etkinliğinde insan, belirli bir iş bölümüne giderek kendi gereksinimleri dışında çalışmaya zorlanarak ilk olarak kendi etkinliğine yabancılaştığını söyleyebiliriz.

Marx“Bir kere çalışma işçinin dışındadır, yani onun özsel varlığına ait değildir. Onun için çalışırken kendini olumlamaz, yoksar (inkar eder), mutlu değil mutsuzdur, fiziksel ve zihni enerjisini serbestçe geliştirmez, bedenini harcar ve zihnini yok eder. Onun için işçi ancak çalışma dışında kendine gelir ve çalışırken kendisinin dışındadır. Çalışmadığı zaman kendindedir, çalışırken değildir. Onun için çalışması gönüllü değil zorlamadır; *zorla çalıştırılır*. Dolayısıyla bir gerekseminin doyurulması değildir; sadece çalışmanın dışındaki bazı gereksemeleri doyurmak için bir araçtır,”(Marx, 2012, s. 78) der.

Marx’a göre,” insan öz-varlığını çalışmada bulan bir canlı türdür. Fakat denetleyemediği iş sürecinde yer almak durumunda kalırsa, ya da buna zorlanırsa, bu özü kendisinden uzaklaştırılır. Bu şöyle olur: çalışan insan, emeğini, emeğiyle yeniden ürettiği yaşamının ürünü olan nesneye koyar. Fakat artık yaşamı kendisine değil nesneye aittir. Alınır-satılır bir mal olarak beliren emek ya da insan yaşamı nesnelleşir.

Böyle nesnelleşerek gerçekleşen emek, ürünü olan nesneyi kaybetmek ve ona tutsak düşmek durumundadır. Diğer bir deyişle emeğin gerçekleşmesi onun (gerçekleşmenin) yitirilmesidir.”(Ergil, 1978,s.95-96)

Marx yabancılaşmış emeği üretimde ve üründe olmak üzere iki şekilde değerlendirerek bunun sonuçları üzerine tartışır. İnsanın kendi ürünü açısından yabancılaşmasında Marx; ‘’ Emek yalnızca meta üretmekle kalmaz; genel olarak meta ürettiği ölçüde, kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretir. Bu olgu yalnızca şunu dile getirir: Emeğin ürettiği nesne, onun ürünü, yabancı bir varlık olarak, üreticiden bağımsız bir erk olarak, ona karşı koyar. Emek ürünü, bir nesne içinde saptanmış, bir nesne içinde somutlaşmış emektir, emeğin nesneleşmesidir. Emeğin gerçekleşmesi, onun nesneleşmesidir. Emeğin gerçekleşmesi, onun nesneleştirilmesidir. Ekonomi politik alanında, emeğin bu gerçekleşmesi, işçi için gerçekliğin yitirilmesi olarak, nesneleşme nesnenin yitirilmesi ya da kölelik olarak, sahiplenme yabancılaşma, yoksunlaşma olarak görülür,’’(Marx, 2010,s.21) der.

Bir başka açıdan destekleyici olarak Ollman’ın yorumuna göre; ‘’Marx’ın iddiası şudur: ‘Emeğin gerçekleşmesi ne kadar gerçekliğin kaybı olarak görünürse, işçi de o kadar gerçekliğini kaybeder, açlıktan ölme noktasına gelene kadar.’ Başka bir yerde de şöyle der: ‘İşçi ne kadar fazla üretirse, tüketmek için o kadar azına sahiptir.’ İşçinin gereksinimleri, ne kadar acil olursa olsun, kendi elleriyle ürettiklerini ele geçirmesine izin vermez; zira ürettiği her şey başka birinin malıdır.’’ (Ollman, 2012, s.231)

‘’Yabancılaşmış insan kendisi için önemli olmayan nesneler üretmeye veya özgürce yaratmış olduğu nesneleri pazarlanabilir mala dönüştürmeye zorlanmıştır. Marx’a göre bunun anlamı, doğal olmayan yarışmacı ilişkilerin, insanın doğal toplumsal bağlarını bozması, dağıtmasıdır. Emek süreci türsel varlık olarak insanın kendisini nesne olarak üretmesidir. Bu süreç, insanın kendini bir nesnede, bir üründe nesneleştirilmesi, sonra kendisini üründe tanıması yoluyla anlam kazanır. Bu anlamda emek süreci, nesneleştirme ve yabancılaştırma sürecidir.’’(Çelik, 2005, s.85-86)

Toplumsal faaliyet kapsamında *insanların birbirlerine yabancılaşması* belirli bir formülasyon içerisinde nesneleşen insanın kapitalist faaliyet biçimlerinde konumlandırılışı olarak nitelendirebiliriz.

“...yabancılaşmış emek yoluyla insan yalnız nesneye ve üretim edimine ilişkisini kendine yabancı ve düşman güçlerle olan bir ilişki şeklinde ortaya koymakla kalmaz; aynı zamanda başka insanların kendi üretimiyle ve kendi ürünüyle ilişkisini ve kendisinin bu başka insanlarla ilişkisini de ortaya koyar. Kendi üretimini nasıl kendi gerçekliğinin yitirilmesi, kendi cezası olarak doğruruyorsa; kendi ürününü nasıl bir kayıp, kendine ait olmayan bir ürün olarak doğruruyorsa; aynı şekilde üretmeyen birinin üretim ve ürün üzerindeki egemenliğini de doğurur. Kendi etkinliğini nasıl kendisiyle yabancılaştırıyorsa, yabancıya da yabancının kendisinin olmayan bir etkinlik sunar.” (Marx, 2012, s.85-86).

“Eğer emek ürünü işçiye ait değilse, eğer bu ürün işçi karşısında yabancı bir erk ise bu ancak o ürün işçi dışında bir başka insana ait olduğu için olanaklıdır. Eğer, işçinin etkinliği onun için bir işkence ise, bir başkasının zevki ve bir başkası için yaşama sevinci olmalıdır. İnsan üzerindeki bu yabancı erk, ne tanrılar olabilir, ne de doğa; ancak insanın kendisidir bu.” (Marx, 2010, s.30)

2.2. Gramsci - Hegemonya olarak İdeoloji

İtalyan filozoflarından Gramsci hayatı boyunca yaptığı çalışmalar ve ünlü Hapishane Defterleri ile dönemin ve bu yüzyılın önemli kuramcıları arasında kabul edilmektedir. “Hegemonya” kavramını Sovyetlerde kullanılan halinden farklı bir şekilde kullanarak Marxizm tartışmaları içerisinde yeni bir boyut kazandırmıştır.

“Gramsci, hegemonya kavramını Lenin’in metinlerinden devralır. Lenin, 1911’de Rus sosyal demokrasisindeki reformizmle ilgili beyanlarında, Rusya’nın temelden çözülmemiş burjuva-demokratik meselelerinin kaçınılmaz olarak devrimci bir krize yönelteceğini savunmuş, hegemonyayı reddeden ve sosyal demokrasinin saf

bir sınıf partisi olduğunu savunanlara karşı bu değerlendirme temelinde karşı koymuştu.”(Demirovic, 2012, s.96)

Perry Anderson (2007, s.31)’a göre; İlk olarak 1883-84 yıllarında Plehanov’un yazılarında belirten, Lenin ile birlikte daha da yaygınlaşan, Rusçası “gegemonia” olan Hegemonya kavramı Gramsci’den çok önce Sovyetler birliğinde Ekim Devrimine kadar yaygın olarak kullanılan, hatta Bolşevikler ve Menşevikler arasında devrime kadar miras kabul edilen bir kavramdı. Proleteryanın hegemonyasını bir dizi taktikle örgütleyen kavram devrimden sonra pek kullanılmamıştır.

“Gramsci’den önce ‘hegemonya’ terimi, özellikle göreceli olarak dost müttefikler arasında, bir ulusun diğerlerine üstünlüğünü ifade etmekle sınırlıydı. Önemli ölçüde Gramsci’nin yazıları sayesinde, hegemonya kavramı artık edebiyat, eğitim, sinema ve kültür araştırmalarından, siyaset bilimi, tarih ve uluslararası ilişkilere, çok sayıda farklı alanda güç ilişkilerinin çetrefilliğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Özetle, Gramsci rızanın formasyonunu ve organizasyonunu anlamlandırmak için hegemonyayı yeniden tanımlamıştır.” (Ives, 2011, s.18)

Kavramı daha iyi anlayabilmek için kullandığı diğer kavramlarla ilişkisi ve gelişimine değinmekte fayda var.“Hegomanya” kavramını çok tartışmalı ve anlamlı bir kavram haline dönüştüren şey kavramın rıza ve baskı ile olan ilişkisidir diyebiliriz. Bir diğer önemli nokta ise kullandığı kavramları karşıtlıklar içerisinde tanımlamaya çalışmasıdır. Bu anlamda kullandığı kavramların ve yönelttiği eleştirilerin tartışılması Gramsci’nin anlaşılır bir düzeye gelmesi açısından önemlidir. “Hegemonya”, “mevzi”, “manevra”, “politik toplum”, “sivil toplum”, “baskı-rıza”, “tarihsel blok” gibi kavramlar bu karşıtlıkların anahtar kelimelerindendir ve bütünlüklü olarak tartışılmalıdır.

“Hegemonya kavramı, Gramsci’nin siyaset ve ideolojiyle ilgili düşüncesinin örgütleyici odağıdır ve kavramı farklı kullanması, genel olarak Gramscici yaklaşımın alamet-i farikasıdır. Hegemonya, en iyi, *rızanın örgütlenmesi* olarak anlaşılır bağımlı bilinç biçimlerinin şiddet ya da zora başvurulmadan inşa edildiği süreçler” (Barrett, 2004, s.79-80) olarak görülebilir.

Carnoy’a göre; “Gramsci’nin hegemonya kavramının başlıca iki anlamı vardır: Birincisi, hegemonya, egemen sınıfın bir fraksiyonunun, ahlaki ve entelektüel liderliği yoluyla egemen sınıfın öbür müttefik fraksiyonları üzerinde dene - tim uyguladığı sivil toplumdaki bir süreçtir...İkincisi, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki bir ilişkidir. Hegemonya, egemen sınıfın, kendi dünya görüşünü kapsayıcı ve evrensel olarak yer - leştirmek için siyasal, ahlaki ve entelektüel liderliğini kullanmaya, ayrıca bağımlı grupların çıkar ve gereksinmelerini biçimlendirmeye yönelik başarılı girişimlerini içerir.”(Carnoy, 2001, s.257)

“...Hegemonya(yönlendirme) sivil topluma, zor (egemenlik) ise devlete özgüdür. ‘şimdi iki büyük üstyapı düzeyi tespit edebiliriz: Birisi genel olarak ‘özel’ kurumlar(organizmlar) toplamı anlamında ‘sivil toplum’ olarak adlandırılan düzey, öbürü ise ‘politik toplum’ yani devlettir.”(Anderson, 2007, s.41-42)“Politik toplum, kendisini devlet ya da hukuksal hükümet biçiminde dışlaştıran ‘doğrudan egemenlik ‘ ya da buyurma erkidir. Gramsci çoğu kez politik toplumu devletle aynı anlamda kullanır. Politik toplum, egemen sınıfın diğer toplumsal katmanlara, yürürlükte olan üretim modeline uygun davranması için uyguladığı zorlama baskı aygıtıdır. Politik toplum, üstyapının zorlama işlevine bağlı uygulamalarının dile gelişidir.” (Özbek, 2011, s.122)

“Gramsci’nin ideoloji kavramını sivil toplumdan ayrı olarak düşünemeyiz. Gramsci sivil toplumu şöyle tanımlıyor. ‘Toplumsal bir grubun toplumun tümü üzerindeki siyasal ve kültürel hegemonyası, devletin etik bir içeriği olarak sivil toplum.’ Sivil toplum, tarihsel bloğun düşünsel ve etik boyutunu adlandırmaktadır. Sivil toplumun altında görüldüğü gibi tanımlanması, sivil toplumla ideolojinin neredeyse örtüşen, aynı olan kavramlar olduğu izlenimi vermektedir.

Gerçekte de Portelli’nin vurguladığı gibi sivil toplumun kuşattığı alan, ideoloji alanını oluşturmaktadır.” (Özbek, 2011, 124-125) Bu iki düzey, bir yandan egemen grubun bütün toplumdaki ‘hegemonya’ işlevine, diğer yandan da devlet ve yasal hükümet kanalıyla yürütülen doğrudan egemenlik veya buyurma işlevine denk düşer.” (Anderson, 2007, s.41-42)

“Gramsci’ye göre, yapı ile üst yapının iç içe geçmiş ve karşılıklı gelişimleri *tarihsel blokk* konsepti içinde ele alınmıştır. ‘Yapılar ve üst yapılar bir ‘tarihsel blok’ oluşturur. Yani üst yapıların karmaşık, çelişkili ve uyumsuz toplamı üretimdeki toplumsal ilişkilerin yansımasıdır’ ...Üretimdeki toplumsal ilişkilerle tarihsel blok kavramıyla temsil edilen devlet –sivil toplum ilişkileri evrenindeki fikirler arasında ‘zaruri bir karşılıklık’ vardır.” (Morton, 2011, s.140)

‘Hegomanya’nın işleyişi dinamiktir ve bu rıza ilişkisi sürekli olarak karşılıklı mücadeleyi gerektirir. Yine, “Buci-Glucksmann (1974), Mouffe (1979) ve Giroux’nun (1979) belirttikleri gibi, bu rıza ilişkisi hiç de durağan değildir. ‘Tarihsel koşulların değişen doğasına, insanların istek ve tepkilerine uyum sağlayabilmek’ için (Giroux, 1981:419) sürekli kaymakta olan bir düzlem üzerinde hareket eder. Ne var ki, hegemonya tutunumlu bir güç de değildir. Çelişkilerle doludur ve mücadeleye tabidir.” (Carnoy, 2001, s.257)

Hegemonya kavramını tanımlamaya çalışırken bir dizi savaş stratejisini, politik manevralar olarak tanımlayan “Gramsci’nin siyasal ve kültürel sosyalizm stratejisiyle ilişki içinde hegemonya ya vurgu yaptığını ve en büyük ilgiyi de bu noktaya gösterdiğini söyleyebiliriz. ‘konum savaşı’ ve ‘manevra savaşı’ kavramları, siper savaşı benzeştirmesiyle, sınıfların daha iyi stratejik noktalara ve ‘konum’lara hareketini gerektiren bir strateji kavramlaştırmasının kalbini oluşturur: Dolayısıyla ‘konum savaşı’, siyasal hegemonya kazanma, rıza alma muharebesidir, insanların sadece geçici itaatlerini ya da oy desteklerini değil, ‘kalplerini ve zihinlerini’ kazanma mücadelesidir. ‘Manevra savaşı’ ise sonraki evredir: Devlet iktidarını ele geçirmedir; fakat bu, (Leninist siyasal düşünce geleneğine tam karşıt olarak) hegemonyanın zaten sağlanmış olduğu bir ortam olmazsa gerçekleşmez.” (Barrett, 2004, s.80-81)

“Tarihsel blok, belli bir toplumsal momentte, maddi toplumsal pratikler (altyapı) ile çok sayıda olası ideolojik formlar arasından siyasal/ideolojik mücadelenin (sınıf mücadelesi) belirlediği bilinçliliğin oluşturduğu somut ve sadece bu belli tarihsel momente özgü bütünlüktür. Yani belli bir maddi toplumsal pratik düzeyine tekabül edebilecek sonsuz sayıda ideolojik form mevcuttur.” (Sancar, 2008, s.37)

Örneğin farklı sınıf çıkarları veya kimlik arayışları olan bir grubun belli bir kazanım için evrensel olarak genişleyebilmesi momenti ‘hegemonya’ kavramının tarihsel bloğudur. “Dolayısıyla bir tarihsel blok bir dizi farklı sınıf çıkarları ile kimlik biçiminin ‘ulusal-halkçı’ bir ittifak içerisinde bir araya getirilmesi anlamına gelir. Gramsci’den hareketle temel bir toplumsal grubun bu tür bir evrensel genişlemeyi yarattığı somut bir tarihsel bloğun *zaruri biçimini* oluşturduğu an işte bu hegemonya momentidir. Buna göre, hegemonyanın varlığı bir tarihsel bloğun doğuşu için gerekli koşuldur.” (Morton, 2011, s.141)

Fakat bu gerekli koşul sürdürebilir değil dinamiktir. “Bu bağlamda Gramsci’ye göre belli bir toplumsal pratik düzeyine denk düşen bir tarihsel blok formu olmadığı gibi kurulmuş olan bir tarihsel blokun da sürgit var olabileceğinin garantisi hiçbir maddi toplumsal yapı tarafından sağlanamaz. Kapitalist üretim pratiği sadece eğilim olarak hegemonik bir ideolojik formasyonu empoze eder. Fakat böyle bir hegemonik formasyonun kurulabilmesi ideolojik pratik içindeki toplumsal grupların karşılıklı çatışma ve uzlaşma pratiklerine bağlıdır.” (Sancar, 2008, s.37)

“Hegemonya, bu nedenle, bir tür tahakkümdür fakat daha çok şuurla beraber giden gayri ihtiyari bir düzendir; böylece ‘güçlü bir devletin tahakkümü gerekli ama yeterli olmayan bir hegemonya koşulu olabilir’. Hegemonya, kaba kuvvet ya da tahakkümden ziyade bir ‘fikir şekillendirici faaliyet’ olarak anlaşılıyorsa, o halde dikkatler hegemonik bir toplum veya dünya düzeninin o düzeninin doğasına nüfuz etmiş değerlere ve anlayışlara nasıl yaslandığına çevrilmelidir... O halde üstünde durulması gereken nokta hegemonyanın toplumsal yapılar, iktisat, kültür, cinsiyet, etnik kimlik, sınıf ve ideoloji aracılığıyla nüfus ediyor oluşudur.” (Morton, 2011, s.163)

2.3. Althusser ve İdeoloji

Althusser’e göre “toplumsal formasyon üç pratikten oluşur: ekonomi, politika ve ideoloji..... Althusser, böylece ekonomiyi tek belirleyen olmaktan çıkarır ve üst yapıya görece bir özerklik tanımış olur. Marxist kurama sağladığı önemli katkılardan biri yeniden üretim meselesini hem altyapı-üstyapı birliğinin içinde kalarak, hem de

ekonomizmi savunduğu gibi üstyapının altyapının yansıması olduğu fikrine reddederek açıklamasıdır. (akt. Çoban, 2006,s.100)

Herhangi bir tarihsel dönemde, toplumsal formasyonu oluşturan farklı düzeylerin, bu düzeylerde yer alan çelişkilerin hem parçası oldukları yapıdan etkilenmelerini, hem de bu yapıyı etkilemelerini anlatır. Çelişkinin eşitsiz gelişimi ise herhangi bir toplumsal formasyonda varolan çelişkilerin belirleyiciliğinin birbirleriyle aynı olmadığı anlamına gelir. İçlerinden herhangi bir çelişki başat konuma geçebilir. Toplumsal formasyonun diğer bütün unsurlarını tümüyle belirleyen bir merkezi yoktur, fakat gene de toplumsal formasyonda başat olan bir unsur vardır.

Althusser (1987, s.79-80)’e göre, eyleyici özneler “tarih içinde , yalnızca üretimve yeniden üretim ilişkilerinin belirlenimi ve biçimleri içerisinde” hareket etmektedirler.“Bu görüşleri ile Althusser, “idealist burjuva” ve “ küçük burjuva” ile Marxizm arasına bir sınır çizdiğini düşünmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Althusser’in son ifadeleriniaktaralım: “Tarih bir öznesiz ve ereksiz süreçtir, içinde insanların toplumsal ilişkilerin belirlenimi altında özne olarak hareket ettikleri verili *durumlar* , *sınıf kavgasının* ürünüdürler.Demek ki, tarihin, terimin felsefedeki anlamında bir öznesi yoktur, bir motoruvardır: O motor sınıf kavgasıdır.” (Erdem, 2004, s.42).

Althusser, bu kavramla ilgili görüşlerini, devletin ideolojik aygıtları ile olan ilgisinde ele alır.İdeoloji ve devletin İdeolojik aygıtları 1969 yılında devlet, hukuk, üst yapı üzerine tamamlanmamış bir çalışmadan alınmadır. Kendisi de ikinci bir ciltten bahseder ama olmaz.Althusser, yapıtında üretim ilişkilerinin yeniden üretimi üzerinde geniş olarak durur.Çünkü bu konu Marxist üretim tarzının “*belirleyici*” sorunudur. Althusser, bu “belirleyici”olan sorunu, “altyapı ve üstyapı”, “devlet”ve “devletin ideolojik aygıtları” ile olan ilgisinde ortaya koyar. Althusser, “devlet aygıtı” ile “devlet iktidarı”nı birbirlerinden ayırır. (Althusser, 2000, s.31).

Althusser bu ayırımı yaptıktan sonra kendi kavramı olan bir kavramındaayırımını yapar: “Devletin ideolojik aygıtları”Devletin ideolojik aygıtları devletin (baskı) aygıtıyla aynı sey degildir. Hükümet, yönetim, ordu, polis, mahkemeler, hapisaneler devletin baskı aygıtlarıdır. “Baskı”kelimesi devlet aygıtının “zor

kullandığını” belirten bir kelimedir. Althusser, devletin ideolojik aygıtları olarak sunları belirtiyor: Din (degisik kiliseler sistemi) , öğretim (özel ve devlet okulları), aile, hukuk, siyasal sistem (partiler), sendika, haberleşme (basın, radyo-televizyon), kültür (edebiyat, güzel sanatlar, spor). (Althusser, 2000, s.33-34).

Althusser (2000, s.38)’e göre, üretim ilişkilerinin yeniden üretimi altyapı ve üstyapı olarak belirlediği topikte, hukuki-siyasal ve ideolojik üst yapı yoluyla sağlanmaktadır. Yani, bir yandan devletin ideolojik aygıtlarında öbür yandan devletin baskı aygıtlarında.

Althusser’in ideoloji kuramı bir devlet kuramıdır. Ideolojinin onda bir tarihi yoktur. Onun yeri insanda değil, Althusser’in “devletin ideolojik aygıtları” olarak adlandırdığı gerçek kurumlardadır. Althusser’in bu kurumları, okul, hukuk sistemi, partiler olarak adlandırmaktadır. Althusser için ideoloji, temel bir kavramdır. İdeolojinin tarihi yoktur. Althusser, “somut özneler” için ideolojinin varolduğunu ve ideolojinin gerçekleşmesinin ancak özne aracılığı ile mümkün olduğunu düşünmektedir. Özne, ideolojinin “kurucu kategorisi”dir. İdeoloji bireylerin gerçek varoluş koşullarıyla aralarındaki hayali ilişkilerini temsileder, bu ilişkilerin bir tasarımıdır.

Althusser’e göre; ideoloji yapının özne üzerindeki bir etkisidir. Yalnızca zihinsel birleşim değildir, bir pratiktir; hem de yaşamın içinde oluşan ve ondan kaynaklanan bir pratik. Yaşamla eş zamanlı ve gidişiyle eş yönlüdür. Bu bağlamda çizilen ideoloji modeli kültüre çok yaklaşmaktadır. İdeoloji, Althusser’e göre bir sınıfın diğerine kabul ettirdiği, empoze ettiği bir düşünceler dizgesi değil tüm sınıfların katıldığı, geçmişten gelen fakat geleceğe de uzanan, her yana yayılmış pratikler toplamıdır.

Bu düşünür’e göre ideoloji, toplumsal formasyonla birlikte varolan, her şeyi etkileyen önemli bir yapı ve güçtür. İdeolojiyi yaymada kullanılan aygıtlar devletin olabileceği gibi devlet dışı da olabilirler. Devletin hem baskıcı aygıtları hem de ideolojik aygıtları vardır. Ama aralarında kesin sınıryoktur. İdeolojik çaba hem kullanılan aygıtta hem de onun eylem ve işleminde konuşlanmıştır veya yaşam pratiğiyle birlikte yürür.

Althusser, Marx sonrası düşünürler arasında en çok tartışılan düşünürlerden birisidir. İdeolojinin tarihi(toplumsal sınıflara yerveren toplumsal formasyonların tarihinde) yoktur, ideoloji öncesiz ve sonrasızdır diyerek tarihin tüm zamanlarında ideoloji biçiminin değişmez olduğunu savunur.(Althusser, 2010, s.81-80)

3. TOPLUMSAL SINIFLAR

Toplum bilimleri açısından önemli bir yeri olan sınıf kavramı, günümüz kültür, kimlik, cinsiyet, etnik v.b. tartışmaları arasında pek önemsenmiyor gibi görünse de temelde tartışılan bu sorunların geldiği nokta, ”göreceli olarak kapitalizm iyi bir işletim sistemi midir?” sorusudur. Yani temelde tartışılan kapitalist üretim ve örgütlenme biçiminin toplumsal sınıflar üzerinde yarattığı etkilerdir ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan eşitsizlik sorunudur.

“Toplum bilimleri alanında sınıf kavramının genellikle iki biçimde kullanıldığı söylenebilir. Sınıf ya toplumsal yapının en önemli birimidir. Ya da daha kapsayıcı bir sistem olarak görülen toplumsal tabakalaşma olgusunun unsurlarından birisidir. Örneğin Marx için sınıf toplumsal yapılanmanın temel taşıdır; buna karşılık Weber için sınıflı toplumu farklılaştıran oluşumlardan yalnızca bir tanesidir.” (Öngen, 1996, s.30-31)

Dworkin (2012, s.43)’e göre; Sınıf, ister toplum ile siyasetin nesnel bir boyutu, ister yeni ortaya çıkan toplumsal imgelemin bir parçası, ister her ikisi birden olarak anlaşılın, bir söylem olarak gerçekleşmesi 18. Ve 19. Yüzyıllardaki modernliğin ortaya çıkmasında rol oynayan bir dizi değişimle – Endüstri Devrimi, genişleyen kamusal alan, artan kentleşme, Amerikan ve Fransız devrimleriyle birlikte anılan siyasi temsil mefhumundaki dönüşümler ve devlet iktidarıyla birlikte merkezileşmenin güçlenmesi– bağlantılıdır.

Marxizmde sınıf tartışmaları; günümüz işçi sınıfı ve değişen mücadele yöntemleri ile kimi eleştirilere de maruz kalmaktadır. Bunlardan üzerinde en çok durulan konu ekonomik indirgemecilik ve dolayısıyla onunla bağlantılı olarak sınıf sorunudur.

Eaglaton’a göre günümüzde “Ekonominin bazı sektörlerinde eski tip hiyerarşiler yerini, ademi merkeziyetçi, iletişim ağı temelli, grup yönelimli, bilgi yoğun, ilk isimle hitap edilen, resmi olmayan örgütlenme biçimlerine bırakmış olabilir. Ama sermaye hiç olmadığı kadar az sayıda elde toplanmayı sürdürüyor ve her saat yokluk çekenlerin ve mülksüzlerin safları şişiyor. Yönetim kurulu başkanı kot pantolonu ve tenis ayakkabısıyla dolaşırken yeryüzünde bir milyardan çok insan her gün açlık çekiyor.

Yeryüzünün güneyindeki mega-şehirlerin çoğu berbat kokan, aşırı kalabalık, salgın hastalıkların kol gezdiği varoşlardan ve buralarda yaşayan insanlar dünya kent nüfusunun üçtebirini temsil ediyor.” (Eagleton, 2011, 184)

Marx “Bugüne kadarki tüm toplum tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir.” (Marx, Engels 2010a, s.21) derken kapitalist üretim biçiminden önce yaşanan toplumsal yapıların kendi içinde mücadelesine ve dönüşümüne vurgu yapar.

“ Özgür ile köle, patrisyen ile pleb, senyör ile serf, lonca ustası ile çırak, kısacası, ezen ile ezilen, birbiriyle sürekli karşıtlık içinde bulunmuş, birbirine karşı gizli ya da açık kesintisiz bir mücadele sürdürmüş, bu mücadele ya tüm toplum yapısının devrimci bir dönüşümüyle, ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte çöküşüyle sonuçlanmıştır. Tarihin daha önceki dönemlerinde hemen her yerde toplumun değişik katmanlara tam bir ayrılmışlığını, toplumsal konumların çeşitli basamaklara ayrılmasını görüyoruz. Eski Roma’da patrisyenler, şövalyeler, plebler, köleler; ortaçağda, feodal beyler, vasallar, lonca ustası, çıraklar, serfler; üstelik her bir sınıfta kendi içinde basamaklılık gösteriyor. Feodal toplumun çökmesiyle oluşan modern burjuva toplumu, sınıf karşıtlığını ortadan kaldırmış değil. Yalnızca eskilerin yerine yeni sınıflar, yeni ezme koşulları, yeni mücadele biçimleri getirmiştir.”(Marx, Engels, 2010a, s.21-22)

Feodal toplumdan kapitalist üretim ilişkilerine geçiş dönemi, Sanayi devriminin gerçekleştiği ve tarıma dayalı üretim biçimin yerini makinelerin aldığı uzun soluklu mücadelelerin yaşandığı dönemdir. İlk olarak İngiltere’de gelişmeye başlayan sanayi devrimi Fransa ve ardından kıta avrupalarda yayılmaya başlamıştır.

“İngiltere’de yükselmekte olan burjuvazi, toplumun çeşitli sınıf ve katlarından gelenleri kendi saflarına topluyordu. Ticaret burjuvazisi, kökünü, ortaçağ tüccarlarından, sanayi burjuvası ise zenginleşmiş zanattçılardan alıyordu. Toprak sahiplerinin bir kısmı, ücretli emeğin sömürüsüne, yani kapitalist ekonomiye geçmek üzere ekonominin feodal biçimlerini bıraktılar. Bu olay, doğmakta olan kapitalist sınıfın bağrında birbirinden ayrı iki toplumsal tabakanın ortaya çıkışını doğurdu: burjuvallaşmış feodaller ve kent burjuvası. Topraklarından kovulan köylüler, manüfaktürlerdeki ücretli işçilerin büyük kısmını oluşturdu.”(Zubritski, Mitropolski, Kerov,1995, s.31)

“Sınıf” kavramının Marx ile birlikte daha çok kullanılmaya başlandığını söyleyebiliriz. Marx, özellikle “ideoloji” kavramı üzerine bir tanımlama yapmadığı gibi, “sınıf” kavramı üzerine de bir tanım geliştirmemiştir. Marxizm denilince sınıf çatışması, sınıf mücadelesi kavramlarının akla gelmesi de tesadüf değildir. Nasıl kendi deyimiyle sınıfların mücadelesi insanlık tarihinin motor gücü ise, Marxizm’in yapı taşı da sınıftır.

Marx *Kapital*’in 3.Cildinde bitiremediği “Sınıflar” bölümünde “Yanıtlanması gereken ilk soru şudur: Bir sınıfı oluşturan şey nedir ?- bu sorunun yanıtı doğal olarak bir başka sorunun yanıtından çıkar, şöyle ki: Ücretli –emekçileri, kapitalistleri ve büyük toprak sahiplerini, üç büyük toplumsal sınıf haline getiren şey nedir ?”(Marx, 2009b, s.775) der. Bu anlamıyla bütün yapıtlarında kapitalist üretim biçimi ve toplumsal sınıflar çözümlemesinin neden bu kadar önemli olduğu sorusunun cevabını vermiş oluyor.

“Ona göre, insan kültürünün temelinde tümüyle insan emeği yatmakta, dolayısıyla tarih tarafından yaratılan insan, aynı zamanda tarihi de yaratmaktadır. İnsandaki yaratma gücünün sınırsızlığına inanan Marx, ayrıca insan türünün özgürlüğü ile insanın yaratma gücü arasında zorunlu bir ilişki kuracaktır. Marx’a göre bu ilişkinin anahtarı “sınıf”tır; çünkü toplumsal varlıkta içkin olan yaratıcı güç sınıfların devrimci girişkenliğinde somutlaşmaktadır.”(Öngen, 2002, s.15)

Daha önce *Komünist Manifesto*’da dönemin koşullarını anlamaya çalışırken çözümlemeye çalıştığı sınıf yapısı için; iki farklı sınıf burjuvazi ve proleterya tanımlarını kullanır.“Ne var ki burjuvazinin dönemi olan çağımızın başlıca özelliği, sınıf karşıtlıklarını basitleştirmiş olmasıdır. Giderek toplumun tümü birbirine düşman iki safa, birbirine doğrudan karşıt iki büyük sınıfa ayrılıyor: Burjuvazi ile Proletarya.” (Marx-Engels, 2010a, s. 22) der.

Daha sonra 1848’den 1850’ye, Fransa’da sınıf savaşmaları dönemi, 1870’teki Paris Komünü sınıf çağının önemli ekonomik üretkenliklerin olduğu, siyasi gelişmeler arasındadır. Marx’ın sınıf çağının önemli siyasi olaylarının-1848 Fransız Devrimi, Louis Bonaparte’ın hükümet darbesi, 1870’teki Paris Komünü ve daha nice- analiz edilmesinden çıkardığı tarihsel durumlar içerisinde anlamasından pek çok şey öğrendik.

Marx, bu olayları kendi saf modelinin bakış açısından anlıyordu; ancak asla bunların anlamının basit bir biçimde bu modelden çıkarılabileceği türünden basitleştirici bir görüşe yenik düşmedi. Verili bir tarihsel durum içerisinde işleyen pek çok belirlenimin anlaşılması için incelikli bir yöntem geliştirdi.”(Dworkin, 2012, s.60)

Engels *Fransa’da Sınıf Mücadeleleri* adlı makalelerin baskısı için (İlk üç makaleyi Marx yazıyor, en son yayınlanan makaleyi Engels ile birlikte yazıyorlar.) 1895 yılında yazdığı *Giriş* bölümünde; Marx’ın bu süreçleri takip ederken yaşadığı zorlukları ve bu zorlukların kendi yönteminde nasıl etkili çıkarımlara neden olduğunu açıklar.

“1848-1849 devrim dönemi sırasında gerçekleşen iktisadi dönüşümleri izlemek bir yana, bunları genel hatlarıyla görebilmek tümüyle olanaksızdı. Londra’daki ilk sürgün aylarında, 1849-1850 sonbahar ve kışında da aynısı geçerliydi. Ama Marx, çalışmasına tam da o zaman başlamıştı. Ve koşulların bu elverişsizliğine karşın, Fransa’nın hem Şubat devriminden önceki iktisadi durumu hem de bu devrimden sonraki siyasal tarihi hakkındaki derin bilgisi sayesinde, olayların iç bağlantılarını bugünde kadar da ulaşamamış bir yetkinlikle açığa çıkaran ve sonrasında bizzat kendisi tarafından yapılan iki sınavda da parlak başarı gösteren bir sunum yapabildi. İlk sınav Marx’ın 1850 ilkbaharından itibaren iktisat çalışmalarına yeniden zaman ayırabilmesinin ve öncelikli son on yılın iktisat tarihini ele almasının ürünü oldu... İkinci sınav daha zorluydu. Marx Louis Bonaparte’ın 2 Aralık 1851 tarihli darbesinin hemen ardından başlayıp devrim dönemini geçici olarak kapatan bu olayla sona eren tarih kesiti üzerinde yeniden çalıştı.”(Marx, 2009a, s.130-131)

Dolayısıyla Marx’ın sınıf çözümlemesinde ortaya attığı bazı tanımlamalar, iki büyük sınıf veya orta sınıf ile birlikte üç farklı sınıf modelini öngörmüş olması, toplamda ortaya koyduğu yöntemin aşılamazlığını değiştirmemiştir.

Lenin“Marksizmi sınıf mücadelesi öğretisine indirgemek, Marksizmi budamak demektir, onu tahrif etmek, onu burjuvazi için kabul edilebilir olana indirgemek demektir.” Der. (Lenin, 1999, s.45) Sınıf mücadelesi burjuvazinin kazanımları sonucunda kapitalist üretim biçiminin doğurduğu sonuçlar neticesinde gelişmiştir. Ve bu şekilde algılanmalıdır.

3.1. Toplumsal Sınıflar ve Devlet

Platondan günümüze Devlet'in toplumsal ilişkiler içerisinde veya toplumsal ilişkilerin devlet nezdinde konumlanması tartışılmıştır. Modern dönemde tartışmalar daha çok kapitalizm, devlet ve toplumsal sınıflar üzerinden şekillenmektedir. Devlet bugün ki sanayisi gelişmiş ve daha ileri toplumlardan öncede vardı.Devlet gereksinimini mülkiyetin gelişmesi ile karşılıklı sınıfların ortaya çıkmasından kaynaklı olarak alır. Bu ayrım üzerinden daha çok tartışmalar yapılır.Dolayısıyla devlet kapitalist üretim biçimine toplumsal dönüşüm evreleriyle tarihsel bağlarını koruyarak gelmiştir, diyebiliriz.

Haluk Yurtsever'e göre "devleti devlet yapan koşulları ayırt etmek o kadar zor değil ve bu konuda büyük bir tartışma da yok. Belli sayıda insan (beşeri öge) sınırları belirlenmiş belli bir toprak parçası (teritoryal öge) ve yönetim (siyasal öge) devlet örgütlenmesinin asgari koşullarıdır. Sorun bu koşulların nasıl oluştuğu ve esas işlevinin ne olduğu noktasında düşünülüyor." (Yurtsever, 2006, s. 19)

"Devlet ile sınıflar mücadelesi, politik sınıf egemenliği arasındaki ilişki; Marxçı kuram tarafından belirlenmiştir."(Poulantzas,1992, s.38)Marx'a göre "Din, aile, devlet, hukuk, ahlak, bilim, sanat, vb., tikel üretim biçimlerinden başka bir şey değildirler ve genelüretim yasasına uyarlar."(Marx, 1986, s.191) Bu üretim yasasını belirleyen sınıfların karşılıklı çıkar ilişkilerinden doğan üretim biçimleridir. Hegel'de yer alan evrensellik ve kamu yararını koruyan bir güç olarak düşünülen devlet kavramı, Marx'ta tikel ve mülkiyet çıkarlarını koruyan yasalarla donatılmış bir yapıdır.

Marx "Araştırmalarım, devlet biçimleri kadar hukuki ilişkilerin de ne kendilerinden, ne de iddia edildiği gibi insan zihninin genel evriminden anlaşılamayacağı, tam tersine, bu ilişkilerin köklerinin, Hegel'in 18. yüzyıl İngiliz ve Fransız düşünürlerinin örneğine uyarak "sivil toplum" (maddi-ekonomik ilişkiler alanı) adı altında topladığı maddi varlık koşullarında bulundukları ve sivil toplumun anatomisinin de, ekonomi politiğin içinde aranması gerektiği yönünde. Sivil topluma göre ikincil derecede ve bağımlı bir moment olan devlet, son çözümlemede, belirleyen değil, kendisi belirlenen bir varlıktır" (Marx, 1976, s.25) diye tanımlar.

Marx’a kadar devlet kavramı özellikle Hegel’de idealist bir çerçevede ele alınmış maddi bir temele oturtulmamıştır. Bu döneme kadar devlet tanımı itibariyle de gittikçe toplumun üstünde olan, erk sahibi ve toplumdan yabancılaşan bir yapı haline gelir. Engels ”Devlet daha çok toplumun gelişmesinin belirli bir aşamasındaki ürünüdür. Bu, toplumun önlemekte yetersiz bulduğu uzlaşmaz karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama karşıtların karşıt iktisadi çıkarlara sahip sınıfların kendilerini ve toplumu, kısır bir savaşın içerisinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan, çatışmayı hahfiletmesi, *düzen* sınırları içinde tutması gereken bir gereksinmesi kendini kabul ettirir; işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir.” der. (Engels, 2012,s.190) Devlet belirleyici, evrensel, adil gibi kavramlarla yüceltmeye çalışılarak soyutlanmıştır. Kapitalist üretim modeli içerisine devlet merkezi bir öneme sahiptir. Fakat değişimin öncülü değildir, gerçekleştirilmesi ve kendisi belirlenen bir yapıdır.

Marx’ta devlet açık bir şekilde hegel eleştirisi üzerine şekillenmiştir diyebiliriz. Doktora tezi olarak yazdığı Hegel’in hukuk felsefesinin eleştirisi adlı yapıtını yazarken karşılaştığı sorular üzerine temellendirmiştir. Miliband’a göre “Marx’ın Hegelci sistemden kopuşunu tamamlayan da büyük ölçüde, Hegel’in devlet görüşünü eleştirme süreci olmuştur.”. (Miliband, 1989, s.8) “Marx’ın kendisi hiçbir zaman kapsamlı ve sistematik bir devlet teorisi oluşturmaya girişmedi. 1850’lerin sonlarında, tasarlanmış çok geniş bir yapıt (Kapital’in bu yapıtın yalnızca ilk bölümünü oluşturacağı) projesinin bir parçası olarak, devleti sistematik bir incelemeye alma niyetinde olduğunu yazıyordu. Ama bu projeden gerçekte tamamlanan sadece *Kapital*’in bir bölümü oldu.”(Miliband, 1989, s.8) Marx’ta devlet tartışmasını *Kapital*, *Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, *1844 El Yazmaları* vb. kitapların toplamında ve yaptığı yorumlardan çıkarmak gerekir diye de ekler.

Kapitalist örgütlenme biçimi içerisinde sınıfların karşılaşmasından kaynaklanan siyasal eğilimlerin büyük bir oranda devlet nezdinde, belli bir sınıfın çıkarlarını koruması gerekir. “Devlet içindeki bütün savaşım demokrasi, aristokrasi ve monarşi arasındaki savaşım oy hakkı uğruna vb.savaşım, çeşitli sınıfların yürüttükleri gerçek savaşımın büründükleri aldatici biçimlerden başka bir şey değildir ve dahası egemen

olmak isteyen her sınıf proleryanın durumunda söz konusu olduğu gibi, kendi egemenliği bütün eski toplum biçiminin ve egemenliğin ortadan kalkması anlamına gelecek olsa bile, kendi çıkarını herkesin çıkarıymış gibi gösterebilmek için- ki ilk başta bunu yapmak zorundadır- siyasal iktidarı ele geçirmesi gerekir.” (Marx-Engels, 2008, s.59)

Siyasal iktidarı ele geçerin sınıfın devleti kamusal anlamda yaptırımı olan devlettir. Hapishaneleri, okulları, medyası olan ve Gramsci’nin tanımıyla hegemonyasını oluşturan bir yapıya sahip olur.

”Devlet, sınıf karşıtlıklarını frenlemek ihtiyacından doğduğuna, ama aynı zamanda, bu sınıfların çatışmasının ortasında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, ekonomik bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde, siyasi bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir.” (Yurtsever, 2006, s.21)

4. İLETİŞİMİN TOPLUMSAL TARİHİ

İletişim insanlığın maddi olarak varolma mücadelesi verdiği, bilincini oluşturmaya başladığı dönemden, günümüz toplumsal örgütlenme biçimine kadar geçirdiği evrelerde önemli bir araç olmuştur. “İlk iletişim aracı neydi? bunun bilimsel olarak yanıtlanması imkansızdır. Ancak hayal edilmesi değil. Prehistorik atalarımız, değişen bir dünyaya fiziksel olarak uyum sağlamalarında kendilerine yardımcı olacak ağaç, kemik ve taşın araçları yaptıkları andan itibaren, büyük ihtimalle “düşünce araçları” da yapmış olmalılar. Belki de bu türden ilk aygıt, yakınlardaki bir sürüdeki geyik sayısını belirten basit bir çentikli çubuk veya belirli bir arazi parçasının önemini göstermek için düzenlenmiş bazı taşlar veya kütüklerdir. Burada önemli olan süreçti. İnsanlık kendi iletişim alanını iletişim araçları yaratarak genişletmiştir.” (Crovley, 2010, s.18)

“En az gelişiminden başlayacak olursak, ilk medya çok basit öngörülebilir bir olayın herkese açık bir şekilde anlatılmasıdır: Yazının henüz bilinmediği bir çağda, bir ağaçtaki çentik, renkli bir çakıtaşı, kırık bir dal, ilkel insanların gözünde düşmanın yaklaştığını veya bir av hayvanının buradan geçtiğini ya da şuradan geçtiğini anlatır... Aynı kategoride çeşitli görsel işaretler, örneğin gündüzleri duman veya geceleri ateş ya da Afrikalıların tanıdık tam-tamı gibi işitsel işaretlerde yer alır.” (Jeanneney, 1998, s.20)

İrfan Erdoğan’a göre, (1999) “iletişimin en başlangıç şekli belki de biyolojik yaşamını gerçekleştirme ve sürdürme dürtülerin ve duygularının egemen olduğu bir biçimdir. Örneğin, açtır ve bu açlığı duyan insan, hem bu “açlığı duyma sürecinde” hem de “bu açlığı giderme yollarını” arama ve bulmada kendi kendisiyle ve dış dünyasıyla iletişime girer. Aksi takdirde biyolojik varlığını sürdürme olasılığı ortadan kalkar. Bunun anlamı oldukça açıktır: İletişim varoluşun zorunlu gereğidir.”

Dolayısıyla iletişim insanın zorunlu ihtiyaçlarının bir sonucu olarak şekillenmeye başlamıştır. Ekonomik üretim organizasyonu ile iletişim süreçlerini yaşayan toplum, kendi döneminin iletişim özelliklerini bu üretim organizasyonunun etkileri ile almıştır. İnsanın varolma mücadelesi ilkelde olsa belirli bir mantığa bürünmüş üretim ilişkilerini zorunlu kılmıştır. Örneğin, mağaralarda haberleşme amacıyla çeltik

atılması,yazının bulunması, daha günümüze geldiğimizde televizyon ve internetin bulunması gibi geçiş dönemleri toplumsal üretim organizasyonunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Marx'ın deyimiyle “ Bireylerin yaşamlarını ortaya koyuş biçimi onların ne oldukları üretimleriyle ne ürettikleriyle olduğu kadar, nasıl ürettikleriyle de örtüşür. Demek ki, bireylerin ne oldukları, üretimlerinin maddi koşullarına bağlıdır. Bu üretim, ancak nüfusun çoğalmasıyla ortaya çıkar. Bu da o bireylerin kendi aralarındaki karşılıklı ilişkileri (verkehr) peşinen varsayar. Bu ilişkilerin biçimi de yine üretim tarafından belirlenir.”(Marx-Engels, 2008, s.30-40)

Nüfusun yoğunlaştığı, sanayileşmenin başladığı dönemler çeşitli teknolojik araçların insan hayatına daha yoğun girmeye başladığı dönemler olarak düşünülebilir. Radyo, Televizyon ve ardından günümüze daha yakın olan internetin toplumsal hayatımıza girmesi hem endüstriyel anlamda hem de insan hayatında bıraktığı etkileri anlamda tartışılmaya devam etmektedir.

“İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu'nun en keskin temsilcisi Stuart Hall, 1989 yılında yazdığı ideology and Communication Theory başlıklı makalesinde, iletişimi kendi başına ayakları üzerinde duran bir uzmanlık alanı olarak görülmediğini ve iletişimin kuramsal ve görgül olarak özerkleştirilmesine karşı olduğunu açıkça ifade etmiştir. Hall'e göre iletişim süreçleri kurumları ve etkilerini; içine gömülü olduğu daha geniş toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yapılardan ayırarak tanımlamak yanlıştır.” (Tekinalp, 2009, s.19)

Dolayısıyla, iletişim çalışmalarını, sadece sanayileşme ile birlikte artan iletişim araçlarının toplumsal ilişkiler üzerinde yarattığı etkiler veya sonuçlar olarak düşünmemek gerekir. Günümüzde iletişim çalışmalarının disiplinler arası bir düzlemde hareket ediyor olmasının kaynağını bu sonuçlar olarak değerlendirebiliriz.

Sanayileşmenin hızla geliştiği, Radyo, TV gibi araçların gündelik hayatımıza yer ettiği dönemler artık nüfusun yoğun olduğu ve kapitalist üretim biçiminin geliştiği ve neredeyse kendini tamamladığı(eşitsizlik sorunu dışında, hızlı sanayileşme) dönemlerdir. İletişim araçları artık ağaçlara ve duvara çeltik atmaktan daha başka

şeyleredönüşmeye başlamıştır. Bu durumun ekonomik sonuçlarından birisi de iletişim endüstrisi denilen bir endüstrinin ortaya çıkması ve karşılığında bunu tüketen toplumlar.

“Marx’a göre, modern endüstri bir dünya pazarı kurar. Bu pazar ticaret, denizcilik ve iletişiminde büyük gelişmeler elde eder. Burjuvazi üretim araçlarındaki hızlı gelişmelerle, kolaylaştırılmış iletişim araçları ve yollarıyla, bütün ulusları hatta en barbar olanları bile, kendine çeker.”(Erdoğan-Alemdar, 2010,s.210)

“...iletişim araçlarının ekonomi politiği, herşeyden önce medyanın meta üretip dağıtan endüstriyel ve ticari örgütler olduğunu kabul etmelidir. Farklı medya sektörleri birbirinden yalıtık biçimde ele alınamazlar; zira bunlar zaten şemsiyesi altında bulundukları şirketin kontrolündedir ve eylemleri, yalnızca geniş ekonomik bağlama referansla anlaşılabilir. Çözümleme, medyanın ekonomik ve politik düşüncelerin yayılmasındaki ideolojik işleyişini de uzanmalıdır. Medyanın ekonomi politiği, yalnızca metaların üretimi ve dağıtımına odaklanamaz, mutlaka bu metaların kendine has doğasını ve bunun ideolojik rolünü hesaba katmalıdır.”(Adaklı, 2006, s.25)

İletişim çalışmaları sosyal bilimler alanında ekonomi politik ve ideolojik işlevi açısından tartışılan ve yeni gelişmelerle tartışılmaya da devam edecek bir bilim dalıdır. İletişimin toplumsallığını anlamakta Marx’ın maddi üretim çözümlemeleri ile sonrasında yapılan üretilen maddenin bugünkü kapitalist üretim biçimi içerisinde tüketimi kapsamındaki çalışmalar anahtar görevindedir.

4.1. İletişim ve İdeoloji İlişkisi

İletişim ideoloji ilişkisi iletişimin toplumsallığından bağımsız olarak düşünülmemelidir. Marx’ın Alman ideolojisinde yer alan maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf zihinsel üretimi araçlarının da sahibidir ifadesi, bu anlamıyla belirleyicidir. Kapitalist üretim biçimi içerisinde endüstriyel anlamda hakim sınıf olan burjuvazi, diğer endüstri kollarıyla birlikte gelişen iletişim endüstrisinin ve bu endüstrinin toplumlar üzerindeki etkisinin asıl sahibidir. İletişim bilimlerindeideoloji çalışmaları; hakim sınıfların, toplumlar üzerinde hem endüstriyel anlamda hemde bir

tür söylem/içerik olarak oluşturmaya çalıştığı *yanlış bilinç* anlamlarının çözümlenmesinde başat rol oynar. İletişim çalışmaları açısından;

“Marxist yaklaşım, her yaklaşımın yaptığı gibi “düşünsel” üzerinde de hem kuramsal olarak durur ve kuramsal açıklamalar getirir hem de araştırmalar yapar. Düşünsel ürün ve düşünselin üretimiyle ilişkili Marxist yaklaşım üzerinde Marxist siyasal ekonomide olduğu gibi, tek bir yaklaşım tarzı yoktur, onun yerine Marxist ve Marxist yönelimli/etkili yaklaşımlar vardır. Düşünsel ürünü ve üretimi “ideoloji” içine yerleştirmek, ancak ideolojiyi “düşünce sistemi” “düşünce bilimi” olarak tanımlarsak mümkün olabilir. Dolayısıyla, sadece düşünselin üretimi siyasal ekonomi içinde ele alınabilir; fakat düşünsel ürünün doğasının incelenmesine gelindiğinde, siyasal ekonomi ürünün düşünsel içeriğinin karakterini üretim tarzı ve ilişkileri bağlamı ötesinde ele alıp ayrıntılı olarak incelemeyeği için, örtüşen ve örtüşmeyen yanlarıyla oldukça zengin “Marxist” incelemeler vardır. Bu incelemelerin hemen hepsi “sınıf bilinci, ideoloji ve düşünceler” üzerinde durur. (Erdoğan, 2007, s.167)

İletişim süreçlerinin kendisi diğer üst yapılar içerisinde yer alan toplumsal formasyonlar gibi düşünölmelidir. Gelişim süreci itibariyle, toplumsallığı, maddi üretim ilişkileri üzerinden şekillenmesi ile bu yöntemin içerisinde yer almalıdır. Kapitalist üretim ve örgütlenme biçimi içerisinde sınıfsal mücadelelerin görünmeyen bir yüzü de iletişim ve maddi ilişkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan endüstrisi olarak düşünölmelidir.

İdeoloji kavramı herhangi bir toplumsal formasyonun farklı düzeyleri arasındaki kökten ve sistematik ayrılımları düşünme ihtiyacını başlatır. (Hall, 1999, s.206.) Dolayısıyla maddi üretim ilişkilerinin üst yapılarda yer alan diğer toplumsal formasyonlarla ilişkisi temel konularından biridir.

Marx” Ulaşmış olduğum ve ve bir kez ulaştıktan sonra incelemelerime klavuzluk etmiş olan, genel sonuç, kısaca şöyle formüle edilebilir: Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir belirli bir gelişmesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli bir toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki siyasi üst yapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur,”der.(Marx, 1976, s.25)

Marx’a göre ikdisadi yapı toplumsal üretimini, Kapitalist üretim biçimi içerisinde karşı karşıya gelen sınıfların mücadelesinden alır. “Egemen ideoloji, insanın insanı sömürsünün olduğu her toplulukta ve eski imparatorluktan beri toplumun temelini maskeleyen işlevi görür: İdeolojik sürecin çalışma biçimi gerçek itici güçlerin saklanması/unutulmasını varolan toplumsal düzenin kökeninin görülmemesini ve sanki doğan düzen gibi yaşanılmasını içerir.Böylece, tüm toplumsal örgütlerin kurumların toplumsal baskı araçları olduğu gerçeği ortadan kaldırılır.Yaratılan mit toplumsal olgunun “kendi gerçeğini” boşaltır ve sistemi haklı gösterir.”(Erdoğan-Alemdar, 2010, s.246)

Bütün bu *haklı sistemin* içinde şekillenen üst yapıların kaynağını çözümlemek onu maddi temellere oturtmaktan geçer. İletişimde bu süreçlerin içerisinde egemen sınıfın ideoloji ise ile toplumsal formasyonlar içerisinde yerini alır.

5. METODOLOJİ

Sınıf kavramı Marxist kuram açısından sosyal bilimler içerisinde üzerinde önemle durulan bir kavramdır. Sınıfların kendi maddi ve zihinsel durumlarını ürettiği ekonomik ilişkilerin bütününde iletişim çalışmaları, belirli tarihsel süreçlerde gözlemlenen sınıf ilişkileri sorunları çerçevesinde çoğunlukla ideolojik bir okumaya ihtiyaç duyurularak çözümlenmeye çalışılmıştır. Türkiye de Sınıf mücadelesinin tarihine ve gelişimine baktığımızda, siyasi yönelimini genel olarak/ çoğunlukla sağ partiler üzerinden ifade ederek belirlemiştir. Bu çalışma içinde bulunduğumuz dönemin siyasi, ekonomik konjoktürü göz önüne alınarak yapılmıştır. Son olarak Marxist kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde, iletişim bilimlerinin disiplinler arası yöntemlerini kullanarak yapılmıştır.

Araştırmanın amacı/sorusu, Türkiye’de işçi sınıfının sağa yöneliminin altında yatan nedenler olarak belirlendi. Fakat bu belli bir dönemin eğilimini kapsamaktadır. En az beş yıllık bir dönem çalışan, sağ partilere oy vermiş ve vermeyi düşünen işçilerle görüşülmüştür. Araştırma bir dönem *saptama/anlama* çalışması olarak yapılmıştır. Bu nedenle en az beş yıllık bir dönemde işçi olarak çalışan kişilerle görüşülmüştür. Yöntem olarak ilk aşamada niceliksel bir çalışma yapılarak görüşülen işçilerin profilleri (işçilerin yaş, cinsiyet, ortalama gelir, siyasi parti tercihi, medyayı kullanma biçimi v.b) çıkarılmıştır. Daha sonra niteliksel bir çalışma olan derinlemesine görüşme yöntemi kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme soruları dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, kendisini nasıl tanımladığı, devleti, medyayı, sendikayı v.b nasıl algıladığı ve ne istediği soruları üzerine şekillenmiştir. İkinci bölüm, işçinin çalışma koşulları ile ilgili olan bölümdür. Üçüncü bölüm, iş güvenliği ve sağlığı ile ilgili bölümdür. Dördüncü ve son bölüm ise, hükümetin devlet aracılığıyla uyguladığı sosyal politikalarla ilgili bölümdür.

Toplam 20 işçi ile görüşülmüştür. Görüşülen işçiler 2007’den başlayarak yapılan seçimlerde sağ partilere oy veren ve önümüzdeki seçimlerde yine sağ partilere oy verecek kişilerdir. 2011 seçim sonuçlarına göre en yüksek oyu alan sağ parti AKP(% 49,9) ve ondan sonra en yüksek oyu alan sağ parti olan MHP (%12,9)’nin yüzdesel dağılımlarına dikkat ederek işçi profilleri ile görüşmeler sağlanmıştır.

Sektörel dağılım mümkün olduğu kadar geniş tutulmuş, en fazla iki işçinin aynı sektörde olmasına dikkat edilmiştir. Araştırma yapılırken özellikle bir dönemin siyasi eğilimini anlamaya çalışarak ekonomik üretim ilişkileri ve gündelik tutumları üzerinden bağlantı kurulmaya çalışmıştır.

5.1. Araştırma Soruları

5.1.1. Niceliksel Araştırma- İşçi Profili

- D1: Görüşülen kişinin cinsiyeti ?
- D2: Görüşülen kişinin yaşı?
- D3: Kaç yıldır işçi olarak çalışıyorsunuz?
- D4: Doğum yerinizin neresi olduğunu öğrenebilir miyim?
- D5: (Doğum yeri İstanbul dışı ise;) Hangi yıldan bu yana İstanbul'da yaşıyorsunuz?
- D6: Hangi semtte oturuyorsunuz?
- D7: Medeni durumunuz nedir?
- D8: Çocuğunuz var mı? Varsa kaç çocuk
- D9: Oturduğunuz evde kaç kişi yaşıyor?
- D10: Eğitim durumunuzun ne olduğunu öğrenebilir miyim?
- D11: Mesleğinizin ne olduğunu öğrenebilir miyim?
- D12: İşinizin tam olarak ne olduğunu öğrenebilir miyim?
- D13: Herhangi bir sendikaya üye misiniz ?"
- D14: (Evet ise;) Hangi sendika olduğunu öğrenebilir miyim?
- D15: Çalıştığınız işyeri hangi alanda faaliyet gösteriyor?
- D16: Aylık gelirinizin ne kadar olduğunu öğrenebilir miyim?
- D17: Evinizde sizden başka çalışan var mı? Varsa kaç kişi?
- D18: Evinize en yüksek geliri getiren kişi siz misiniz?
- D19: (Hayır ise) Evinize en yüksek gelir getiren kişinin mesleği nedir?
- D20: Hanenize en yüksek geliri getiren kişinin eğitim durumu nedir ?
- D21: Hanenizde çalışan herkesi ve varsa diğer gelirlerinizi de (kira, yardım, rant vs.) düşünürseniz, hanenizin toplam aylık gelirini öğrenebilir miyim?

D22: Yaşadığınız yerde... ? (Seçenekleri okuyun)

D23: Evinizdeki ısıtma sistemi nedir?

D24: Okuyacaklarımdan hangileri evinizde mevcut?

5.1.1.1 Siyasi eğilimi

S1: 2007 genel seçiminde oyunuzu hangi partiye verdiniz ?

S2: 2011 genel seçiminde oyunuzu hangi partiye verdiniz ?

S3: Anayasa Referandumunda ne oy verdiniz ?

S4: Bugün bir seçim olsa oyunuzu hangi partiye verirsiniz ?

S5: Avrupa birliği üyeliğini detseklıyor musunuz ?

S6: Bugünkü hükümetin dış politikası hakkında ne düşünüyorsunuz ?

S7: Bugünkü hükümeti Avrupa Birliği Politikaları hakkında ne düşünüyorsunuz ?

S8: Bugünkü hükümeti Ortadoğu Politikaları hakkında ne düşünüyorsunuz ?

5.1.1.2 İnternet kullanma biçimi

S9: İnternet kullanıyormusunuz ?

S10: Günde Ortalama nekadarsüre internet kullanıyorsunuz ?

S11: İnternette geçirdiğiniz günlük toplam süreyi düşündüğünüzde en çok hangi amaçla kullanıyorsunuz ?Peki 2. olarak, 3. olarak

S.12: İnternete daha çok hangi araçla bağlanıyorsunuz?

S13: Hangi sosyal paylaşım sitelerineüyesiniz ?

5.1.2. Derinlemesine Görüşme Soruları

Kendinizi nasıl tanımlarsınız?Kimlik, Dini İnancınız, Milliyetiniz, Sınıfsal Ekonomik durumunuz, Siyasi Görüşünüz, Cinsiyetiniz, üzerinden hangisi veya başka?

Devlet hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce bir devlette olması gereken özellikler nelerdir? Devlet neleri temsil etmeli?

Bir siyasi partide olmasını istediğiniz özellikler, temsiliyetler nelerdir? Bir çalışan olarak değerlendirebilir misiniz?

Her hangi bir sendikaya üye misiniz? Sendikalar hakkında ne düşünüyorsunuz? Sizce bir sendika da olmasını istediğiniz özellikler nelerdir? Bir sendika neleri temsil etmeli?

Medya hakkında düşünüyorsunuz? Sizce bir medya kuruluşu nasıl olmalı? Neleri temsil etmeli?

Sizce bugünkü medya da temsil ediliyor musunuz?

İnternet medya mıdır? İnternet neleri temsil etmeli sizce?Aradığınız bir bilgiyi nasıl doğruluyorsunuz veya doğruluğuna nasıl karar veriyorsunuz?

Sizin için önemli olan bir bilginin(haber) doğruluğunu nasıl teyit ediyorsunuz?

Sizce medyanın doğru haber verme gibi bir zorunluluğu var mı?

İstedığınız gibi bir Televizyon yaratsanız nasıl olurdu? Tarif edebilir misiniz?

İsteddiğiniz gibi bir Gazete yaratsanız nasıl olurdu? Tarif edebilir misiniz?

İsteddiğiniz gibi bir İnternet Sitesi yaratsanız nasıl olurdu? Tarif edebilir misiniz?

En az 5 yıl ve öncesini düşündüğünüzde kendinizi dini inancınızı ifade etmek hususunda nasıl değerlendirirsiniz?Değerlendirme yapabilir misiniz ?(örneğin; eskiden şöyleydi ama şu anda veya son yıllarda böyle şeklinde)

Teknolojik bir alet olarak evinize veya şahsınıza dini inancınızı sürdürmenizi sağlayacak bir teknolojik araç aldınız mı? (örneğin bilgisayar programı gibi dosyalar olabilir.)

5.1.2.1. İşçinin Çalışma Koşulları ile ilgili Sorular¹

Çalıştığınız işyeri bir kişiyemi ait yoksa bir anonim ortaklığa mı ait?

Çalışanların toplam sayısını öğrenebilir miyim?

Çalışanların kadın - erkek oranını belirtir misiniz?

Genellikle ve düzenli çalışanlar yanında belli dönemlerde istihdam edilen başka kimseler var mı?

İşyeriniz şehir içinde mi, şehir dışında mı?

Bizzat başınızdan geçen kaza var mı?

Şahit olduğunuz bir kaza var mı?

Kaza hallerinde, işveren, işçiye veya ailesine tazminat ödemeye KANUNEN zorunlu mu?

Günde kaç saat, haftada kaç gün çalıştığınızı belirtir misiniz?

Yıl içindeki tatil günleriniz nedir?

Hiç gece çalışması var mıdır?

İşe gidiş ve dönüşte ne kadar zaman harcarsınız?

Fazla mesai için ödeme yapılır mı? Oranlayabilir misiniz?

Ürettiğiniz maddenin veya arz ettiğiniz hizmetin fiyatını emeğinizin fiyatı ile kıyaslayabilir misiniz? Sizce bu oran yeterli midir?

¹ İşçinin çalışma koşulları ile ilgili sorular: Marx'ın, kendisinden bu konuda yardım isteyen Fransız yoldaşları için hazırladığı işçi anketi, 20 Nisan 1880 tarihinde Fransız sosyalistlerinin yayın organı **Revue Socialiste**'de yayınlandı. Daha sonra, "işçi kuruluşlarına, sosyalist ve demokratik grup ve çevrelere, Fransız gazetelerine ve isteyen herkese" dağıtılmak üzere 25 bin soru kağıdı da fazladan bastırıldı. (Egeli, Mehmet, bkz. Özgürlük Dünyası, Sayı 177) Yayınlanan bu anketin bazı soruları günümüz koşullarına göre revize edilerek işçilere sorulmuştur. Orjinal soru formunda olan soru sayısı 100, fakat burada gerekli olanlar revize edilerek kullanılmıştır.

Teknolojik araçların iş hayatına girmesi veya buna bağlı başka gelişmeler sonucu işçilerin işten çıkarılmasıyla ilgili olarak bildiğiniz bir durumu var mı? Bu durum emek gücünü ne kadar etkiliyor?

Sağlık durumu normal bir işçi, mesleğinizde kaç yıl çalışmaya devam edebilir?

İş kolunuzda, işçi haklarını koruyan kurumlar var mı, bunlar nasıl yönetilirler?

Çalışma hayatınız boyunca iş kolunuzda hiç grev oldu mu?

Bu grevler ne kadar sürdü?

Bu grevler genel miydi, kısmi miydi?

Bu grevler sonucunda kazanımınız oldu mu?

İş kolunuzda çalışan işçiler arasında engelli var mı?

5.1.2.2. İş Güvenliği ile ilgili sorular

İş Güvenliği ile ilgili yeni çıkan yasalardan haberdar mısınız?

Meslek Hastalığı nedir biliyor musunuz?

İş yerinizdeki sağlık şartlarını, odaların büyüklüğü, işçi başına düşen alan, havalandırma durumu, duvarların badanası, tuvaletler, genel temizlik, makinelerin gürültüsü, metal tozu, rutubet, vs. hakkında bilgi vererek anlatır mısınız?

İş yerindeki sağlık şartlarıyla ilgili olarak bir belediye veya hükümet kontrolü var mı?

İşyerinden ayrıldıktan hatta emekli olduktan sonra bile belli bir zaman zarfında (hastalığın cinsine göre) meslek hastalığı teşhisi konulursa tazminat alabileceğinizi biliyor musunuz?

İş yerinizde hava ölçümü, gürültü ölçümü yapılıyor mu?

İşyerinde yangın eğitimi aldınız mı? Herhangi bir felaket durumunda ne yapacağınızı biliyor musunuz?

İşyerinde taciz, kaba konuşma, küfür v.b durumlarla karşılaştınız mı? Bu tür davranışların veya durumların iş güvenliği ile ilgili olduğunu biliyor musunuz?

5.1.2.3. Sosyal Politika ile ilgili Sorular

Devlet'in sağlık politikaları hakkında yaptıkları ile ilgili ne düşünüyorsunuz? Olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirebilir misiniz?

Devlet'in eğitim politikaları hakkında yaptığı düzenlemelerle ilgili ne düşünüyorsunuz? Olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirebilir misiniz?

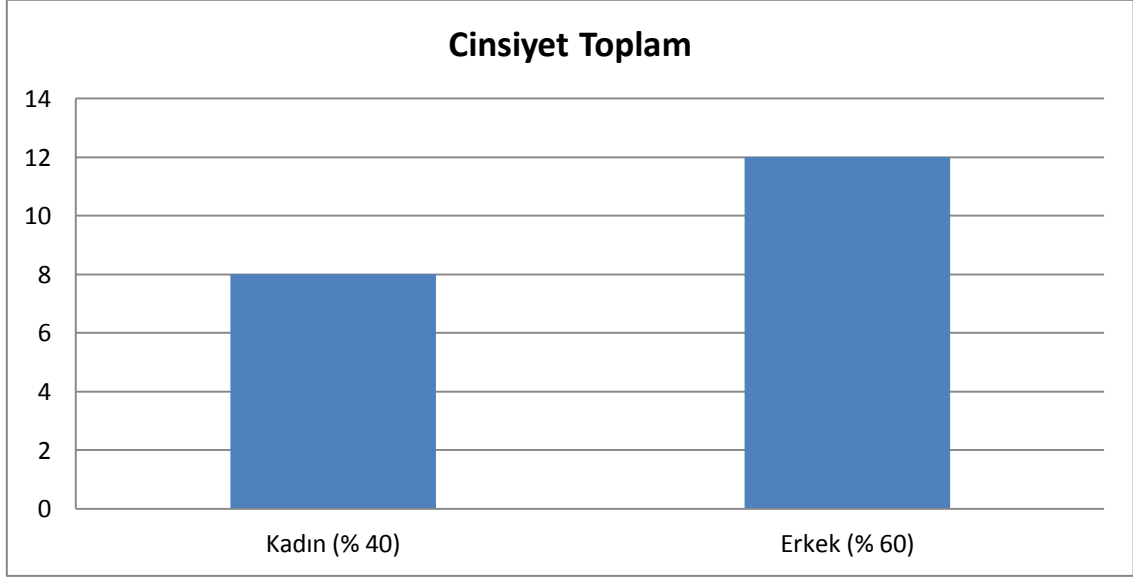
Devlet'in emeklilik politikaları hakkında yaptığı düzenlemelerle ilgili ne düşünüyorsunuz? Olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirebilir misiniz?

Devlet'in kadın, çocuk, engelli politikaları hakkında yaptığı düzenlemelerle ilgili ne düşünüyorsunuz? Olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirebilir misiniz?

Her hangi bir kurumdan şimdiye kadar yardım aldınız mı? Para, gıda, tekstil, barınma, ısınma v.b

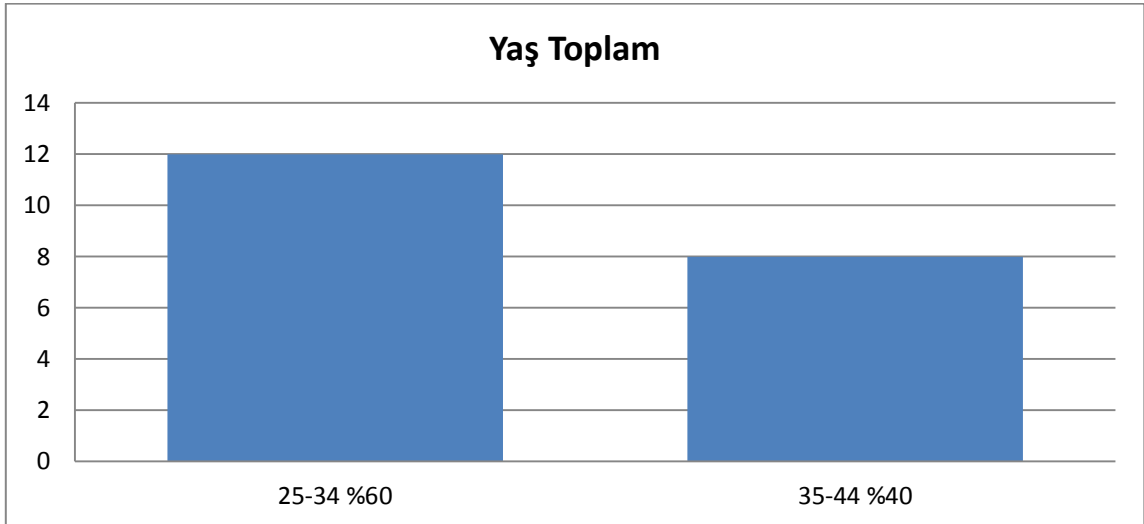
6. DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ANALİZİ

6.1. Derinlemesine Görüşme yapılan İşçilerin Niceliksel Analizi

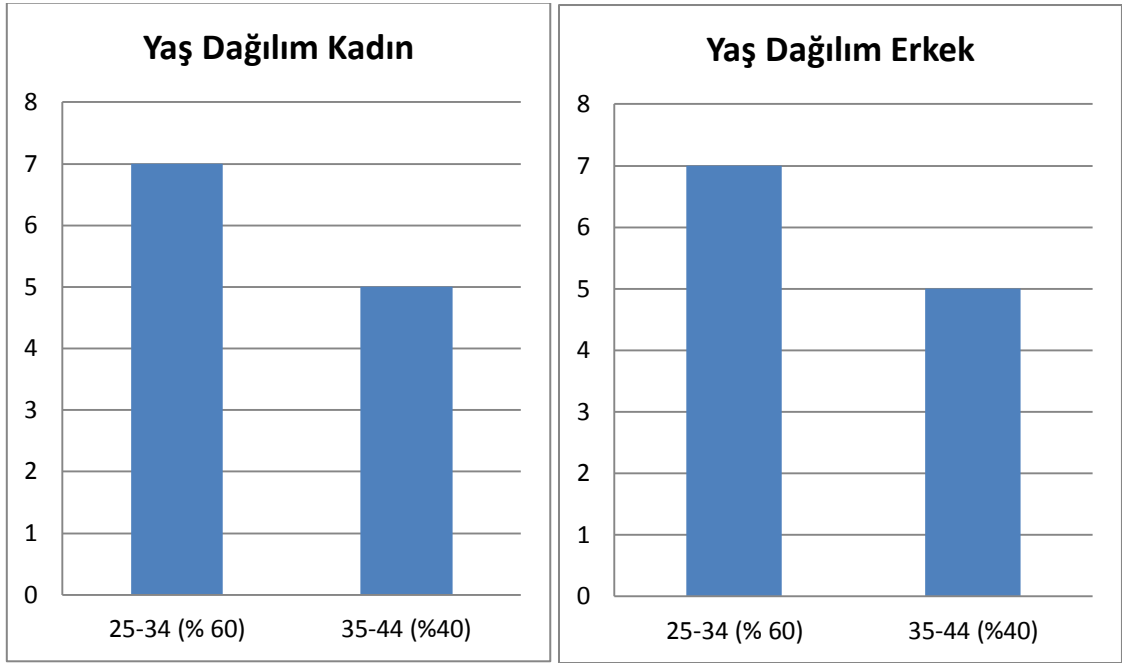
Şekil 1 Derinlemesine görüşme yapılan toplam 20 işçinin cinsiyet dağılımını gösterir.

Derinlemesine görüşme yapılan İşçilerin oranlarında kadın sayısının erkek sayısına eşit olmamasının nedeni bazı iş kollarındaki kadın çalışan sayısının az ya da hiç olmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; ulaşım, otomotiv üretim.

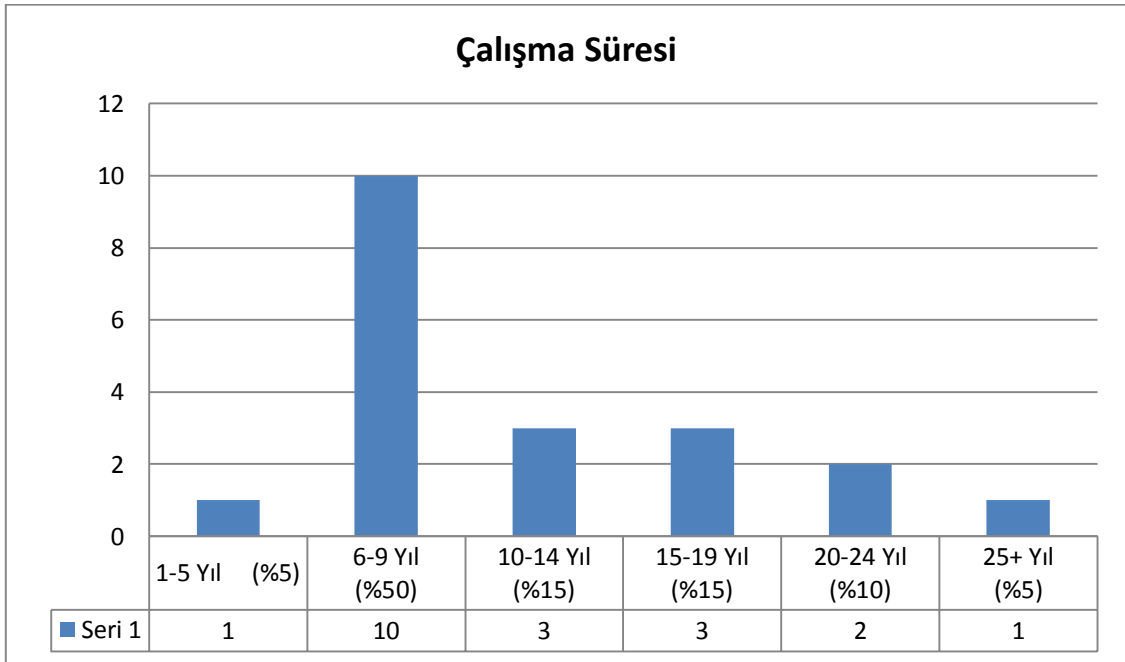
Şekil 2 Derinlemesine görüşme yapılan işçilerin yaş dağılımlarını gösteren tablodur.

Görüşülen işçilerin 2007 Genel seçimlerinde oy verme ihtimalini göz önünde bulundurarak yaş kotası 25 olarak belirlendi.

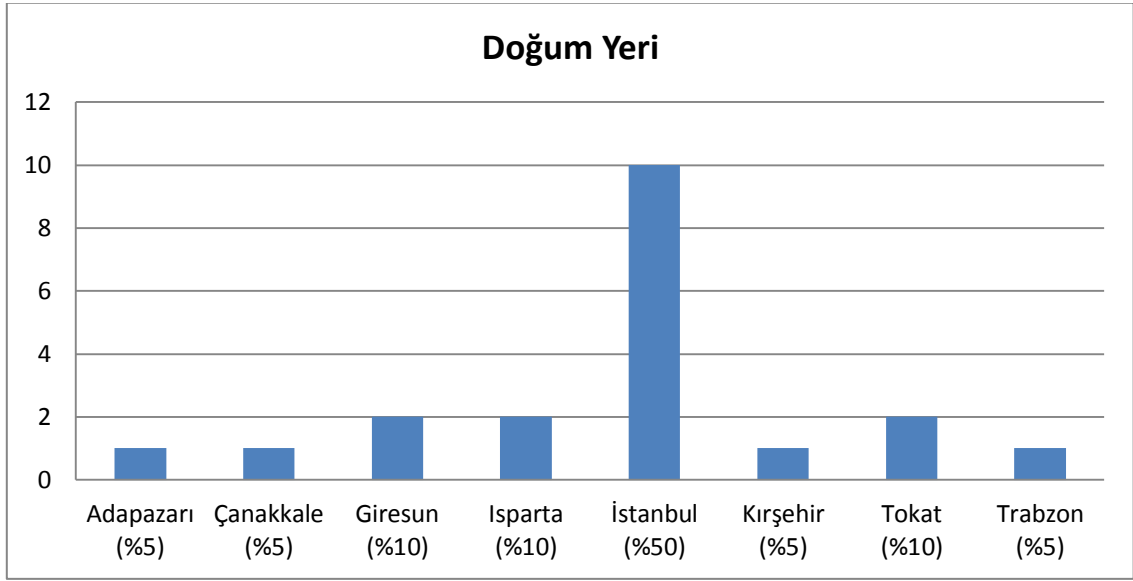
Şekil 3 İşçilerin (Kadın) cinsiyete göre yaş dağılımları

Şekil 4 İşçilerin (Erkek) cinsiyete göre yaş dağılımları

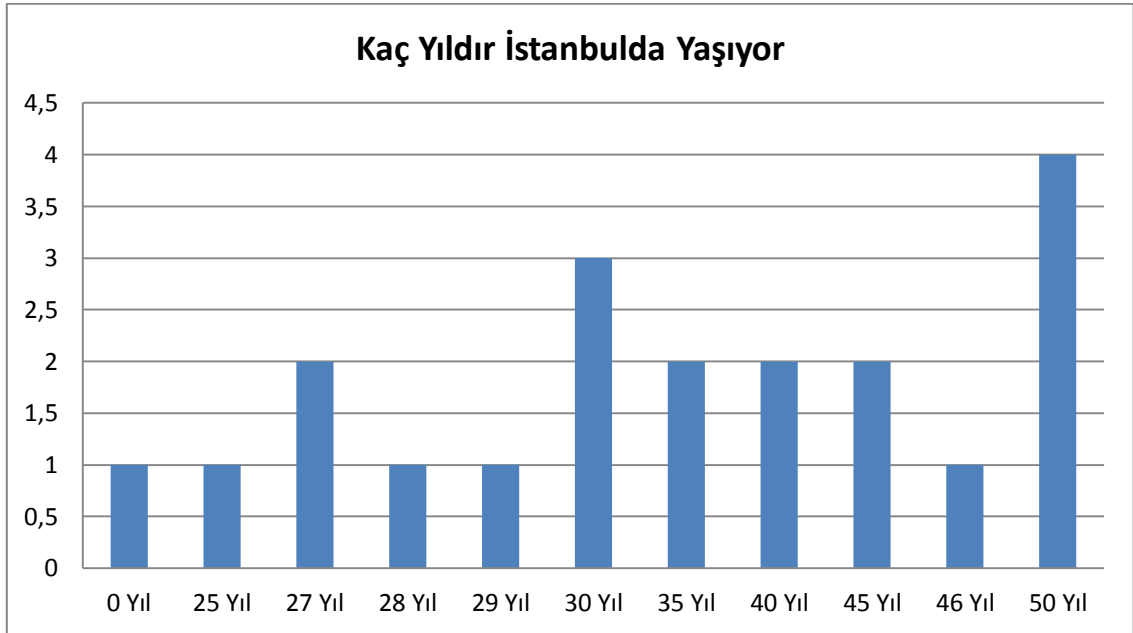

Şekil 5 İşçilerin çalışma sürelerinin yüzdesel dağılımını gösteren tablodur.

Çalışma deneyimlerinin yeterince açıklayıcı, anlaşılır ve gündelik yaşamla bağlantı kurulabilmesini sağlamak için çalışma süresi kotası belirlenmiştir. Bu kotaya göre en az 5 yıldır çalışan işçilerle görüşülmüştür.

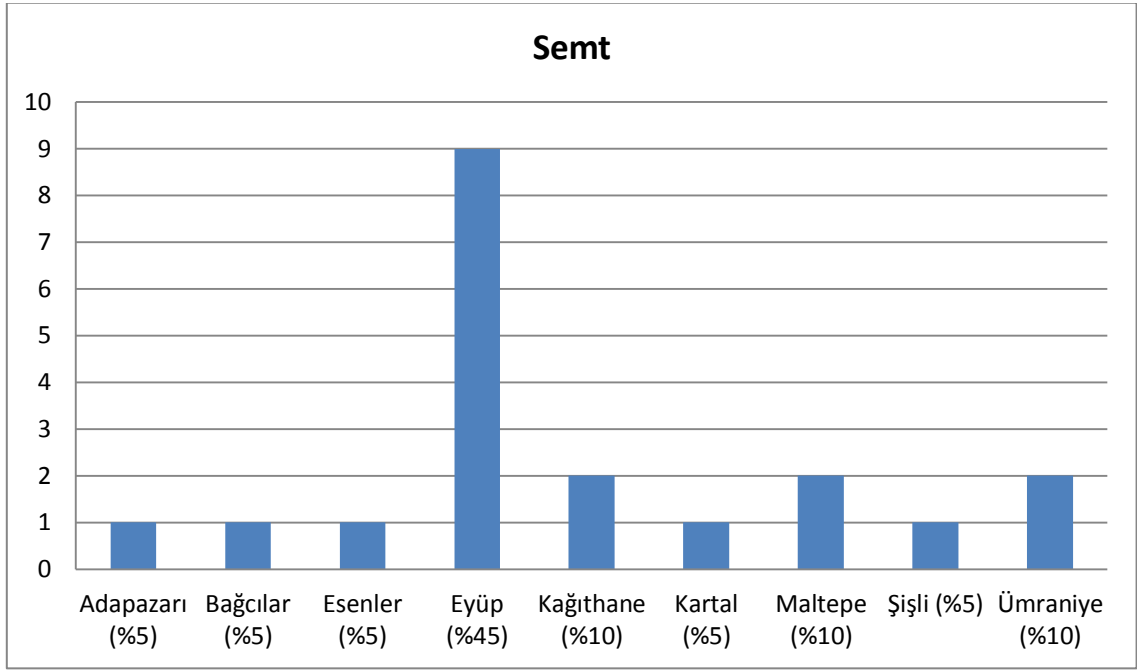

Şekil 6 Görüşme yapılan işçilerin doğum yerlerinin dağılımını gösterir tablodur.

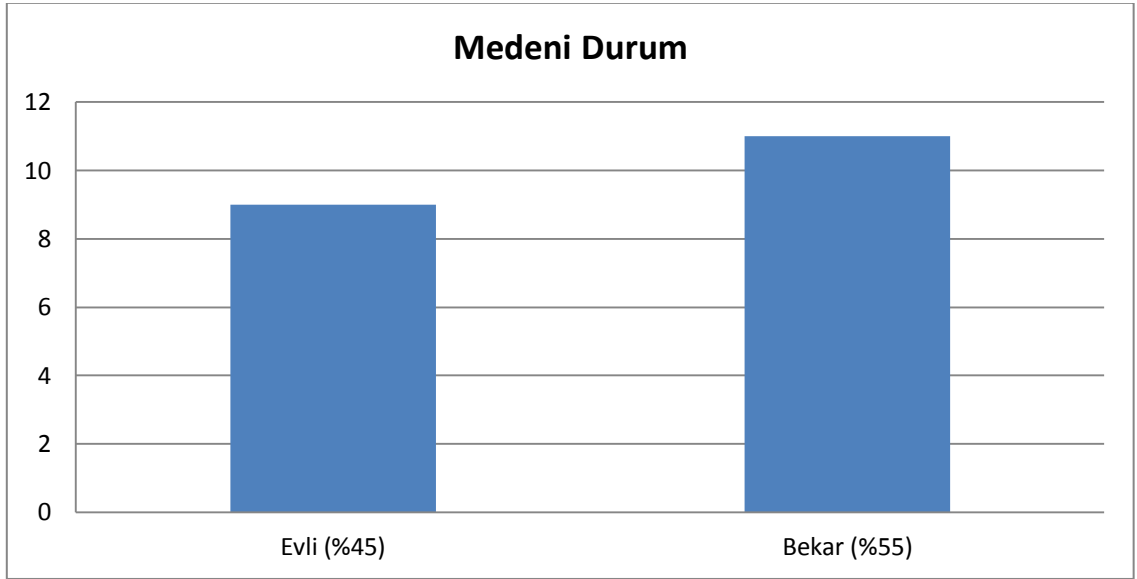

Şekil 7 Görüşme yapılan işçilerin kaç yıldır İstanbul'da yaşadığını gösterir tablodur.

Derinlemesine görüşme yapılan işçiler En az 25 yıldır İstanbul'da yaşamaktadır. Derinlemesine görüşme yapılan çalışanların % 100'ünün ailesi de işçi olarak çalışıyor ya da işçi emeklisi 'dir.

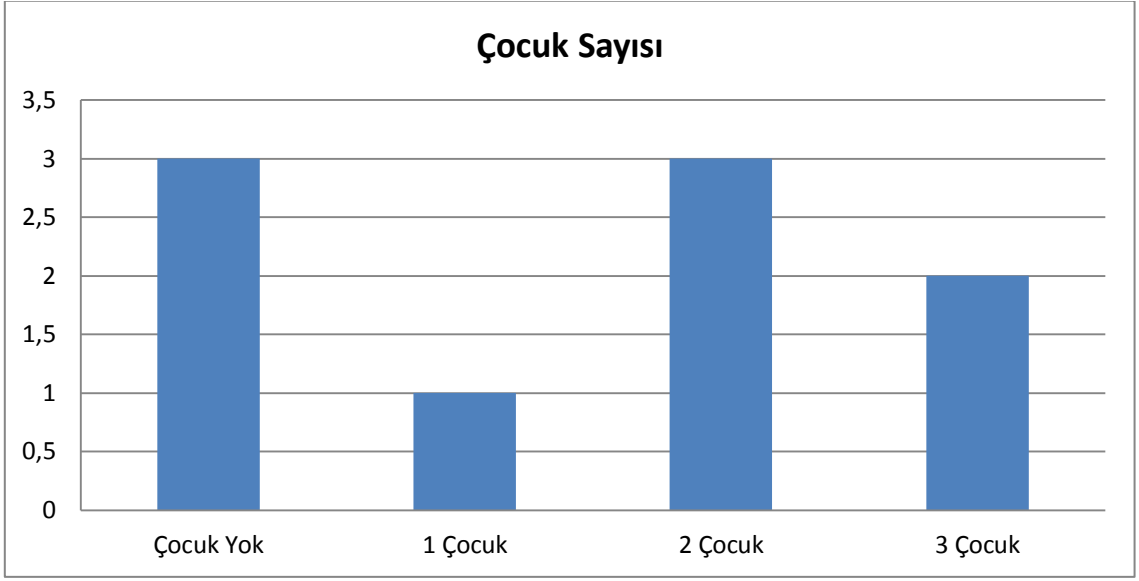

Şekil 8 Derinlemesine görüşme yapılan işçilerin yaşadığı semtleri gösteren tablodur.

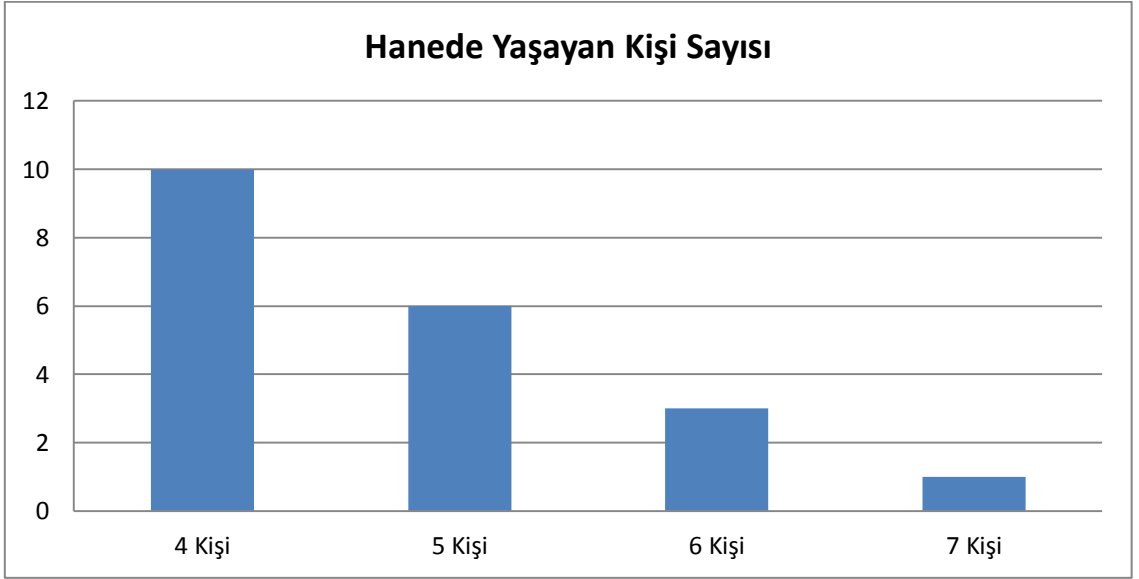

Şekil 9 Derinlemesine görüşme yapılan işçilerin medeni durumlarını gösterir tablodur.

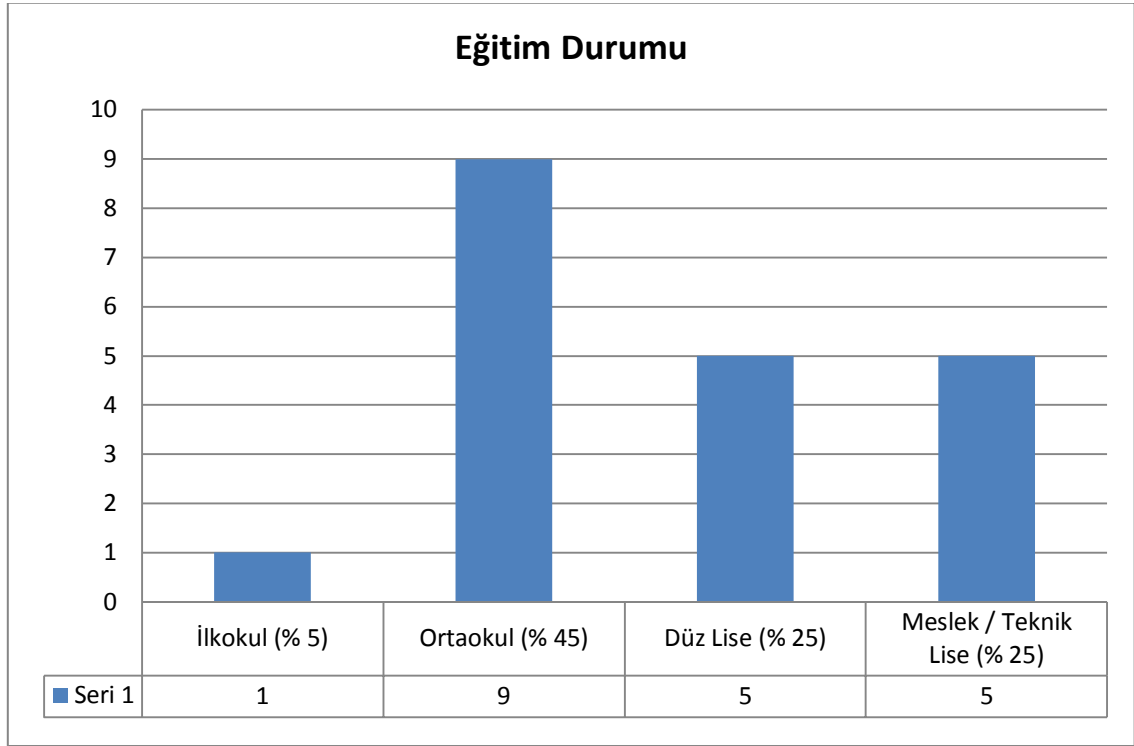
Görüşme yapılan bekar işçilerin %100'e yakını 2007 Genel seçimlerinde ailelerinden kaynaklı olarak siyasi parti tercihi yapmışlardır. Derinlemesine görüşme esnasında sorulan sorular kapsamında bu sonuca varılmıştır.

Şekil 10 : Yukarıdaki tablo görüşülen işçilerden evli olan 9 kişiyi kapsamaktadır.(çocuk yoku çıkaralım)

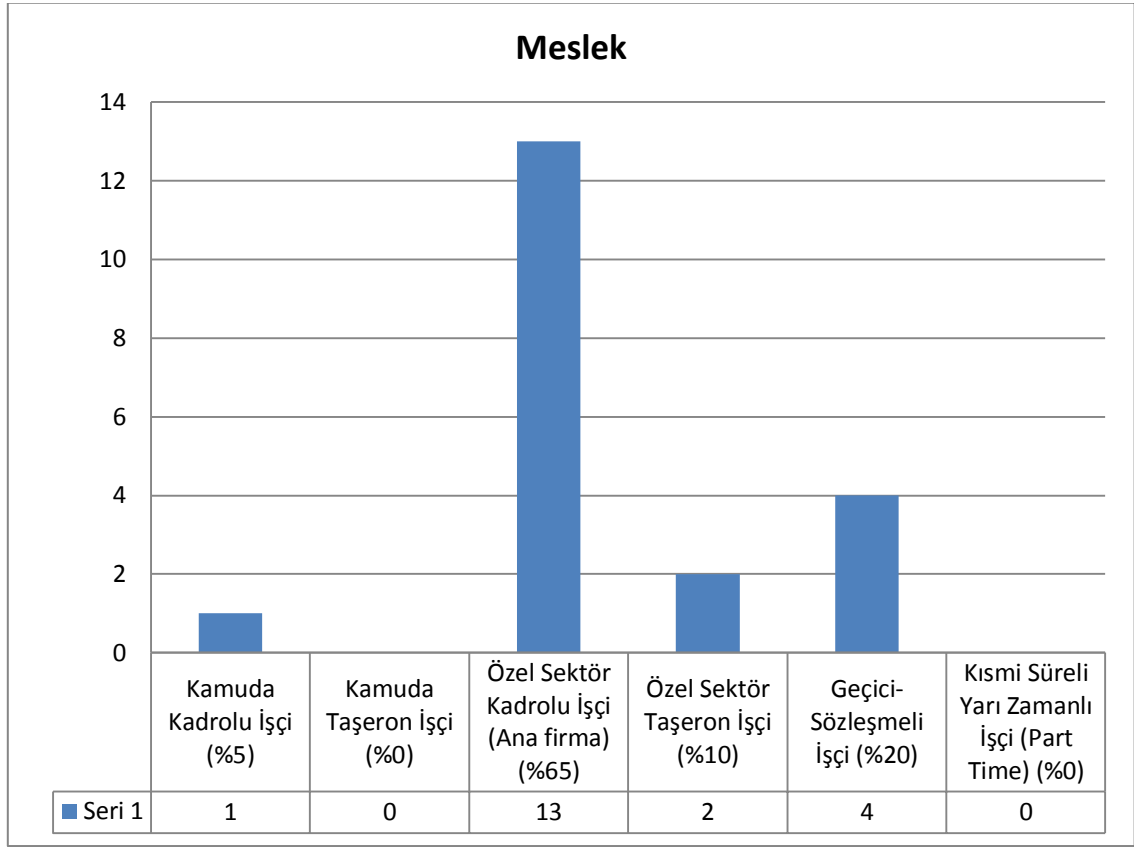

Şekil 11 Görüşülen işçilerin hanelerinde yaşayan kişi sayısını gösterir tablodur.

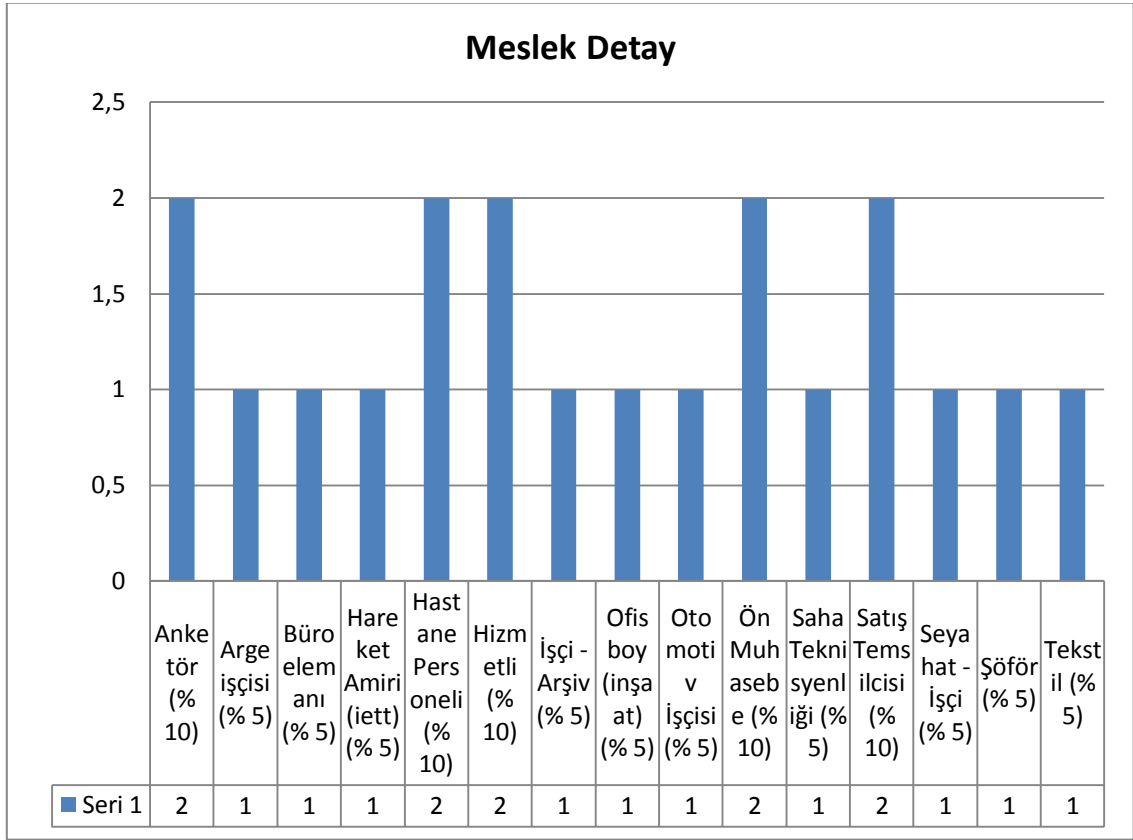

Şekil 12 Görüşülen işçilerin eğitim durumlarını gösterir tablodur.

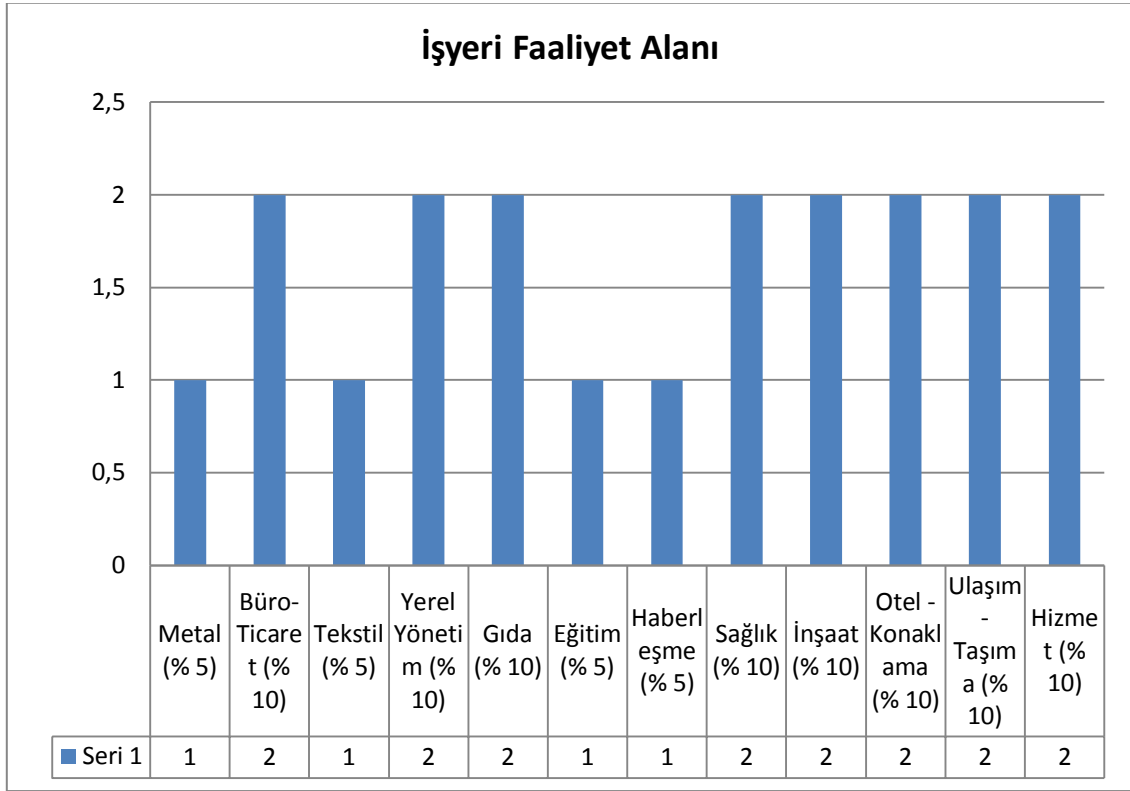
Türkiye ortalaması sağ seçmenin profiline yakın değerlere ulaşmak için eğitim kotası belirlenmiş, Lise ve altı eğitim durumu olan işçilerle görüşülmüştür. Derinlemesine görüşme yapılan pilot çalışmalarda işçi olarak çalışan üniversite mezunu sağ seçmenin(4 kişi) gündelik yaşamlarını aktarmada sansür uyguladıkları ve deneyim yerine bilgiyi paylaştıkları gözlemlenmiştir.

Şekil 13 Görüşme yapılan işçilerin çalıştığı iş kollarını gösterir tablodur.

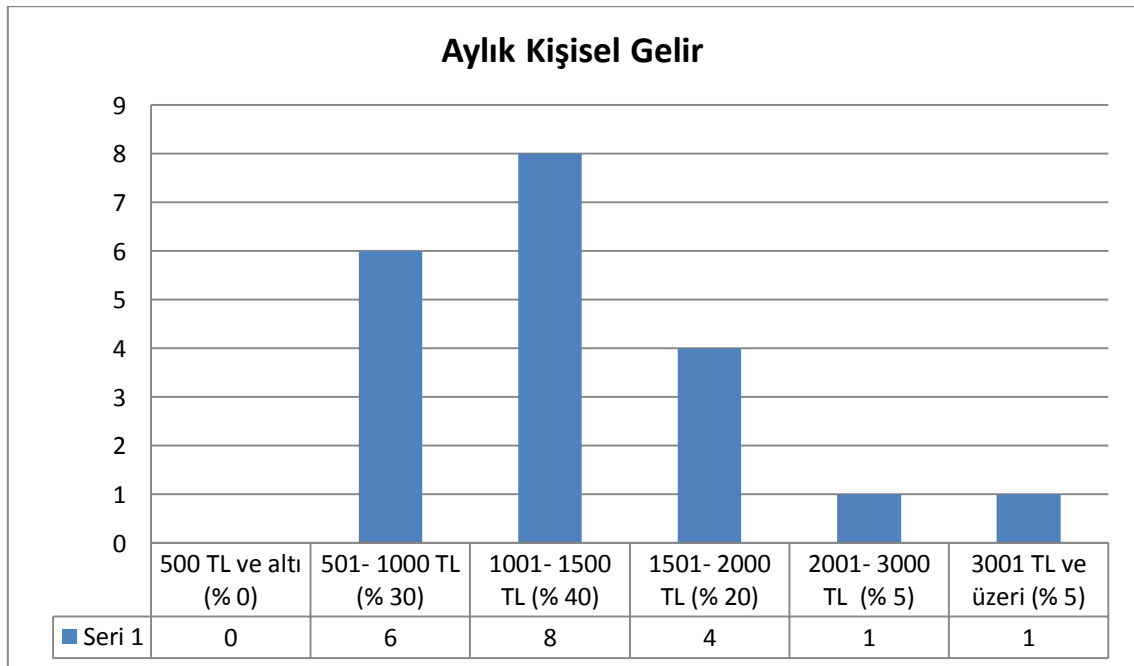

Şekil 14Şekil 15 Görüşülen işçilerin meslekler detaylarını gösterir tablodur.

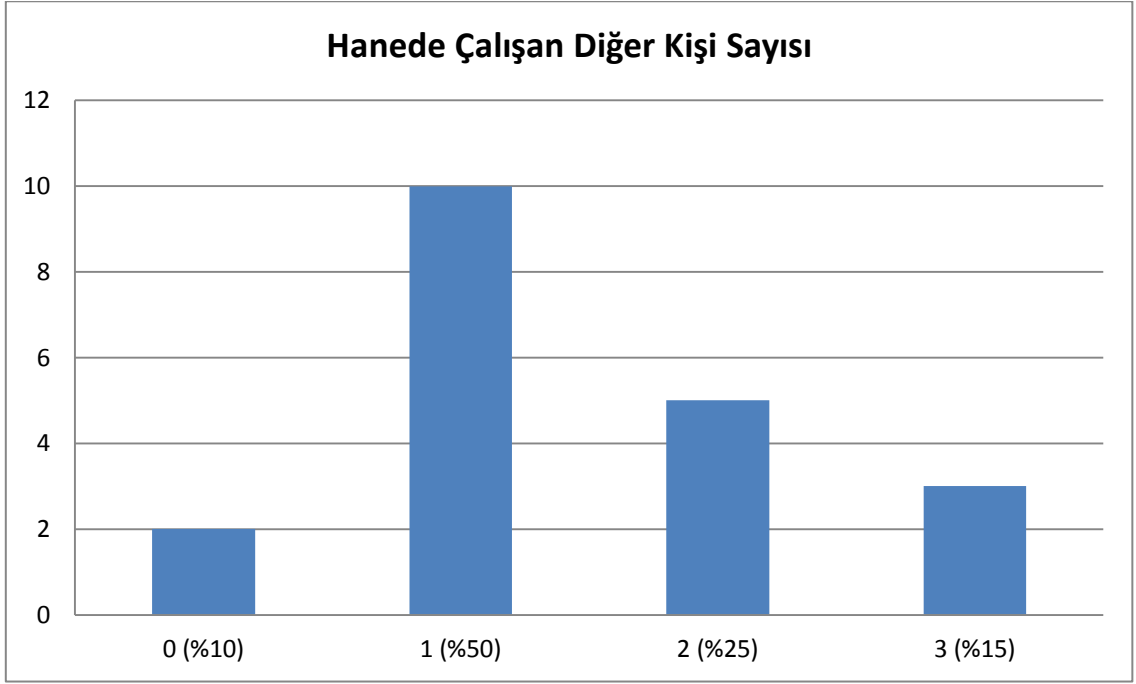

Şekil 16 Şekil 17 Görüşülen işçilerin işyeri faaliyet alanlarını gösteren tablodur.

Her faaliyet alanından en az bir kişi ile görüşme yapılmıştır. En fazla iki kişi ile görüşme yapılarak dağılımın çeşitliliğine dikkat edilmiştir.

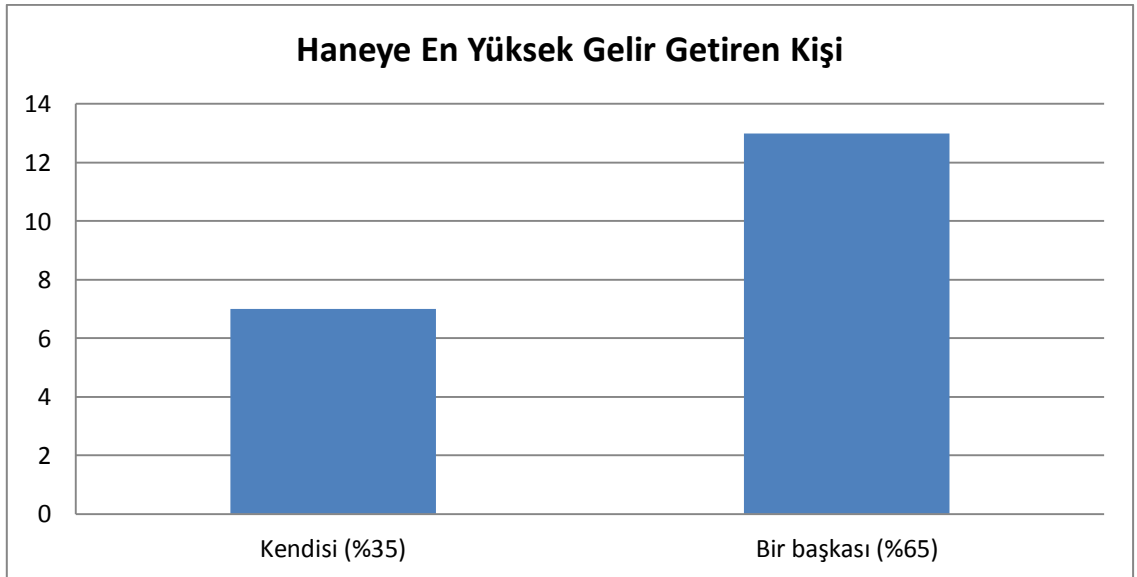

Şekil 18 Görüşme yapılan işçilerin aylık kişisel gelirlerini gösteren tablodur.

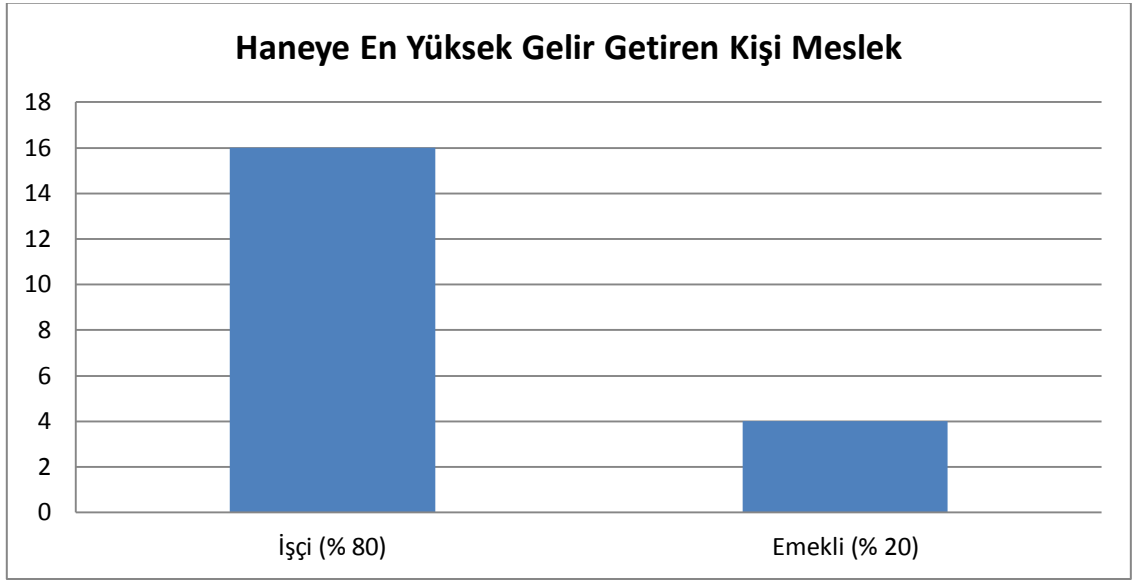

Şekil 19 Görüşme yapılan işçilerin hanelerinde kendileri dışında çalışan kişi sayısını gösteren tablodur.

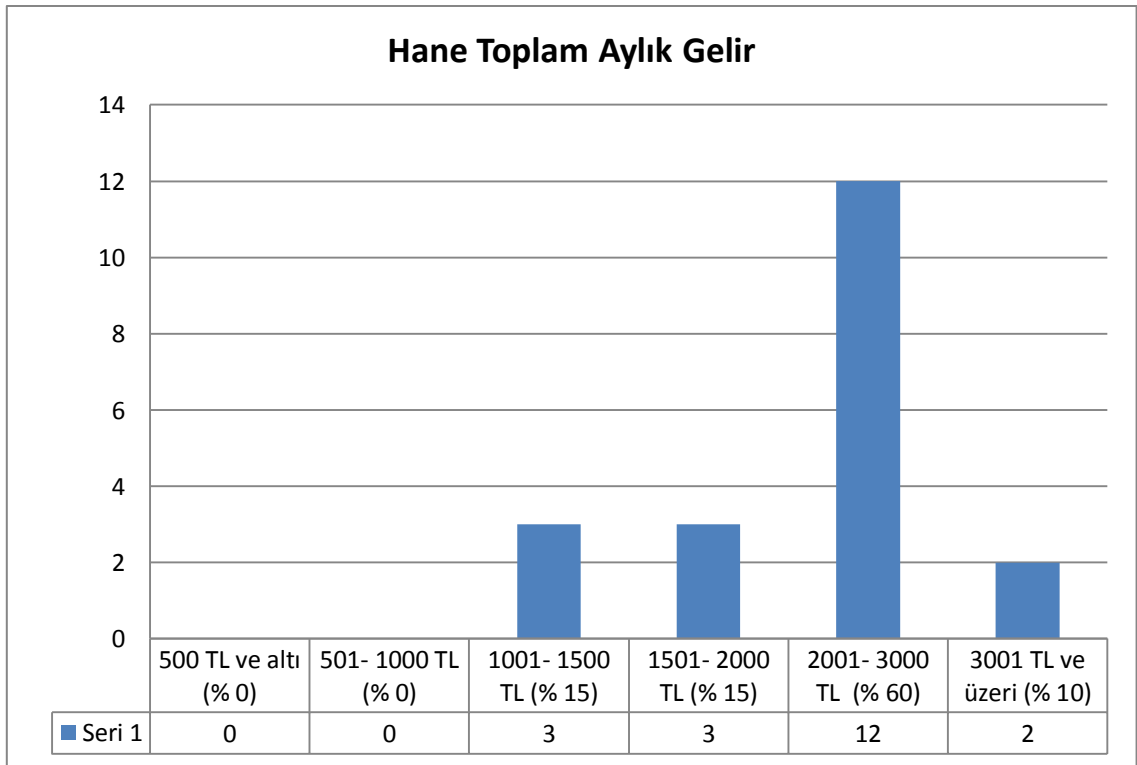
Görüşme yapılan işçilerin % 90'nın hanesinde en az 1 kişi daha çalışmaktadır. Şekil 11 Hanede yaşayan kişi sayısı ortalaması en az 4'tür. Şekil 18 Haneye en yüksek gelir getiren kişi bir başkasıdır.

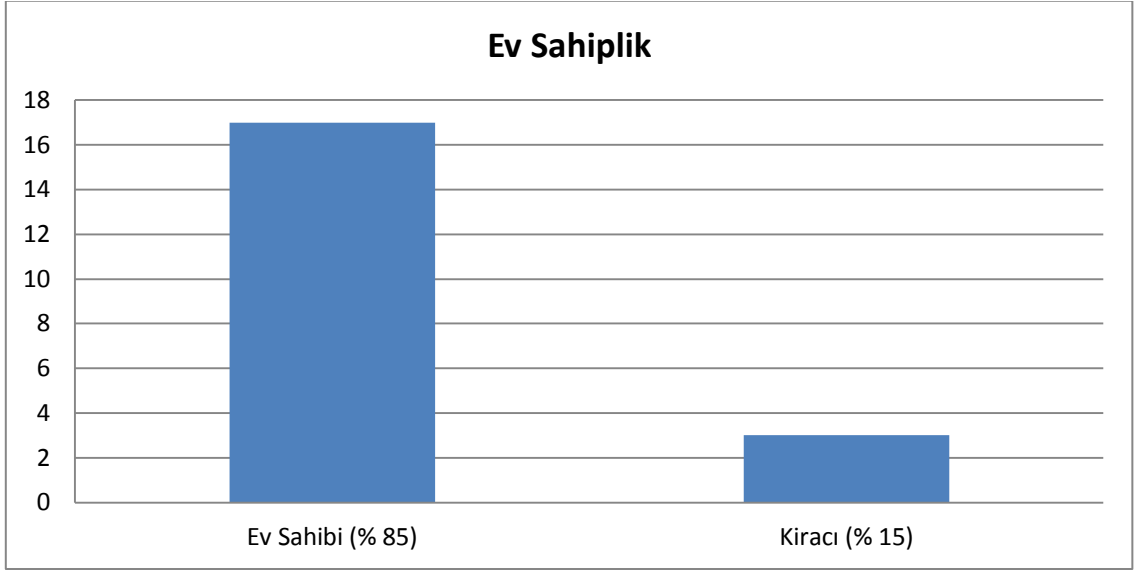
Şekil 20 Haneye en yüksek gelir getiren kişi kendisi/başkası olduğunu gösteren tablodur.

Şekil 19 Haneye en yüksek gelir getiren kişinin mesleki dağılımını gösteren tablodur.

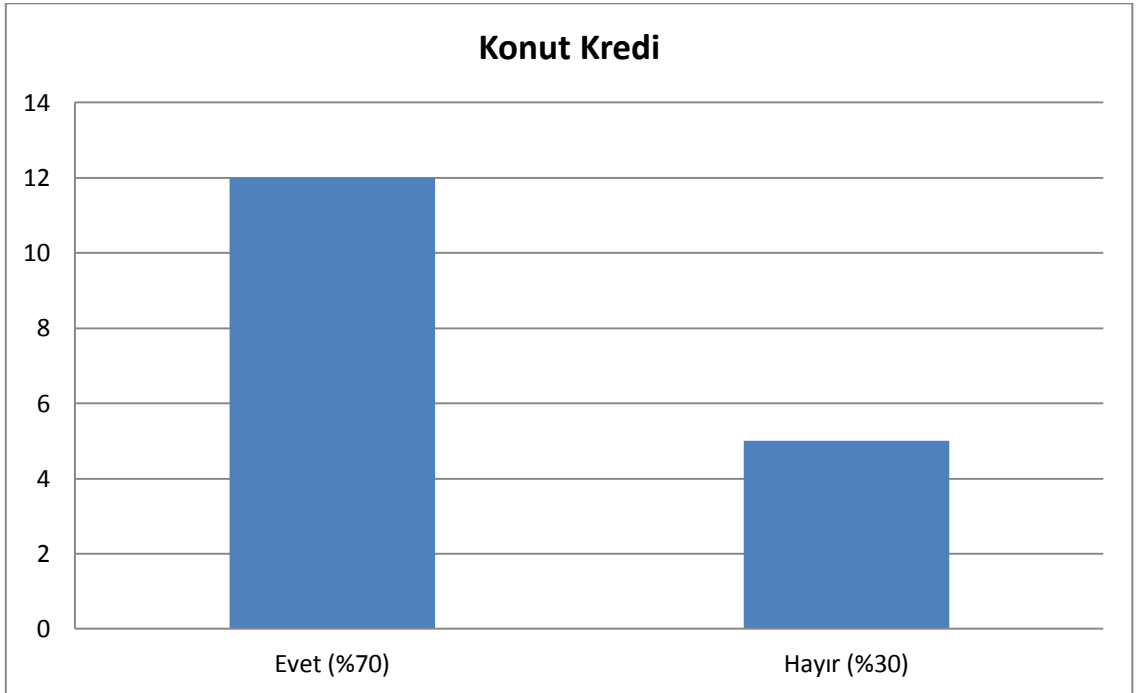

Şekil 21 Göüşülen işçilerin hane halkı toplam gelirini gösteren tablodur.

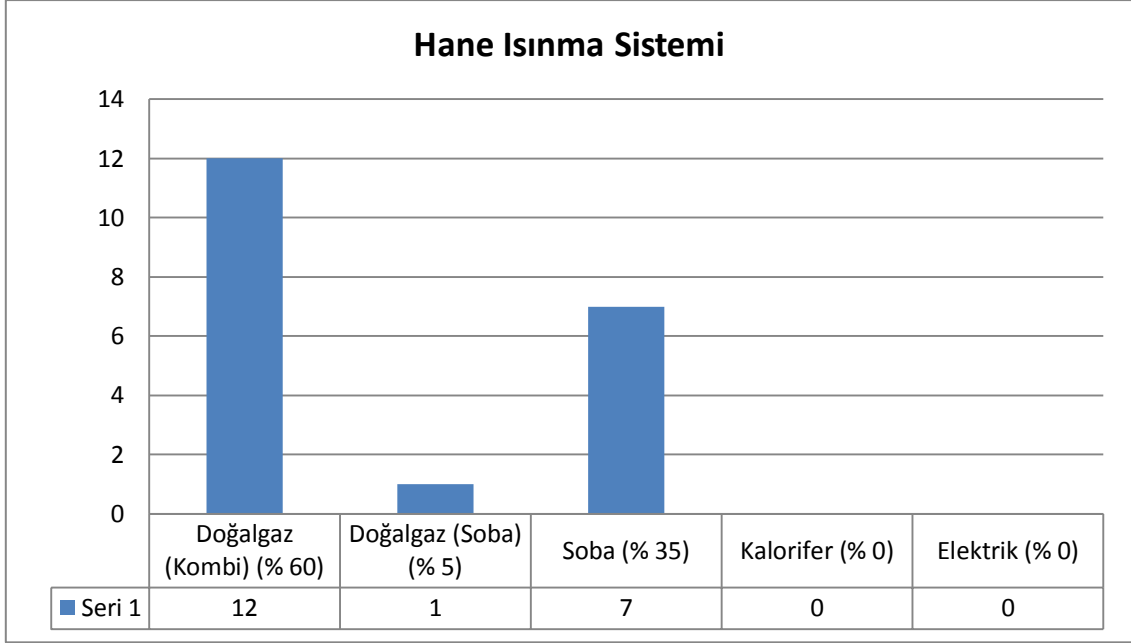
Şekil 21 Görüşme yapılan işçilerin hanelerinde kendileri dışında çalışan kişi sayısını gösteren tablodur.

Görüşme yapılan işçilerin % 90'nın hanesinde en az 1 kişi daha çalışmaktadır. Şekil 11 Hanede yaşayan kişi sayısı ortalaması en az 4'tür. Şekil 18 Haneye en yüksek gelir getiren kişi bir başkasıdır.

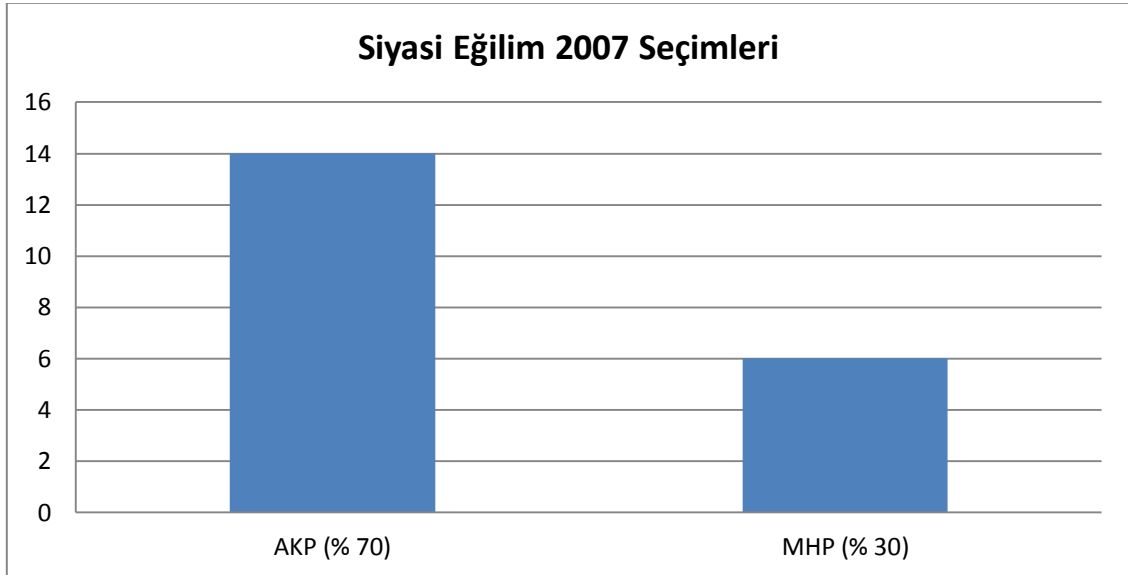

Şekil 22 : Görüşülen işçilerin 17 (%85)'inin ev sahibi olduğu Şekil 22 tablosunun devamı olan hangi kanalla ev sahibi olduğunun yüzdesel dağılımını gösteren tablodur.

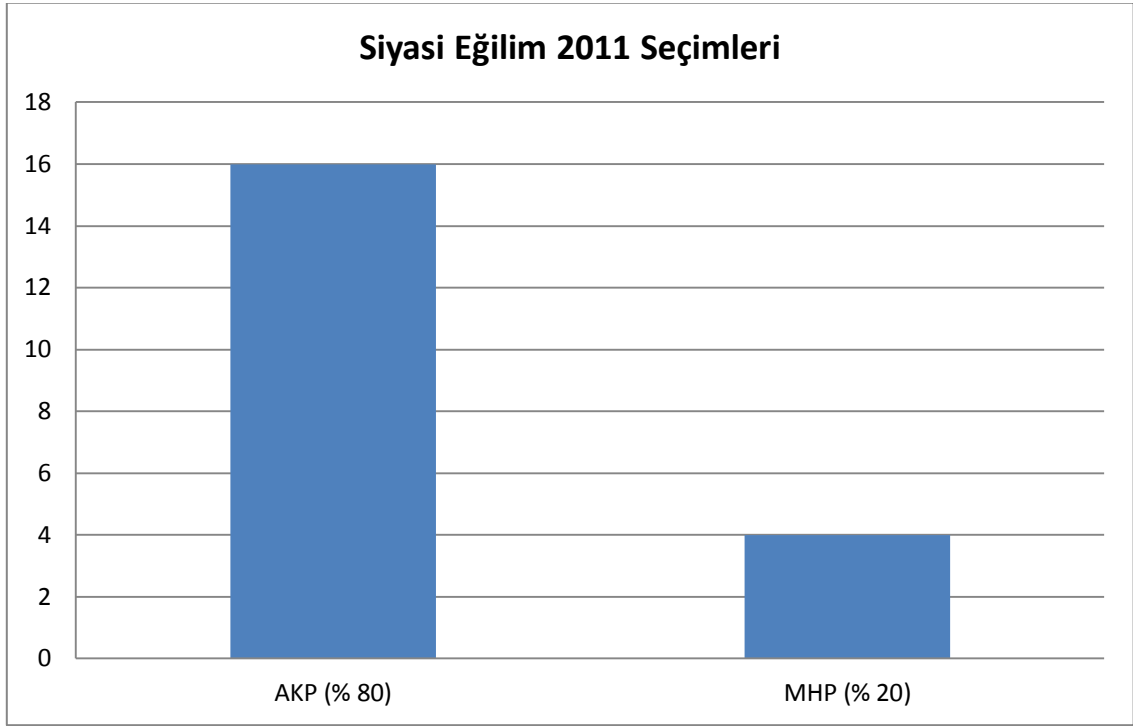
Görüşülen ev sahibi işçilerin %70'i konut kredisi ödeyerek ev sahibi oluyor. %30'u aileden kalma, birikim ve kentsel dönüşüm kapsamında yer temin edilerek ev sahibi oluyor.

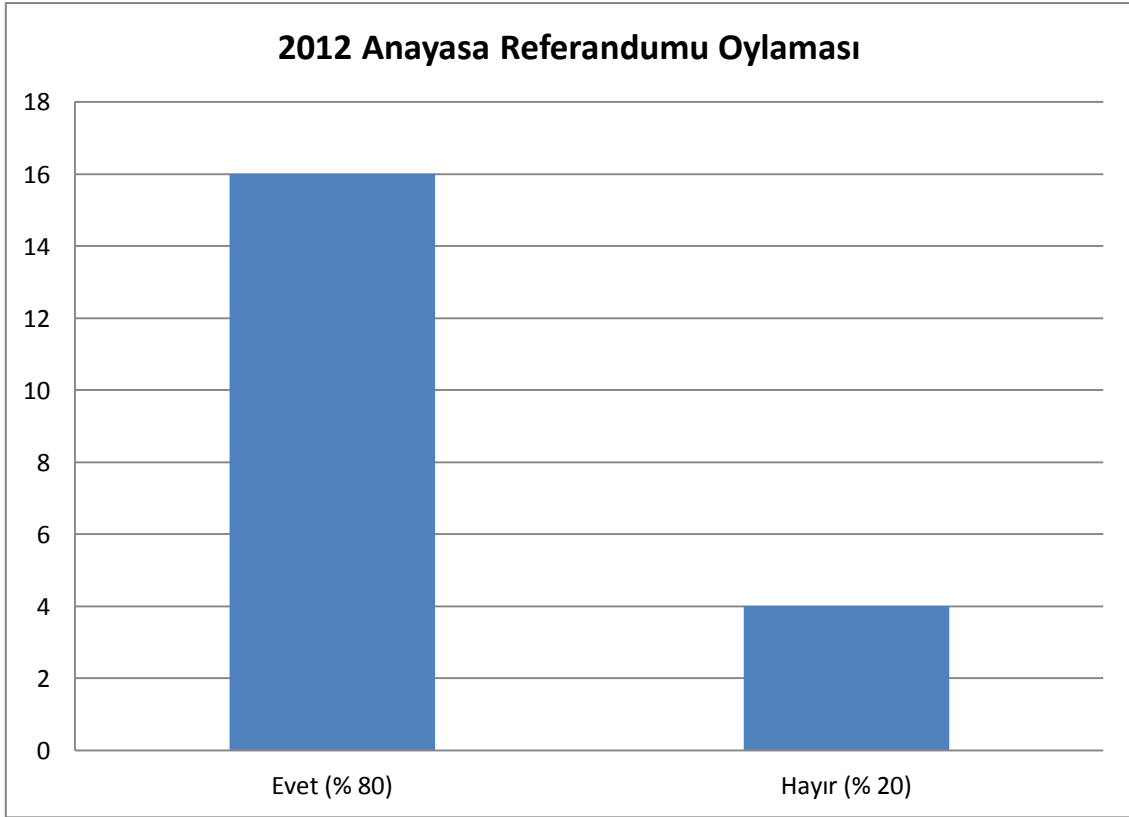
Şekil 23 Görüşülen işçilerin ısınma sisteminin yüzdesel dağılımını gösteren tablodur.

Şekil 24 2007 Genel Seçimlerinde oy verenlerin yüzdesel dağılımını gösterir tablodur.

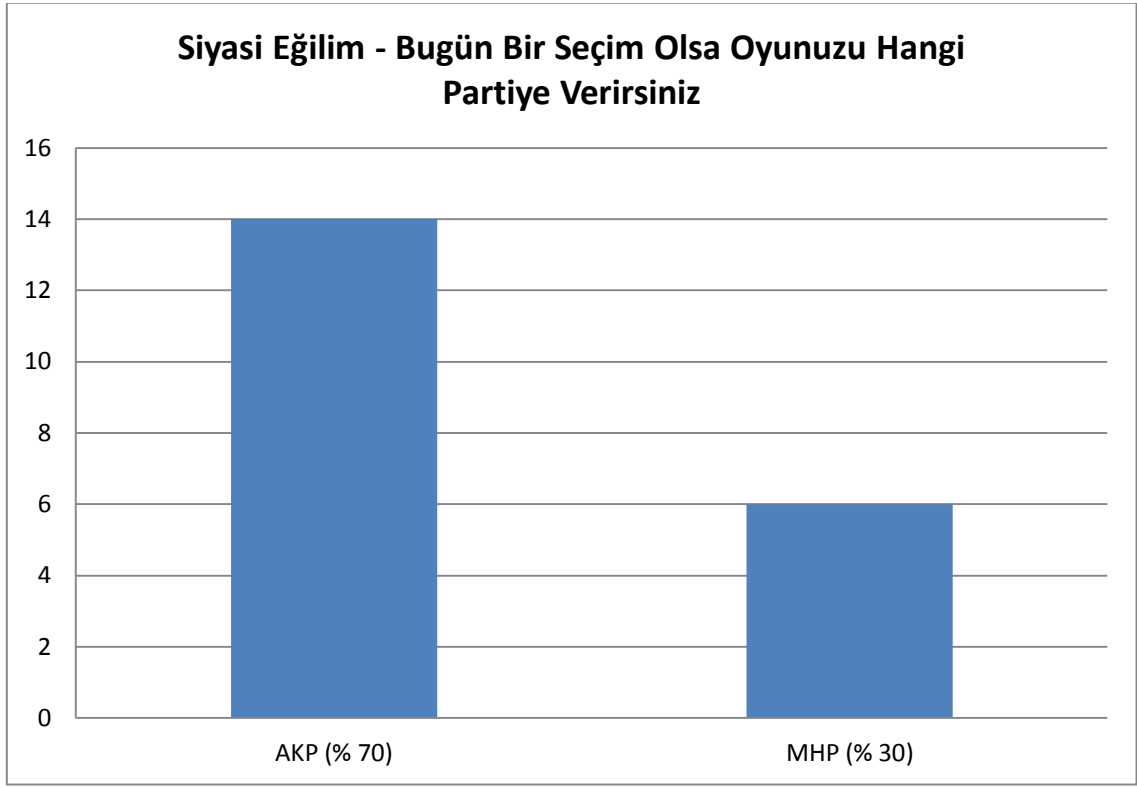

Şekil 25 Görüşülen işçilerin 2011 Genel seçimlerinde oy verenlerin yüzdesel dağılımı

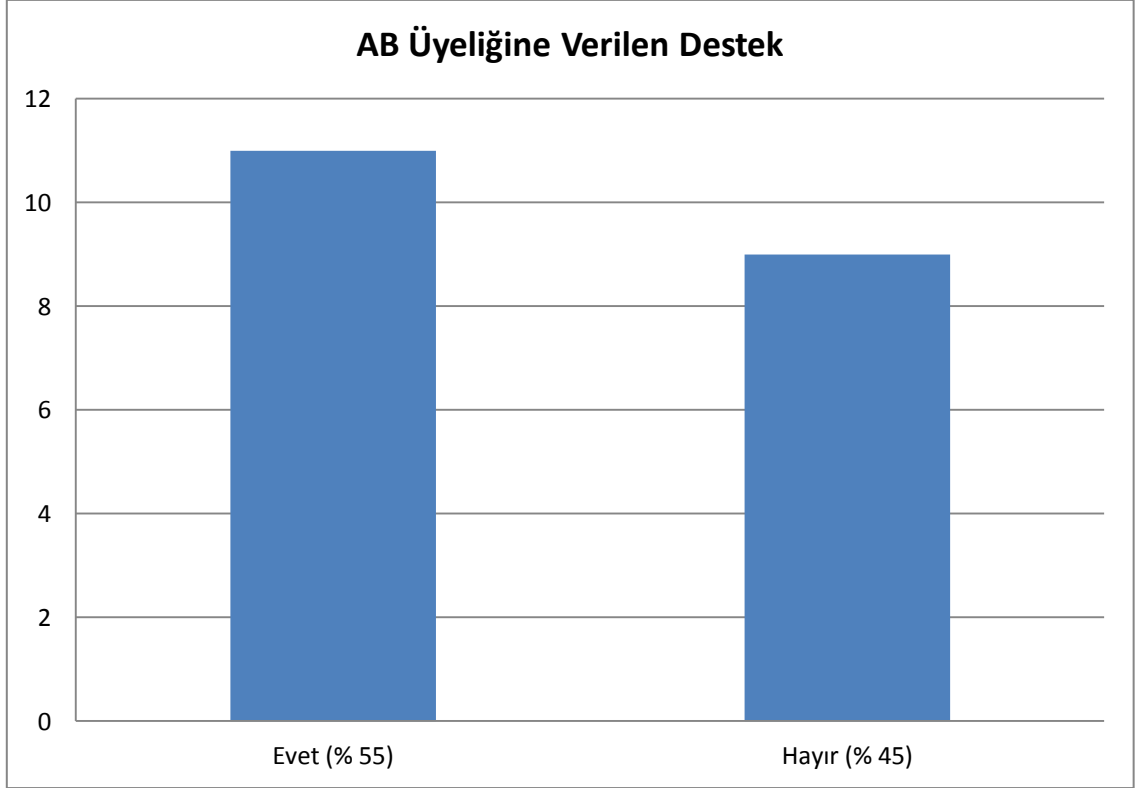

Şekil 2012 Anayasa referandum oylamasında evet/hayır diyenlerin oranlarını gösteren tablodur.

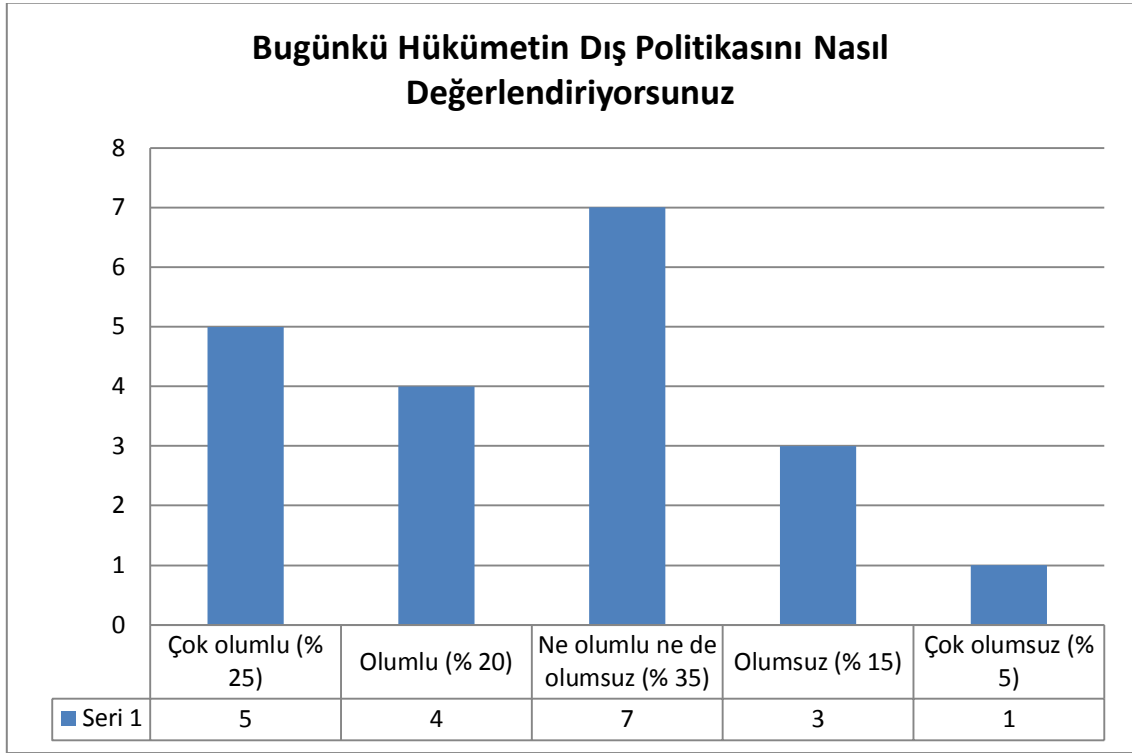
Hayır diyenlerin %100'ü MHP'li seçmenlerdir.

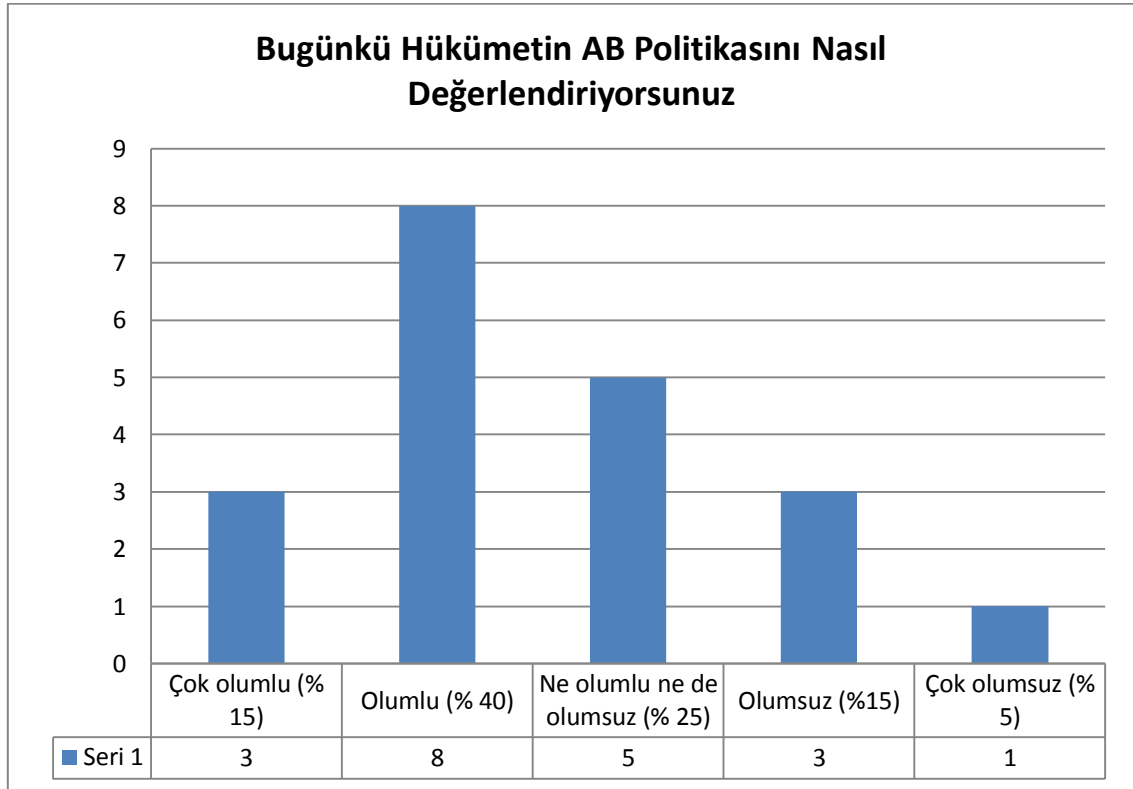
Şekil 27 Görüşülen işçilerin bugün bir seçim olsa hangi partiye oy verir yüzdesel dağılımını gösteren tablodur.

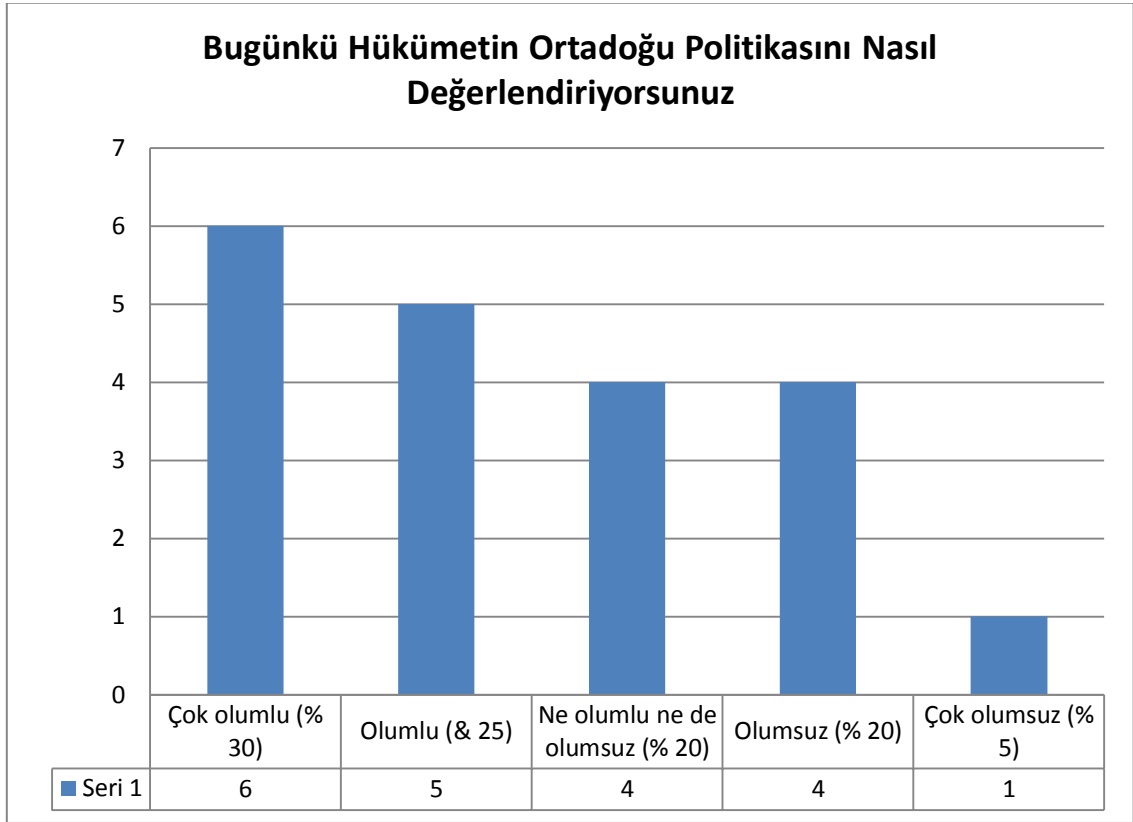
Şekil 28 Türkiye'nin AB üyeliğine destek veren/vermeyen oranlarını gösteren tablodur.

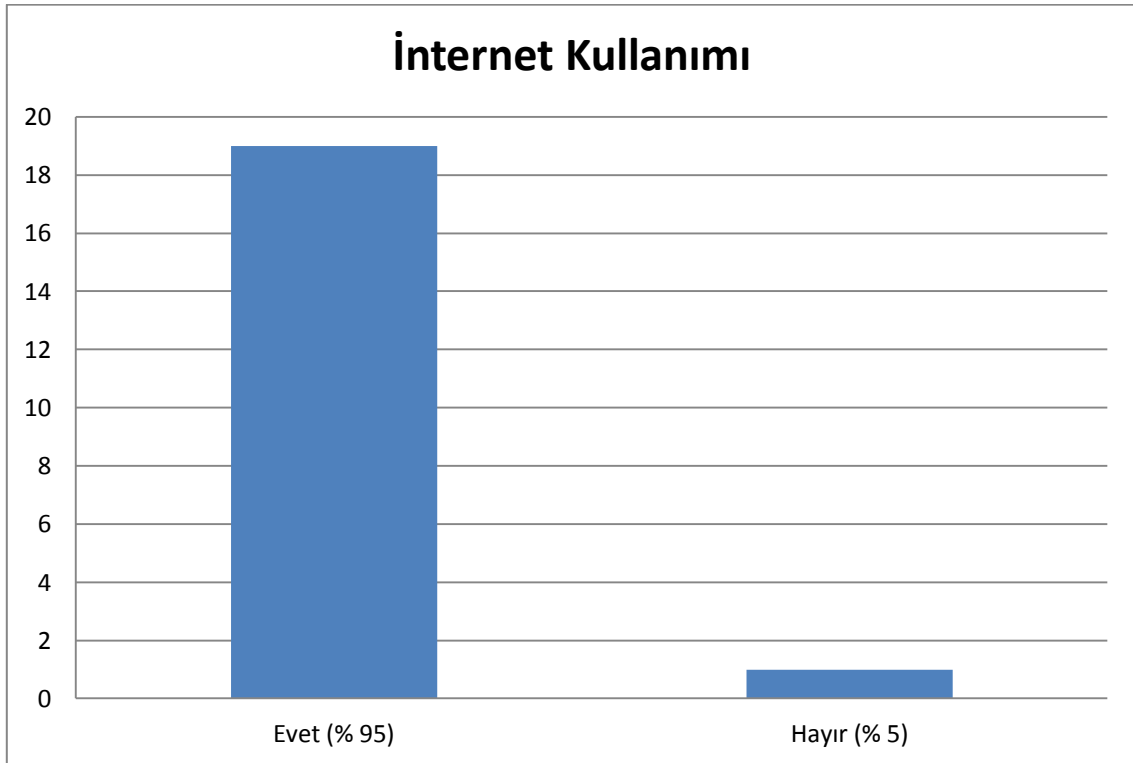
Şekil 29 Görüşülen işçilerin hükümetin dış politikasını nasıl değerlendirdikleri ile ilgili oranları gösteren tablodur.

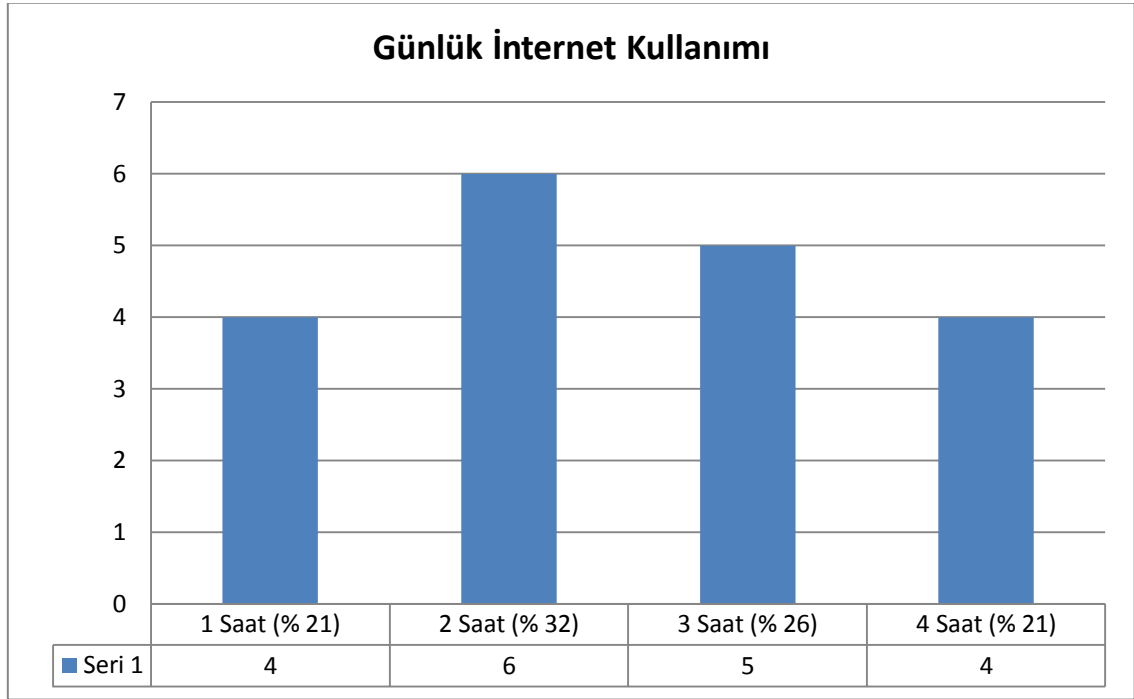
Şekil 30 Görüşülen işçilerin hükümetin AB politikasını nasıl değerlendirdikleri ile ilgili oranları gösteren tablodur.

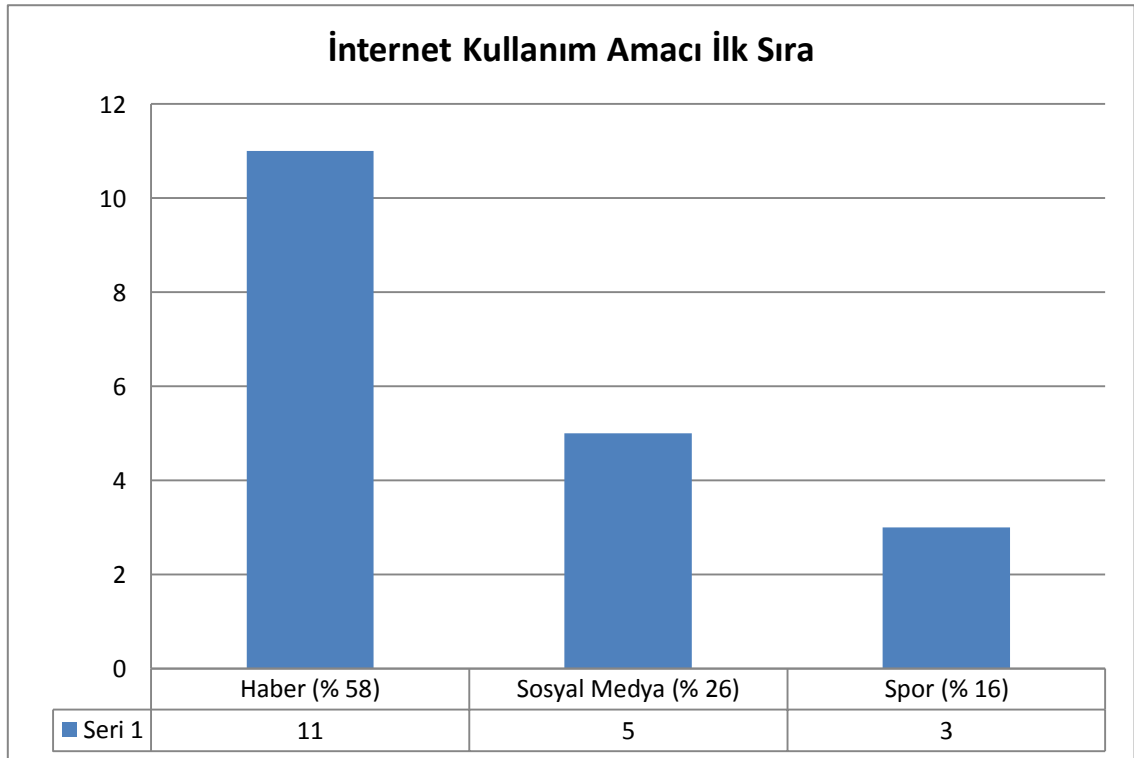
Şekil 31 Görüşülen işçilerin hükümetin orta doğu politikasını nasıl değerlendirdikleri ile ilgili oranları gösteren tablodur.

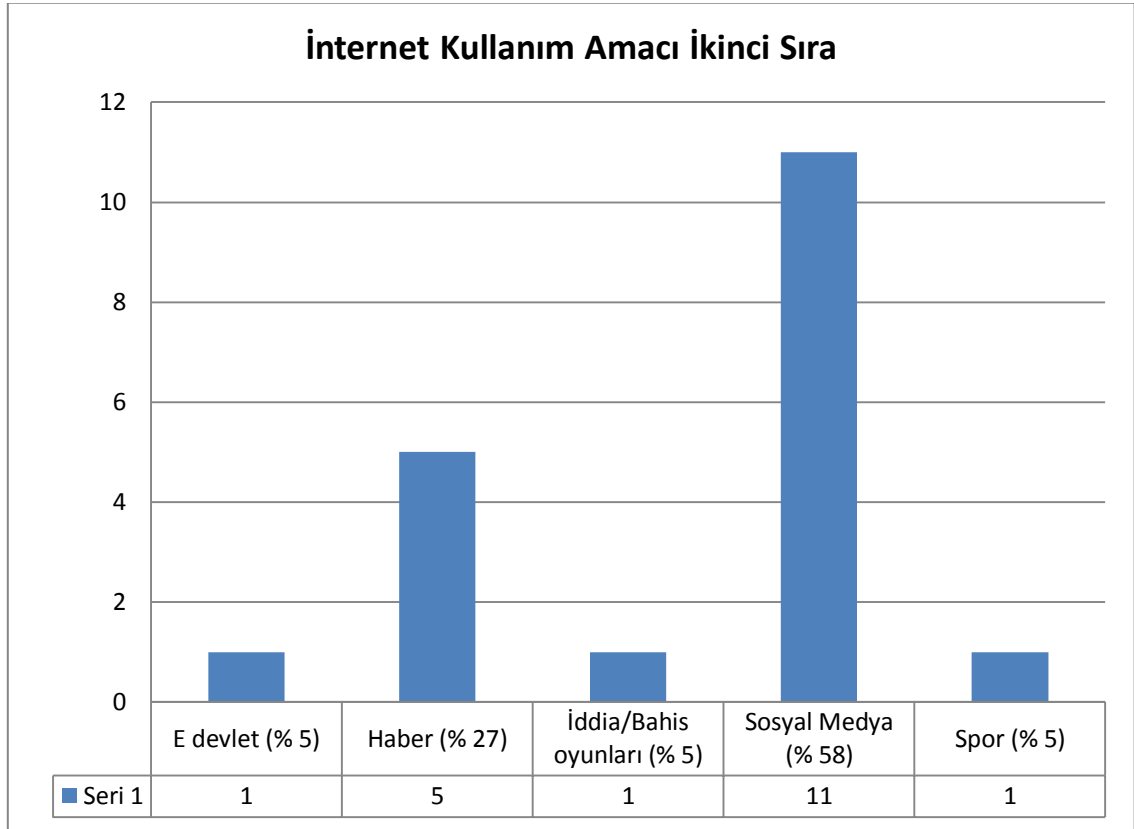
Şekil 32 Görüşülen işçilerin interneti kullanıp kullanmadığının oranlarını gösteren tablodur.

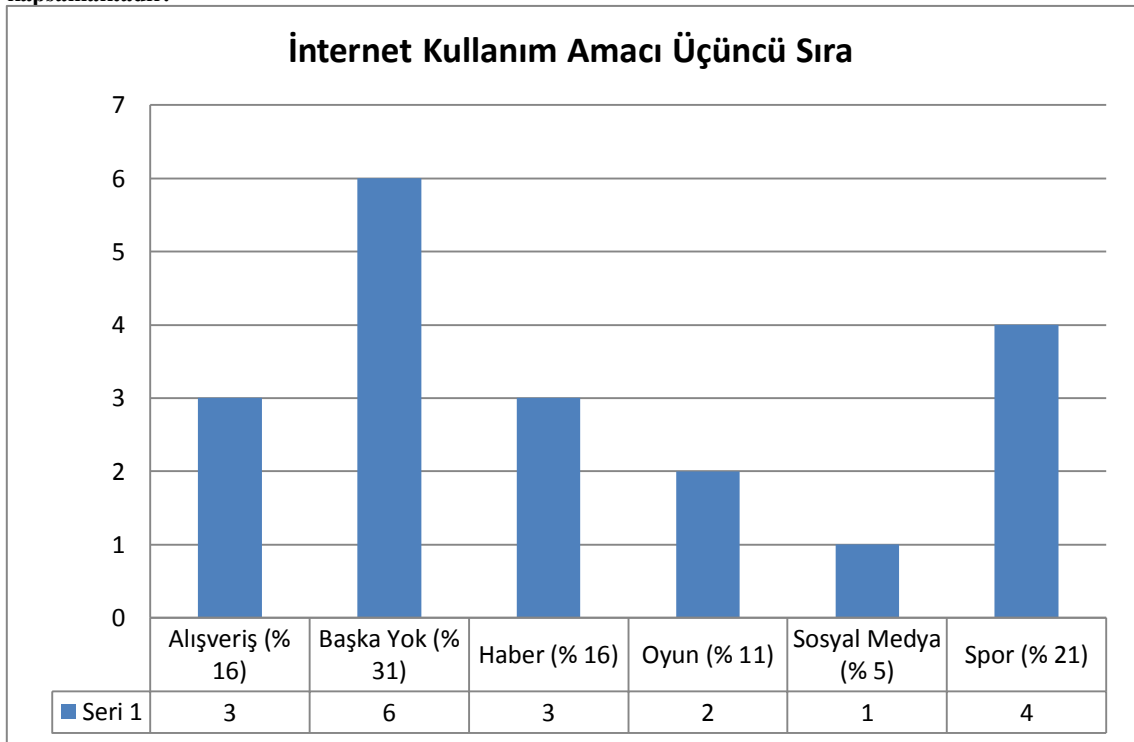
Şekil 33 : Yukarıdaki tablo İnternet ‘Kullanıyor musunuz?’ sorusuna ‘Evet’ cevabı veren 19 görüşmeciye kapsamaktadır.

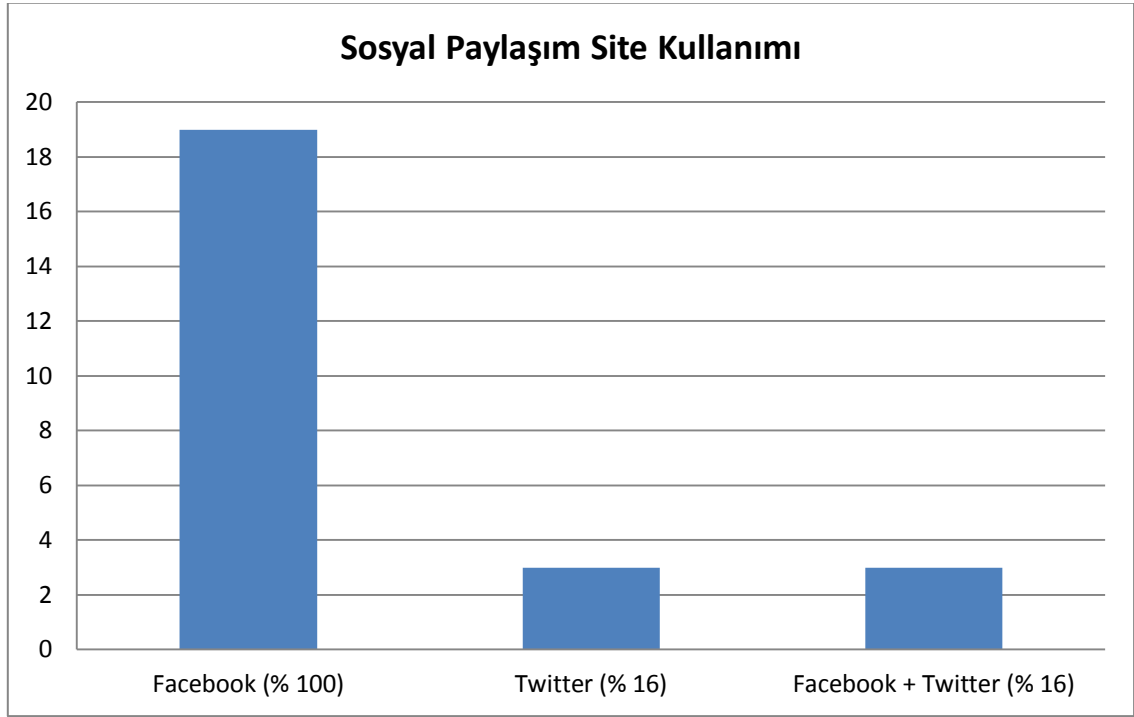
Şekil 34 : Yukarıdaki tablo ‘İnternet kullanıyor musunuz?’ sorusuna ‘Evet’ cevabı veren 19 görüşmeciye kapsamaktadır.

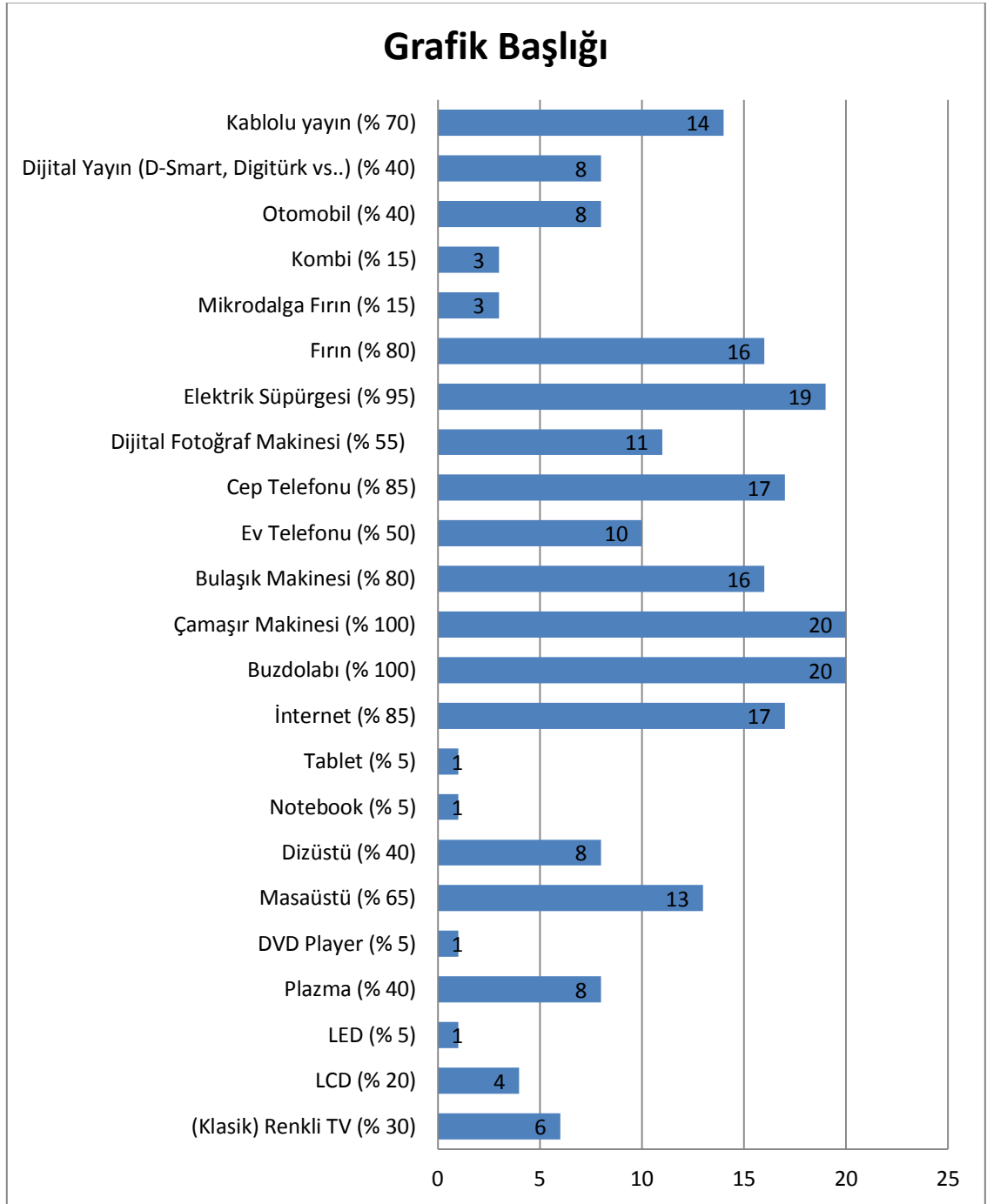
Şekil 35 : Yukarıdaki tablo ‘İnternet kullanıyor musunuz?’ sorusuna ‘Evet’ cevabı veren 19 görüşmeciye kapsamaktadır.

Şekil 36 : Yukarıdaki tablo ‘İnternet kullanıyor musunuz?’ sorusuna ‘Evet’ cevabı veren 19 görüşmeciye kapsamaktadır.

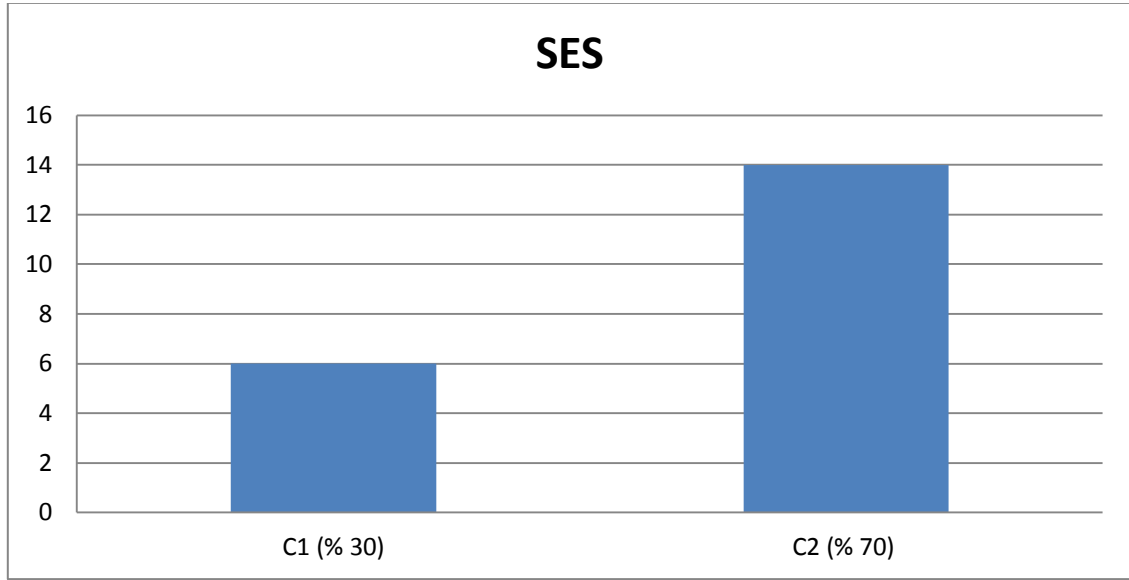
Şekil 37 : Yukarıdaki tablo ‘İnternet kullanıyor musunuz?’ sorusuna ‘Evet’ cevabı veren 19 görüşmeciye kapsamaktadır.

Şekil 38 Dayanıklı tüketim malları sahip olma oranını gösteren tablodur.

Görüşülen işçilerin %100'ünün eğitim seviyeleri lise ve altı evde çalışan kişi sayısı oranı en az iki olarak görülmüştür. Evde birden fazla kişinin çalışması zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Ortalama dayanıklı tüketim malları sahiplik oranı birbirine yakındır.% 5 oranında bir farklılık görülmüştür. Derinlemesine görüşmede çıkarılan

dayanıklı tüketim mallarının %85'e yakını senet/kredi kartı taksitlendirmesi ile alınmıştır.

Şekil 39 Görüşülen işçilerin sosyo- ekonomik statüsünün yüzdesel dağılımlarını gösteren tablodur.(sosyo ekonomik statü meslek ve eğitim durumlarına göre hesaplanmıştır.)

6.2. Derinlemesine Görüşme İçerik Analizi

6.2.1. Anlamlandırma /Tanımlama/Yorumlama

6.2.1.1. *İşçilerin Kendilerini Tanımladıkları kimlik*

Görüşülen işçilerin yaklaşık %35'i kendisini çalışan-işçi olarak tanımlıyor. % 30'u Türk vatandaşı ve muhafazakar , %25'i kimliği üzerinden tanımlıyor. Geri kalan yüzdelik dilim, taraftar, kadın, insan v.b kimlik tanımları üzerinde dağılım gösteriyor.

- İşçi, çalışan hatta işkolik olarak görüyorum. Her zaman ki gibi sabah kalkarsın ve hayatını devam ettirmen gerekir. Bunun içinde çalışman gerekir.
- Türk vatandaşıyım, muhafazakarım.

Bu çalışma 5 yıl öncesinde yapılmış olsaydı, bu sonucun farklı çıkma ihtimali daha yüksekti. Sağ görüşlü işçilerin kendilerini Muhafazakar olarak tanımlamaları daha yüksek bir oran olabilirdi. Derinlemesine görüşmeden sezinlenen gündelik politikada işçi – işverenin 5 ve üzeri yıl öncesine göre daha çok ekonomik üretim ilişkileri üzerinden profosyonel ama acımasız bir şekilde, karşı karşıya geldikleridir. İşçilerin devlet algısı ile ilgili tanımlamaları bu durumu destekler nitelikte paralellik göstermektedir. İşçilerin kimlik sorunu sınıf sorunun içinde anlaşılmalıdır.

6.2.1.2. *İşçilerin Devlet ile ilgili algısı*

Devlet adil, eşitlikçi olmalı, halkın refahını, ekonomik olarak gelişimini sağlamalı ve halkını temsil etmeli bu algı görüşülen işçilerin %100'ünde doğrulandı.

- Vatandaşların haklarını göz etmeli, onların daha refah yaşayabilmeleri için çaba göstermeli, eğitim açısından olsun sağlık açısından olsun çaba göstermeli. Eşit olmalı. Bugün ki devlette bu konuda elinden geleni yapıyor. Özellikle sağlıkta, ulaşımda bir sürü kolaylık sağladı
- Devlet sınırları belli olan bir alanda yaşayan insanların başında olduğu, o insanların hakkını savunan, o insanların refahı için orda olan bir topluluktur.

Ayrıca oraya gelmeden önce yer alan koşulları iyileştirmek ve daha fazlasını vermekle yükümlüdür. Bugün ki devlet için bir şeyler söylemek gerekirse Örneğin ilk işe girdiğimizde aldığımız parayla şu anda aldığımız para arasında bayağı bir fark var. Belli bir sistem olduğunu düşünün sağlık sektörü –hastane- para kazanıyorsa doğal olarak senin de eline geçen kazandığın para artıyor. Dışardaki düzen insanların aldığı para daha düşükse ister istemez bu dolaylıda olsa direkte olsa sana da yansıyor. Gelir düzeyimizde orta düzey yok, ya çok kötüyüz ya da daha iyiyiz. Ama genel olarak görünen şeyler iyi. Bir şeyler değişiyor. Eskisi gibi değil hiçbir şey. Gelişiyor.

İşçilerin kendilerini işçi olarak tanımlamasının nedenlerinden bir tanesi de - kendilerine göre- eski dönem çalışma sistemlerine göre daha sistemli, anlaşılabilir bir çalışma organizasyonun yaratılmasıdır. Kimliklerinin özgürleşmesinden ziyade bir çalışan olarak devlet ile ilgili beklentileri var, bu çok önemli bir bulgudur. İşçinin iletişimde olduğu, toplumsal olarak konuştuğu ve uygulayıcısı olduğu kurumlar devlet, siyasi parti, sendika, medya vb. kurumlardır. Görünürde sorunları yaratan ve yine çözebilen kurumlardır.

Bir başka önemli algı ise, bir çalışan olarak işçilerin devlet nezdindeki beklentilerinin asıl muhatapları olan işverenlerden beklentilerini devlet simgesi adı altında ifade etmeleridir. İşçinin ifade ettiği dışardaki düzen aslında serbest piyasa ekonomisi yani kapitalist üretim biçimidir. Devleti tanımlayışı ve beklentileri aslında işverenle ilgili beklentileridir. Çalıştığı kurum para kazanırsa oda kazanıyor ya da kazanacak. Devlet sadece ulaşım sağlık hizmetleri yapmıyor aynı zamanda işverendir.

6.2.1.3. *İşçilerin Siyasi Partilerle ilgili algısı*

Bir siyasi partide olması gereken özellikler ile devlette olması gereken özellikler aynı şekilde beklentiler % 80'e yakın oranda benzerlik göstermektedir. Halkın çıkarlarını düşünmeli, onların daha iyi koşullarda olmasını sağlamalı, eşitlikçi olmalı vb.

- Halkın refahını düşünmeli, halkın cebine giren 5 lira varsa onu arttırmalı. Birisi 100 milyarlık arabaya biniyor diğeri ise 5 liraya çay içemiyor. Bu dengeyi sağlamalı. Bu insanlara bu hakkı tanımak bir siyasi partinin görevidir. Köprünün ismini ne koyalım diye tartışıyorlar, ondan önce aç insanlar var onları düşünmeli.
- Bir Siyasi partide zaten devlet olmaya hani devleti yönetmeye aday insanlar olduğu için onların da yine görüşleri düşünceleri hani pozisyonları bunları düşünerek olmalı, aynı düşünceleri olmalı aslında.

Devlet-Siyasi parti algısının bu denli benzer olmasının nedenlerinden birisinin Türkiye'nin son döneminde yaşanan devlet-parti bütünleşmesinin gündelik hayattaki işçinin algılarına/ tanımlamasına yansımaları olarak düşünmek yanlış olmaz. Aslında işçinin kendisini bu şekilde ifade etmesi muhafazakar ve totaliter bir anlayışa sahip olduğunu gösteriyor. Bunun kendi çalışma koşulları kazancı ve mükiyeti ile doğrudan ilişkisi olduğu gözlemlenmiştir. Örneğin; görüşülen kişilerin % 85'i ev sahibidir ve bunlardan %70'i konut kredisi ile borçlanarak ev almışlardır.

% 20 oranında güvensizlik ya da güven kaybından bahsedilmektedir.

- İdeal olan siyasi parti kendilerini değil halkı düşünmeli, onların çıkarlarına göre hareket etmeli, demokrasi için bir şeyler yapmalı. Sadece kendi siyasi çevresini düşünmemeli. Bugüne kadar kendi siyasi partim dahil hiçbir partiyi yeterince başarılı bulmuyorum.
- Siyasi partiler güvenilir değil, siyasetin içerisine girdiklerinde değişebiliyorlar. Oy veriyoruz sonuçta ve bizim haklarımızı gözetmeliler. Onlarda milletin refahı ve huzuru için çaba göstermeleri gerekir. Adaletli olmaları gerekiyor.

Siyasi partilere güvensizlik ile parti- devlet bütünleşmesinin yaratmış olduğu algı daha çok işçilerin bireysel çıkarlarının tam olarak karşılanmamasından kaynaklanıyor.

6.2.1.4. İşçilerin Sendika ile ilgili algısı

Görüşülen işçilerin genel olarak sendika ile ilgili bilgileri sorulmuş ona göre yorumlanmıştır.

İşçilerin sendikalara karşı tutumları genel olarak olumsuz ve güvensiz denebilir.

- Şuan sendikalar tamamıyla benim gördüğüm tabi yine çıkar ilişkisi özellikle sendika başkanlarının eşlerinin mal varlığından belli olması gereken ideal olan hep hayal zaten.
- Bir sendikanın siyasetten tamamen uzak olması gerektiğini düşünüyorum. Her ay üyelik ücreti aldığı işçiyi ve memuru temsil etmesi lazım. Bunu başarabilen bir sendika yok. Kendi sendikam da (hizmet-iş) dahil işçi haklarına öncelik veren yok.
- Sendika işçi haklarını temsil etmelidir. Ama günümüzde sendikalar ayrıışmış oldukları için, hepsi farklı menfaatlere hizmet ediyor. Hükümet yanlısı sendikalar da var. Halbu ki sendika böyle bir şey yapmamalı. Öncelikle işçi haklarını gözetmeli.

6.2.1.5. İşçilerin Medya ile ilgili algısı

Genel olarak medya ile ilgili algıları olumsuz denebilir. % 100'e yakını taraflı olduğunu ve doğru haber yapmadığını düşünüyor. %50'ye yakını haber dışında her şeyi izlediklerini özellikle magazin haberleri izlediklerini ve bunun gerçek haber olmadığını düşünüyor. %30 'a yakını uluslararası basında doğru temsil edilmediğini, prestij kaybettiğini düşünüyor. Yine %30 oranında halkın çıkarlarını temsil etmesi gerektiği ve reklam şirketleri , siyasi partileri temsil etmemeleri gerektiği düşünülüyor.

- Hepsi medya faresi, insanların özel hayatları bizi ilgilendirmiyor, haberlerde izlediğimiz magazin olayları ve hayvanların hapsirıklarını izlemek çok anlamsız. İki saat haber olmaz. Taraflı olduklarını düşünüyorum.

- Uluslararası basında ülkeyi kötü temsil ettiklerini düşünüyorum. Ülke içinde ise her kanalın farklı bir partiye yakınlığı olduğunu bu yüzden de farklı haberler yaptıklarını düşünüyorum.
- Medyanın hiçbir kolunun tarafsız olduğunu düşünmüyorum. Bir medya kuruluşu tarafsız olmalıdır. Doğru haber yapmalıdır.

Görüşülen işçilerin %100'ü Medyanın doğru haber verme zorunluluğu olduğunu düşünüyor. Görüşülen işçilerden sadece birisi bugün medyada temsil edildiğini düşünüyor. Geri kalan görüşmeciler bugün ki medyada temsil edildiklerini düşünmüyorlar.

- Medyanın doğru haber verme zorunluluğu var. Bugün ki Medya da temsil edilmiyor. Son gezi parkı olaylarından sonra bir kutuplaşma oldu.
- Her medya kuruluşu belli menfaatleri temsil ediyor. Beni temsil ettiklerini düşünmüyorum. Türkiye'de hiçbir medya kuruluşu bağımsız değil. Mutlaka bir şahsa veya gruba bağlılar. Ticari öncelikleri yüzünden, iktidardaki partiye göre şekil değiştirebiliyorlar. Oysa doğru haber vermek zorundalar.
- Medyada kesinlikle temsil edilmiyor, medya kuruluşları daha çok kendi menfaatlerini gözetiyor. Çalışan kadınların koşullarının iyileştirilmesi konusunda haber yapabilirler ama bu konuda sessizler.

Medya içerisinde internet algısına bakıldığında internetin medya olduğunu düşünenler % 65 civarında, Medyadan daha güçlü bir araç diyenler yaklaşık %30 civarında, İnternet medya değil diyenler % 5 civarındadır. Görüşülen işçilerden sadece bir tanesi interneti kullanmıyor. Geri kalan işçilerin hepsi interneti kullanıyor. Aradıkları bilgiye ulaşabilmeleri, çok fazla seçeneğin olması vb. nedenlerden dolayı internet klasik bildiğimiz algıların dışındadır.

- Özellikle büyük şehirlerde, metropollerde, insanlar sadece internet üzerinden tüm bilgiye ulaşıyorlar. İnternet, medyadan daha büyük bir şey. İnternet şu anda her şeyi, herkesi temsil ediyor zaten. İnternet reklamlarının sınırlandırılması lazım.

- İnternet medya değil, medyadan daha büyük bir şeydir. İnternetin içinde A'dan Z'ye her türlü bilgiye ulaşabilirsiniz. Medyanın bilgilendirmesi bu kadar geniş değil.
- İnternet medyadır. Girip, doğru yerden araştırdığın zaman medyadır. İnternet beni doğru bilgiye ulaştırabilmelidir.

İnternette yer alan bilgilerin güvenilirliğini ölçtüğümüzde kullanımına bağlı diyenlerin oranı yaklaşık % 90 civarındadır. Araştırdıkları bir bilgi/haberin doğruluğuna yaklaşık %80'i farklı sitelerden okuyup karşılaştırma yaparak karar veririm demiştir. Yaklaşık % 5'i televizyon ile karşılaştırmam cevabı vermiştir. Yaklaşık % 10'u akraba, eş, dost, yakını vb. danışırım cevabı vermiştir.

- Çoğunluğa göre karar veririm. Arkadaşlarımın söylediklerine bakarım, onlarla paylaşırım ve ondan sonra karar veririm.
- Kaç kişinin yazdığına bakıyorum. Güvenilir sitelere bakıyorum. Karşılaştırma yapmaya çalışıyorum.
- Farklı sayfalardan doğruluğunu kontrol ederim. Haberleri izlerken aynı habere rastlarsam o zaman inanırım.

6.2.1.6. *İşçilerin yaratmak istediği medya*

Görüşülen işçilerden istedikleri gibi, kendilerini temsil edecek bir Televizyon Kanalı/ Gazete/ İnternet sayfası yaratmaları istendi. Televizyon kanalları için görüşülen işçilerin % 90'ı tarafsız olurdu ifadesini kullanmışlardır. % 60'ı eğitim içerikli programlara yer verirdim demiştir. Yine yaklaşık % 60'ı spor programlarına yer veririm demiştir. Yaklaşık % 20'si gelenek, görenek örf ve adetlerimize bağlı olur ifadesini kullanmışlardır. Görüşülen işçi kadınların yaklaşık % 100'e yakını kadınlar ve çocuklar için eğitim programları yapardım ifadesini kullanmışlardır.

- Öncelikle tarafsız olmalı. Kadınlarla ilgili şiddeti kınayan haberler yapardım, Çocuklarla ilgili eğitim programları yapardım, müzik programları yapardım. Sağlıkla ilgili programlar yapardım.
- Gençlere milli değerlerimizi öğreten bir TV olurdu, dini yayınlar, örf-adetlerimizi anlatan yayınları tarafsız bir şekilde yapardım.
- Öncelikle herkese eşit olmalı. Ben sporla çok ilgili olduğum için, spor ağırlıklı bir kanal yapardım. Sporda eğitim olurdu. Spor takip eden eğitilmiş birçok insan var. Taraftarların eğitimsiz olduğuna dair görüşü yanlış buluyorum.

Gazete için görüşülen işçilerin %100'e yakını doğru, gerçek haber yapardım, % 60 Daha çok siyasileri irdeleyen ve bağımsız ifadelerini kullanmışlardır. %20'si üçüncü sayfa haberleri dediğimiz haberlere yer vermezdim, şiddet haberlerini yayınlamazdım ifadesi kullanmıştır.% 20'si magazine değil, kültür sanat etkinliklerine yer verirdim demiştir.

- Köşe yazarları dahil, bütün haberleri gerçek bir şekilde vermek isterdim. Yönetim veya hükümet baskısının olmadığı bir ortam yarattım.
- Araştırmacı bir gazete olabilirdi. Hükümetin verdiği sözleri ne kadar yerine getirdiğine dair bir gazete olurdu. Doğru haberler yazardım. .
- Bildiğimiz gibi olurdu ama doğru haberler yayınlardım. Üçüncü sayfa haberlerine yer vermezdim, çocuklar için bir sayfa yapardım, hanımlara özel bir haberler yapardım, gezi haberleri yapardım.
- Gazetede yine her zaman olduğu gibi tarafsız ve doğru haber ama bu haberler tabi şey değil hani kim kiminle ne yaptığı değil magazin bile bence bir kalitesi olması gerekiyor ben bir sanatçının şu barda şu kızla eğlendiğini değil de şurada şu konseri vardı şurada şu olayı yaşadı gibi haberleri tercih ederim.

İnternet için görüşülen işçilerin % 90'a yakını Televizyon ve Gazetede yer alan geleneksel algıdan daha kişisel yorumlara yer vermişlerdir.

- Eğlenceli olurdu, içinde oyunlar olurdu. Forum olabilirdi, birbirleriyle konuşabilecekleri bir ortam olurdu.
- Ticari amaçlı bir site yapardım, örneğin çiçeklerle ilgili, çiçek pazarlayabilirdim. Ama yine bilgi amaçlı olurdu.
- Bir site yapsam, moda üzerine olsun isterdim. Böyle bir şey yapmayı istiyorum aslında
- Son dönemlerde böyle psikolojik konulara falan merak sardım herhalde psikolojiyle alakalı, psikolojisiyle alakalı bir internet sitesi kurmayı düşünürdüm.

Genel olarak medya bağlamında internet, diğer medyalara göre çok seçenekli ve erişilebilir olması nedeniyle televizyon ve gazeteye göre tercih edilebilir olduğu sezinlenmiştir. İnternetin yaygınlaşmaya başladığı döneme tanıklık edildiğini ve genel olarak internet algısının olumlu olduğunu düşünürsek, temsil edilebilirlik oranlarının yüksek olduğu söylenebilir.

6.2.1.7. Dini inancına göre özgürlük algısı

Görüşme yapılan işçilere en az beş yıl öncesine göre dini inancını ifade etmek hususunda nasıl hissettiği karşılaştırma yapılarak soruldu. Başörtülü kadınların % 100'ü (3 kadın) ve erkeklerin % 20'si kadınların en az 5 yıl öncesine göre dini inancını ifade etmek hususunda daha özgür olduğu kanısındalar.% 60'ı böyle bir sorunun olmadığı eskiyle yeni dönem arasında bir fark olmadığı kanısında, görüşülen MHP seçmenlerinin % 100'ü bu durumun siyasi olarak kullanıldığı kanısında ve toplumsal baskı yapıldığını düşünüyor.

- Ben şöyle düşünüyorum önceden insanlar bence dini inançlarını daha özgürce ifade edebiliyorlardı diye düşünüyorum aslında ben şu anda mesela daha özgürce ifade edemiyorum çünkü bir topluma bir yere girdiğimiz zaman çevrenizde işte ateistler de var Yahudiler de var çalıştığım sektörde çok çok fazla var ve siz dini inancınızı belli ettiğinizde insanlar sizi dinci falan zannediyorlar ve farklı bir boyuta giriyor durum. Dinin siyasete alet olmasından dolayı oluyor bunlar.

- Din ile ilgili bir değişiklik yok aslında. Cuma günleri camiye gidiyordum, hala devam ediyor. Günlük hayatımı etkileyecek durumda değil, olmadı da. Ne bir eksik ne de fazla.
- Ben başörtülüyüm, eskiden devlet dairelerine giremezdik, orduya ait yerlere giremezdik. Hatta çalıştığım iş yerinde bazı projelerde bu yüzden çalıştırılmadım. Başı açık birilerini tercih ettiler. Devletin bu konuda yasa koyması bence iyi oldu. Keşke yasaya gerek kalmadan bu sorunlar olmasa ama öyle değil. 2. Sınıf vatandaş olarak görülüyoruz. Ak partiye oy veriyorum ama ben ondan önce de başörtüsü takıyorum.
- Bence erkek için bir şey fark etmedi. Yine camiye gidiyordu, yine gidiyor. Orucunu tutuyor. Ama şimdi bakıyorsunuz öğretmen başörtülü okula giremiyordu. Anne oğlunun yemin törenine gidiyordu başını aç gir diyorlardı. Bence özgürlük oldu ama daha çok kadınlara. Şimdi eskisi gibi değil artık.

Görüşülen işçilere dini inancını sürdürmek amacıyla herhangi bir teknolojik araç/bilgisayar programı edinip edinmediği sorusuna yaklaşık % 60'ı bilgisayar programı yanıtını vermiştir. % 40 ise hayır edinmedim cevabı vermiştir. Şekil 38'de yer alan dayanıklı tüketim mallarına sahip olma oranı akıllı telefonlarda yaklaşık % 90 civarındadır. Yani görüşülen işçilerin % 90'ı akıllı telefon kullanıyor

- Kuran seslendirme kalemi var okutuyorsun böyle o sana doğruyu okuyor. Yani siz o kalemi o yazının üstüne tutuyorsunuz öyle bir araç var ondan alacağım.
- Namazvakit diye bir şey vardı, namaz vakitlerini uyaran telefonumda ondan var.
- Tabletimde Hasenat adlı bir Kur'an araştırma programı var, onu kullanıyorum. Memnunum.
- Namazvakit, Zikirmatik diye programlar var onları indirdim.

6.2.1.8. Sosyal Politika algısı

Hükümetin sağlık politikaları ile ilgili görüşülen işçilerin % 90'ı genel olarak başarılı olduğunu düşünüyor. %10 olumlu, başarılı ama olumsuz yanlarının da olduğunu

düşünüyor. Randevu sisteminin olması, acil durumlarda sigortalı, sigortasız hastalardan ücret alınmaması gibi sebepler önceliği oluşturmaktadır. Olumsuz olan durumlar arasında, muayene ücretinin ilaç alırken yansması, serbest fiyat politikasının insanları devlet hastanelerine mahkum bırakması gibi nedenlerdir.

- Babam çatıdan düştüğünde babamın sosyal sigortası yok ama babam acile kalktığı için herhangi bir ücret fatura gelmedi SSK hastanesiydi Okmeydanı gayet iyi olduğuna inanıyorum oradaki doktorların özel hastanedeki doktorlardan daha iyi kaliteli olduğunu düşünüyorum.
- Sağlık yönünden iyi şeyler yapıldı, randevu sistemi var doktorlar bizi bekler hale geldi. Bence çok daha iyi durumdayız.
- Devletin sağlık politikaları bence olumlu fakat eksik olan yönleri de var. Bununla ilgili çok fazla şey yapılması gerekiyor. Örneğin; 3 ilahtan fazlasından para almaları, özel hastanede sgk payı ödememize rağmen ilaç alırken de muayene parası ödememiz kötü tabi. Ama eskiye göre daha derli toplu olduğunu düşünüyorum. Kuyruklar yok.
- Sağlık politikasını beğenmiyorum. Bütün devlet kurumlarında durumun aynı olduğunu düşünüyorum. Yarım saatte anca bir işlem yaptırabiliyor insan. Çalışanlar, işleri konusunda bilgili değil. Görevlerini yerine getirmiyorlar. Sağlık hizmetinin ücretsiz olduğunu da düşünmüyorum. Eczaneye gidip ilaç almaya korkuyorum. Muayene ücreti dahil, bir sürü kesinti oluyor.

Hükümetin eğitim politikası ile ilgili görüşülen işçilerin % 85'i olumsuz olarak değerlendirmiş %10'u olumlu % 5'si ise eğitim politikası hakkında bir fikrinin olmadığını ifade etmiştir. Olumsuz değerlendirmeler arasında, çok fazla değişiklik yapılması, müfredat yönetici vb. önceliği oluşturmaktadır.

- Eğitim sisteminde de çok fazla değişiklikler yapıldı, herkesin kafası karışık, kimse bir şey anlamıyor
- Eğitim politikasını hiç beğenmiyorum. Bir türlü kalıcı çözümler bulamadılar, sürekli müfredatı değiştirip duruyorlar.

- 8+8 taşınalı eğitimden vazgeçip 4+4+4 zorunlu eğitim kırsal kesimde liseyi dahi okuyamayan kızlarımız için önemli adı üzerinde zorunlu. Bu sistemden bir şey anlıyorum lise diploması gelecekte ilkokul diploması yerini alacak. Eğitimde yeni atamaların yapılması yer yer bilgisayarlı eğitime (tablet) geçilmesi öğrencilerimiz ve geleceğimiz için iyi bir durum.
- 50 yıllık devlet bütçeleri incelendiğinde devletin milletin eğitimiyle alakalı ne kadar az yatırım yaptığını açıkça görmekteyiz. Mevcut iktidar eğitime en çok bütçe ayıran iktidar olmasına karsın, son 10 yılda 5 milli eğitim bakanı değiştirerek, bu konuda ki başarısızlığını resmen kabul etmiştir.

Hükümetin emeklilik politikası ile ilgili görüşülen işçilerin % 100'ü olumsuz olarak değerlendirmektedir. Olumsuz düşüncelerinin en önemli nedenleri emeklilik yaşı ve maaşların düşüklüğüdür.

- Emeklilik yaşı beni çok fazla etkilemedi, seneye emekli olacağım, ama yeni sigortalı olanlar için 65 yaş filan konuşuluyor, bu çok fazla, ortalama ömür zaten 70, Almanya'yı örnek alıyorlarsa önce onların çalışma şartları, ücretlerini de baz alsınlar da görelim
- Emeklilik konusu bence iyi değil. Yaş çok yüksek düşürülmeli, 50'lili yaşlarda emeklilik olmalıydı. Emeklilerin maaşı çok düşük yükseltilmeli bence.
- Emeklilik yaşının kademeli olarak 65'e çıkması iyi değil çünkü ağır bir çalışma hayatından sonra emeklilik demek dinlenmek demek ama ülkemizde bunu yapan sadece bürokrat kısım ile memur kısım işçi yine eziliyor yine eziliyor. Emekli maaşını düşük olması gerçekten çok komik.

Hükümetin kadın, çocuk ve engelli politikaları hakkında yaptığı düzenlemelerle ilgili görüşülen işçilerin % 40'u kadın ve çocuklara yönelik yapılan politikaları yetersiz buluyor. Yetersiz bulanların yaklaşık % 95'e yakını kadınlardır. Yaklaşık yüzde % 30'u engellilerle ilgili yapılan çalışmaların olumlu olduğunu düşünüyor .%60'u konu hakkında bilgisi yok ya da ilgilenmiyor, bilgisi olmayanların %100'ü erkektir.

- Ben sadece kadınlarla çok fazla uğraşıldığını düşünüyorum kapalılığıyla kılık kıyafetleriyle benim için şu kapalı şu çok açık öyle bir şeyim yok adamlar bir şeyi düşünüyor ve bayanlara onu uygulattırıyorlar. Bence kadınlarla uğraşmasınlar..
- Kadına yapılan şiddet, çocuklara yapılan taciz, engellilere sunulan imkanlar yetersiz. Kadın sığınma evleri yeteri kadar ilgilenmiyor, güvenlik yok.
- Engellilere spor yerleri yaptılar. Bakım parası çıkardılar. Bakımları zor olduğu için daha kolay bir hale geldi. Kadınlarla ilgili daha çok şey yapabilirler. Çocuklara yardım yapıyorlar.

6.2.1.9. *İş Güvenliği bilgisi*

İş güvenliği yasalarından haberdarmısınız sorusuna %75'i hayır % 25'i ise evet yanıtını vermişlerdir. Meslek hastalığı nedir ? sorusuna % 60'ı hayır bilmiyorum % 40'ı tanımlamıştır.

- Yapılan mesleğe bağlı olarak ortaya çıkan hastalıklar, mesela kot taşlamada çalışanların silikozis hastası olması gibi
- Çalıştığım işyerinde yaşadığım hastalık anlamına geliyor

İşyerinden ayrıldıktan hatta emekli olduktan sonra bile belli bir zaman zarfında (hastalığın cinsine göre) meslek hastalığı teşhisi konulursa tazminat alabileceğinizi biliyor musunuz? Sorusuna %100'ü hayır bilmiyorum cevabı vermiştir.

İş yerinizde hava ölçümü, gürültü ölçümü yapılıyor mu? Sorusuna %100'ü hayır cevabını vermiştir. Bu durum için bir belediye, hükümet kontrolü var mı sorusuna ise %60'a yakını kararsızda olsa evet yapılıyor demiştir. Geri kalan %20'i yapılmıyor, %20'i ise bilmiyor.

- Benim çalıştığım bölümde yok. Ama okulda çalışırken denetleme olurdu. İş güvenliği seminerleri de oldu.
- İşyerinin sağlık kontrolü aylık olarak yapılıyor, ya da şikayet üzerine geliyorlar. Ama bence buda yetersiz kalıyor.

- İşçi sağlığı ve güvenliği eğitimi vermeden işe almıyorlar, sürekli kontroller yapılıyor.

İşyerindeki sağlık şartları ile ilgili işçilerin % 85'e yakını mesleki faaliyet alanlarına göre durumlarını aktarmışlardır. %30'a yakını genel olarak sağlıklı buluyor, yaklaşık %30 'u sahada dışarıda çalıştığı için fikrinin olmadığını söylüyor. Geriye kalan % 40 ise sağlık koşullarının yetersiz ve olumsuz olduğunu düşünüyor.

- Arşiv bölümleri genellikle binanın en kötü yerinde oluyor. Garajdan, arşiv bölümüne çevrildiği için, sıkışık ve havasız
- Yetersiz durumda bence, odaların m2 büyüklüğü kişi başına düşen olan bence küçük. Havalandırma yetersiz. Hastaların bulunduğu alan biraz daha bakımlı. Klima çalışıyor ama yetersiz. Bilgisayarlar çok fazla gürültü fazla. Dolaplar fazla yer kaplıyor.
- Dışarıdayım sahadayım ben direk sahada olduğum için ofiste bir işim yok ayda 1 kez gidiyorum. Bilemiyorum.
- İş yerim temiz. Ofis olduğu için çok da kirlenebilecek bir yer değil. Koşullarda bir sıkıntı yok.

İşyerinde taciz, kaba konuşma, küfür v.b durumlarla karşılaştınız mı? Bu tür davranışların veya durumların iş güvenliği ile ilgili olduğunu biliyor musunuz? Sorusuna Erkeklerin %100'ü hayır kadınların %50'si evet cevabı vermiştir. İş güvenliği kapsamı sorusuna %100'ü hayır cevabını vermiştir.

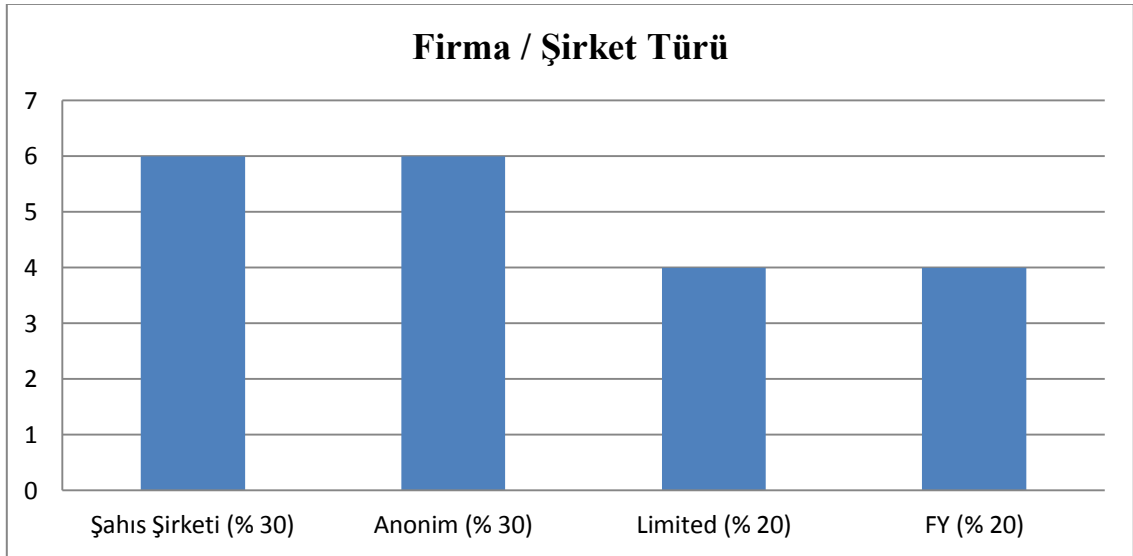
- Şu anki işimde karşılaşmadım. Ama tekstil sektöründe karşılaştım. Danışılacak bir merci olmadığı için de herkes bu duruma uyum sağlıyor. Bu tür eylemlere maruz kalmanın iş güvenliği kapsamında olduğunu bilmiyordum.

İşyerinde her hangi bir felaket(yangın v.b) durumunda ne yapılacağı konusunda eğitim aldınız mı ? Sorusuna %100'e yakını hayır bilmiyorum, almadım yanıtını vermişlerdir.

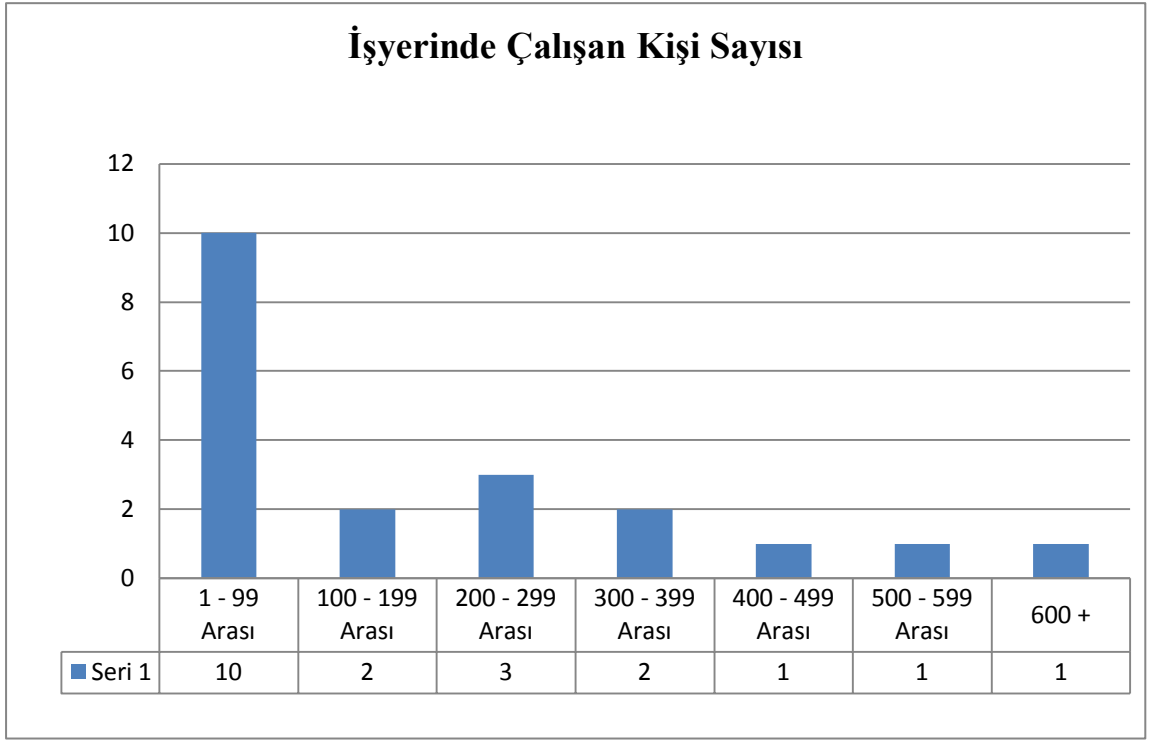
Sadece bir kişi evet biliyorum demiştir. Bizzat başlarından bir kaza geçip geçmediğine ilişkin soruya %25'i evet % 75'i hayır cevabı vermişlerdir. şahit olduğunuz bir kaza var mı sorusuna %41'i evet %50' si hayır cevabı vermişlerdir. Kaza hallerinde, işveren, işçiye veya ailesine tazminat ödemeye Kanunen zorunlu mu? Sorusuna % 90'a yakını zorunlu cevabı vermiştir. Kalan %10 ise sözleşme imzaladıklarını ve ölüm durumda evet ama yaralanma da hastane masrafları karşılanır, cevaplarını vermiştir.

- Bunun için bir sözleşme imzaladık. İş güvenliği kurallarına uymama durumunda kaza yaşayan işçiye tazminat ödenmiyor.
- Ölüm durumunda ödendi. Kazada ise, özel hastaneye yatırıp tüm masraflarını dedik. Çalıştığım yer bu konuda hassas.

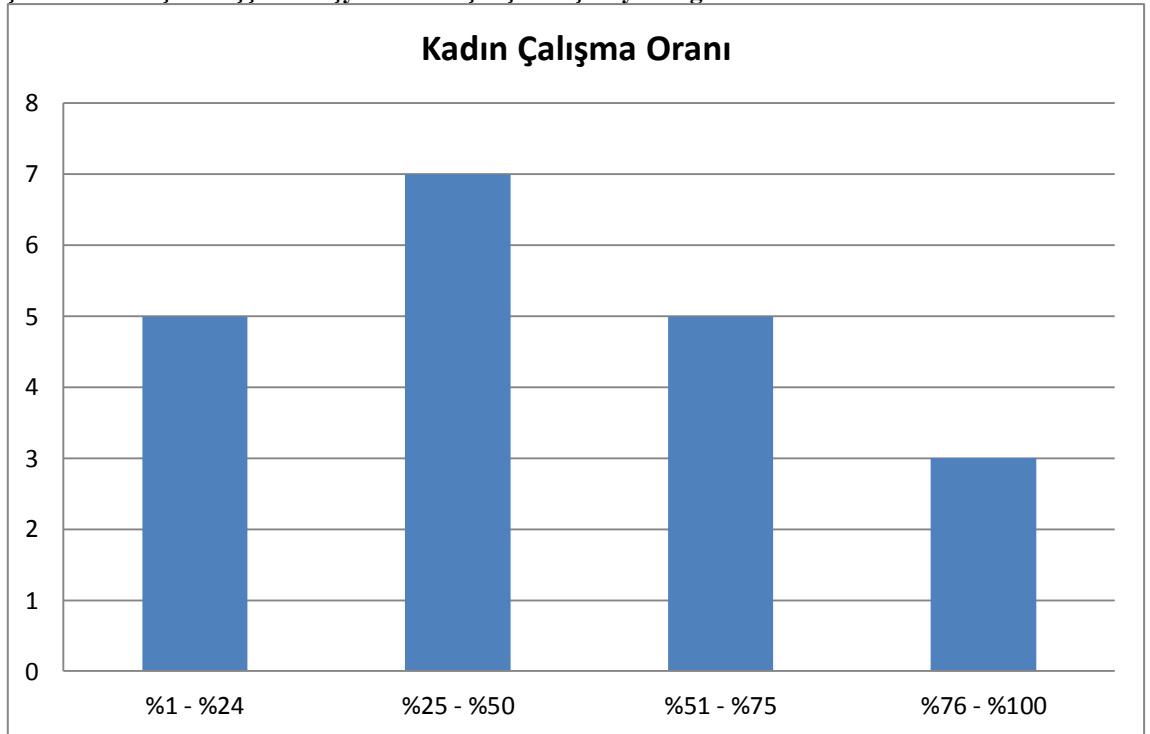
6.3. Çalışma Koşulları Diğer Bilgiler

şekil 40 Görüşülen işçilerin çalıştığı işyerlerinin türünü gösteren tablodur.

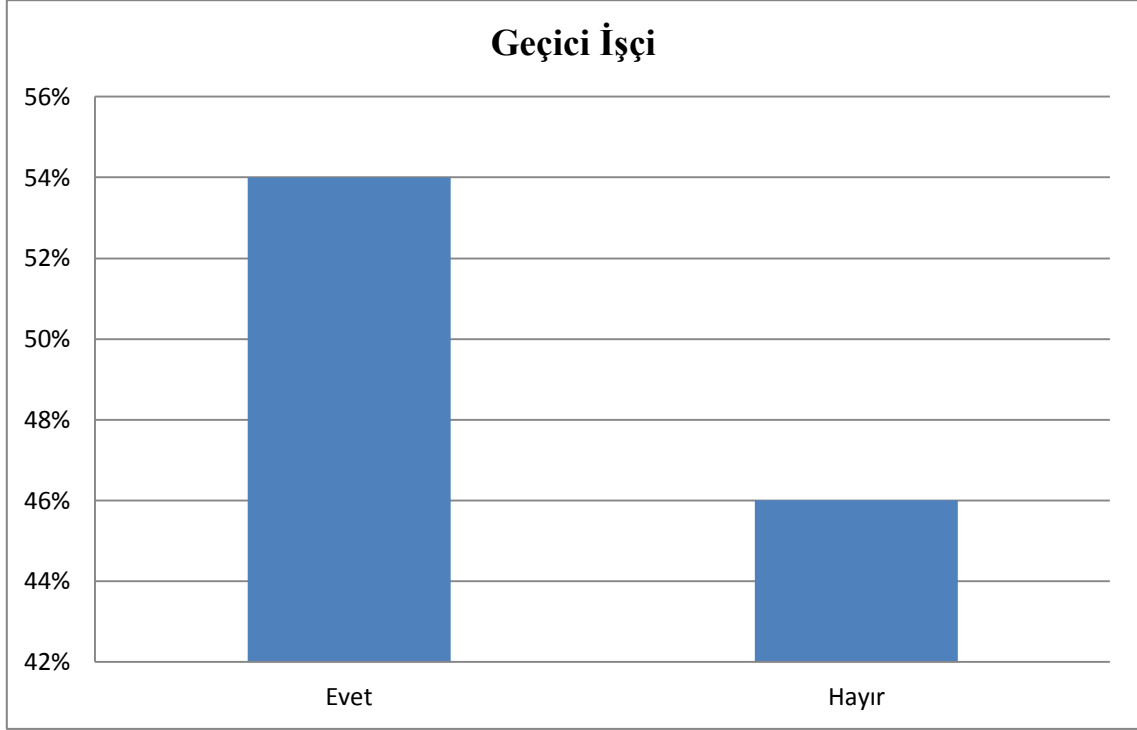
Şekil 41 Görüşülen işçilerin işyerlerinde çalışan kişi sayısını gösteren tablodur.

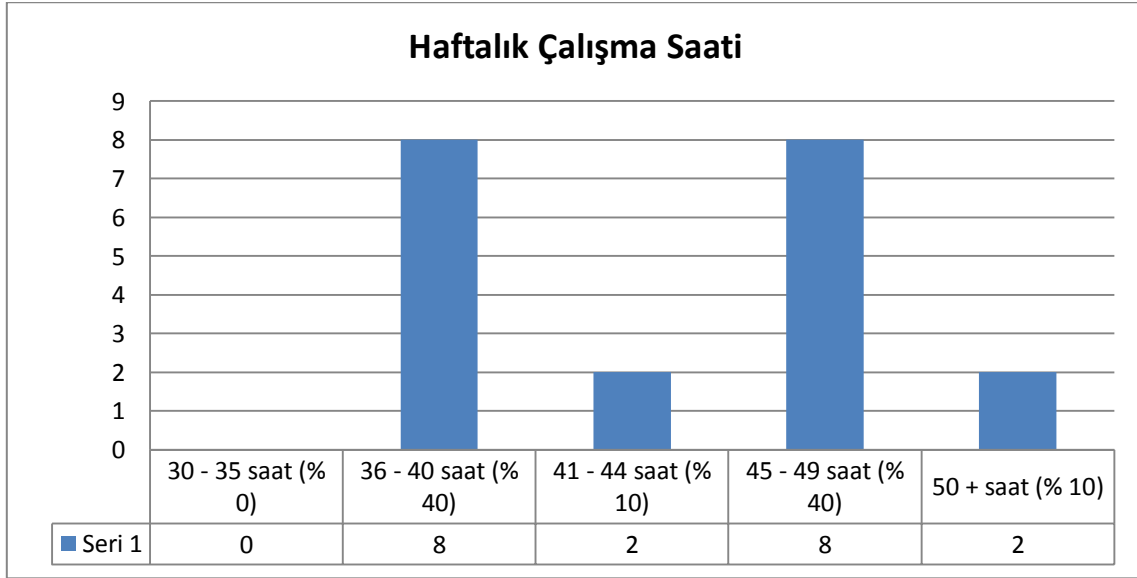
Şekil 42 Görüşülen işçilerin işyerlerinde çalışan Kadın oranını gösterir tablodur.

Bazı sektörlerde kadın sayısı erkek sayısından fazla iken, bazı sektörlerde kadın çalışan yoktur. Örneğin; Hastanede çalışan işçilerle görüştüğümüzde %60 oranında kadın

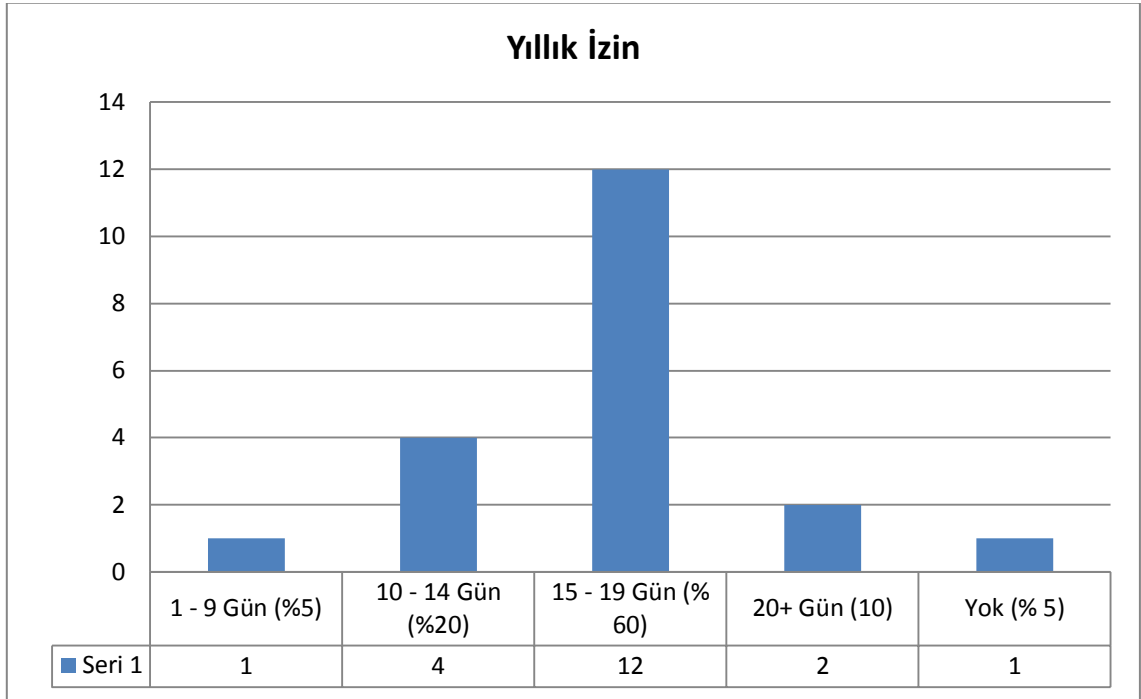
sayısının fazla olduğunu söylemiştir. Şehir içi otobüs işletmeciliğinde görüşme yaptığımız alanda ise kadın çalışan yoktur.

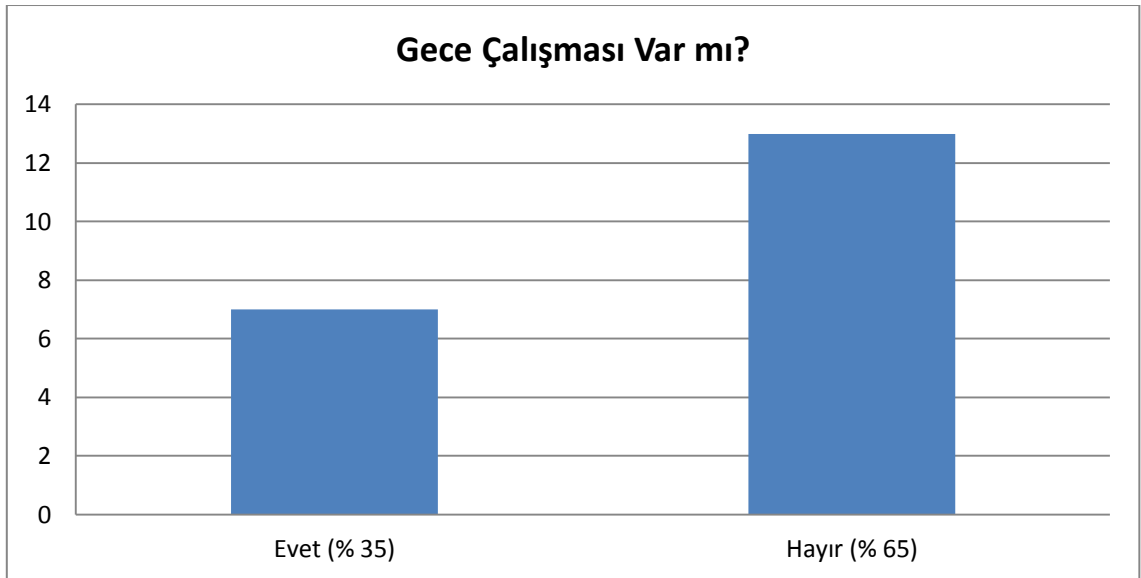
Şekil 43 Görüştüğümüz işçilerin işyerlerine geçici işçi alınıp alınmadıklarını gösteren tablodur.

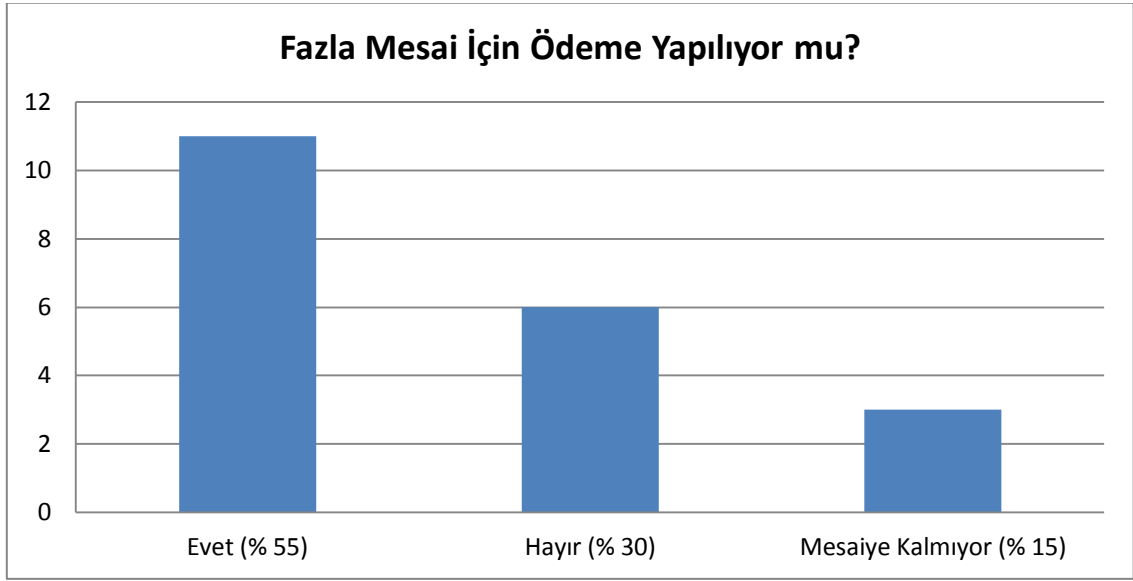
Şekil 48 Görüşülen işçilerin haftalık çalışma saatlerini gösteren tablodur.

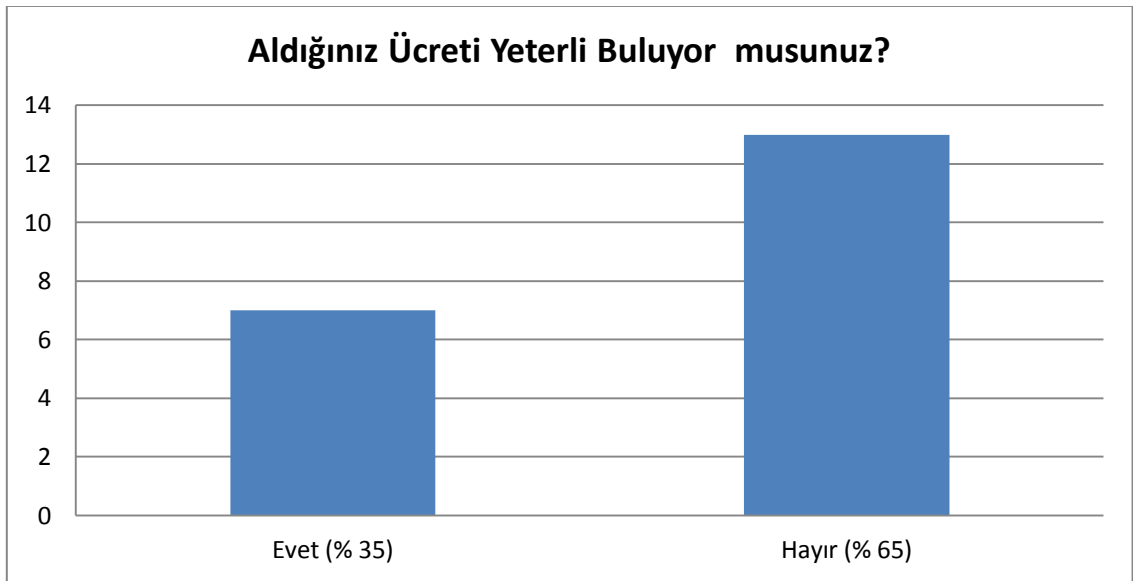
Şekil 49 Görüşülen işçilerin yıllık izinlerini gösteren tablodur.

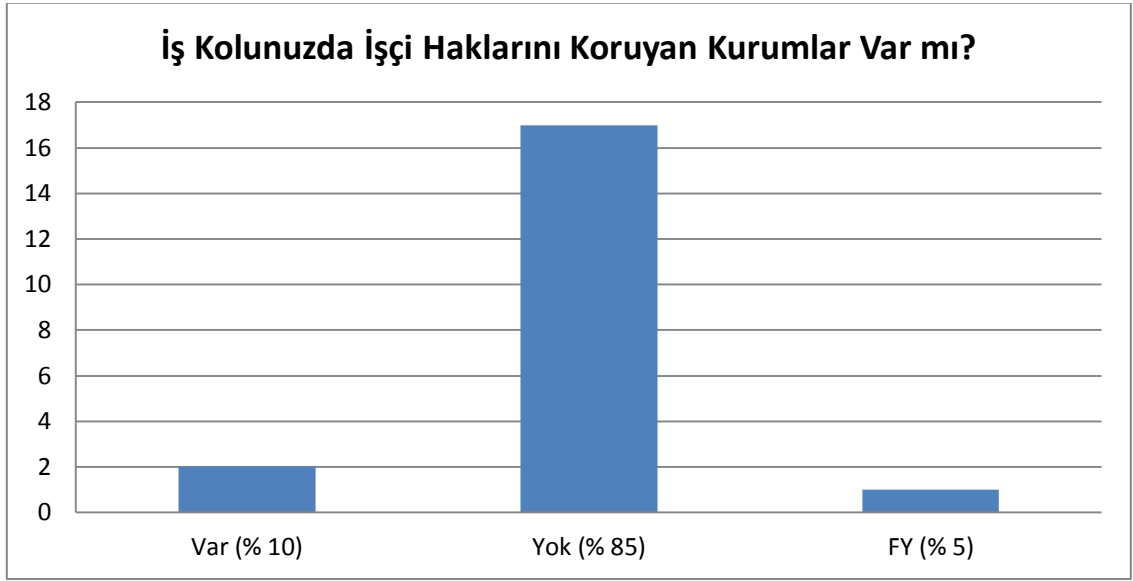
Şekil 50 Görüşülen işçilerin gece çalışmasına kalıp kalmadıklarını gösteren tablodur.

Şekil 51 Görüşülen işçilerin fazla mesai yapıp yapmadıklarının oranlarını gösteren tablodur.

Şekil 53 Görüşülen işçilerin aldıkları ücreti yeterli bulup bulmadıkları ile ilgili oranlardır.

Şekil 55 Görüşülen işçilerin iş kollarında işçi haklarını koruyan kurumlar olup olmadığının oranlarını gösteren tablodur.

7. SONUÇ

Görüşmelerin genel değerlendirmesi bize Türkiye özelinde gelişen ekonomik gelişmelerden kaynaklı olarak, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin ortaya çıkardığı sağ işçi profilinin bugün içinde bulunduğu durumun sonuçlarını verir niteliktedir. Derinlemesine görüşme yapılan İşçilerin oranlarında kadın sayısının erkek sayısına eşit olmamasının nedeni bazı iş kollarındaki kadın çalışan sayısının az ya da hiç olmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin; ulaşım, otomotiv üretim. Diğer taraftan bazı iş kollarında özellikle hizmet sektöründe çalışan kadın sayısının erkek sayısına oranla daha fazla olduğu görüldü.

Tüik'in yaptığı bir araştırmaya göre "2012 yılında işgücüne katılım oranı kadınlarda %29,5 iken erkeklerde %71'dir. İstihdam edilen kadın nüfus oranı %26,3, erkek nüfus oranı ise %65'tir. Ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan kadınların oranı %54,3 iken kendi hesabına çalışan kadınların oranı %10,8'dir. Ücretli veya yevmiyeli olarak çalışan erkeklerin oranı %66,5, kendi hesabına çalışan erkeklerin oranı ise %22,3'tür."(www.tuik.gov.tr, 2013) Diğer taraftan hükümetin kadın, çocuk ve engelli politikaları hakkında yaptığı düzenlemelerle ilgili görüşülen işçilerin % 40'u kadın ve çocuklara yönelik yapılan politikaları yetersiz buluyor. Yetersiz bulanların yaklaşık % 95'e yakını kadınlardır. Yaklaşık yüzde % 30'u engellilerle ilgili yapılan çalışmaların olumlu olduğunu düşünüyor .% 60'u konu hakkında bilgisi yok ya da ilgilenmiyor, bilgisi olmayanların %100'ü erkektir.

Buradan çıkarılabilecek yegane sonuçlardan birisi kadınların toplumsal yaşamda karşılaştıkları sorunları çözme noktasında yalnız olduklarıdır. Erkeklerin %100'e yakını bu konu hakkında bilgi sahibi değil, ya da ilgilenmiyor. Kadınların %100'e yakını bu çözümsüzlüklerin, yetersizliğin farkında ama kalıcı çözüm üretmek noktasında güçlü bir yapılanması yok. Engelli bireyler içinde durum aynı Aile fertlerinden birisi ya da tanıdığı birileri yok ise bu konu hakkında fikri yok ya da ilgilenmiyor.

Derinlemesine görüşme yapılan işçiler En az 25 yıldır İstanbul'da yaşamaktadır. İşçilerin % 100'ünün ailesi de işçi olarak çalışıyor ya da işçi emeklisi 'dir. işçilerin %

90'nın hanesinde en az 1 kişi daha çalışmaktadır. Hanede yaşayan kişi sayısı ortalaması en az 4'tür. Haneye en yüksek gelir getiren kişi % 65 bir başkasıdır. Görüşülen işçilerden sezilenen bir alışanlı en az dört kişilik bir ailenin normal şartlar altında geçimini sağlayamayacağı kanaatidir. Buna paralel olarak,görüşülen işçilerin %65'i aldıkları ücreti yetersiz bulmaktadırlar. %55'i fazla mesai için ücret alıyor, %30'u almıyor, %15'i ise mesaiye kalmıyor. %85'i iş kolunda işçi haklarını koruyan kurumların olmadığını söylüyor. Ve yine buna paralel olarak neredeyse % 100'e yakını sendikalara güvenmiyor. Yaklaşık % 70'i yıllık izne çıkabiliyor. İşçilerin alışma koşulları itibariyle en az beş yıllık dönem ve öncesine göre değerlendirmelerinde çalışma saatleri, mesai alma, gece çalışması, yıllık izin gibi kendisini güvenceye alabileceği koşulların iyileştirildiği kanaatindeler.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir nokta Türkiye de 1980 öncesi işçi profilinin yani pazarlık yapabilen toplumsal muhalefetle birleşen ve sınıf bilinci olan işçi profilinin bugün ki işçi sınıfı ile arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olduğudur. Bu araştırmanın sadece sağ görüşlü işçilerle yapılmasının amaçlarından bir tanesi de budur. "Kapitalizm işçilerin meta ilişkilerine ve sermaye birikimi mantığına itaat etmelerine yol açar; ama sadece artı değer üretmek için değil, fakat aynı zamanda özgür kişiler olarak davranmaları ve pazarlık yapmaları için gerekli olan nitelikleri de kazandırır." (Therborn, 2008, s.77)

Çalışanların % 35'i kendisini işçi, çalışan olarak tanımlıyor. Yaklaşık %30'u kendisini Muhafakazar ya da Türk olarak tanımlıyor. Bundan en az beş yıl önce bu çalışma yapılmış olsaydı, % 65 ve belki de daha fazla kişinin kendisini muhafazakar ya da türk olarak tanımlaması şaşırılacak bir durum olmazdı. İşçilerin itaate giden yolda yaklaşık on yıllık dönemin en önemli kazanımının kendisini konumlandırması (işçi, çalışan) ve pazarlık yapabilecek duruma gelmesidir.

Bir diğer önemli nokta ise görüşülen işçilerin %85'inin ev sahibi olmasıdır. Ev sahibi işçilerin %70'i konut kredisi ödeyerek ev sahibi oluyor. %30'u aileden kalma, birikim ve kentsel dönüşüm kapsamında yer temin edilerek ev sahibi oluyor. Bu sonuçların konut ve emek süreci içerisinde değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bankalar tarafından ipotek konularak satılan kredili evlerin neredeyse tamamı işçi

ailelerini de ipotek altına almıştır. Tek çalışanlı dört kişilik bir aile yok, bir ailede en az iki kişi çalışıyor. Ve en az on yıl bu krediyi ödemek zorundalar. İşsiz kalmak gibi bir seçeneklerinin olmadığını düşünmek şaşırtıcı olmaz. Araştırma da sezinlenen bir diğer önemli nokta ise borçlanmadan kaynaklı işçilerin sonuçları kötü dahi olsa siyasi istikrarı korumak gibi bir yaklaşımı var.

Engels'in Konut sorunu üzerine Proudhon eleştirisi önemli veriler sunmaktadır. "Büyük modern kentlerin genişlemesi, bu kentlerin belirli kesimlerine merkezi konumlu bölgelere yapay ve çoğu kez çok büyük ölçüde artan bir değer vermiştir. Bu bölgelerde yükselen binalar bu değeri arttıracak yerde düşürmektedir. Çünkü değişen koşulu karşılayamamaktadırlar. Bunlar yıkılmakta yerlerini başkaları almamaktadır. Hepsinden en büyük sıkışıklıkta dahi kiraların hiçbir zaman ancak, çok yavaş belli bir azamının üstüne yükselebilen merkezi konumlu işçi evleri için geçerlidir. Bunlar yıkılmakta ve yerlerine dükkanlar depolar ve resmi binalar yapılmaktadır." (Engels, 2013, s.20-21)

Bugün Türkiye'de kentsel dönüşüm adı altında uygulanan kent politikası, yapay merkezi noktalar oluşturarak bölgelerin m² alan değerini yükseltip piyasaya sunmaktadır. Aynı zamanda işçileri ve işçi ailelerini en az on yıl ipotek altına alan bir sistemdir.

Diğer taraftan İnşaat sektörü Kapitalist üretim biçimi içerisinde önemli bir endüstri koludur. Tüm bu mücadelelerin sonucunda sadece işçilerin ekonomik olarak mücadelesi değil, aynı zamanda bir toplumsal yapının yeniden kurulması amaçlanır. "İşçinin sermayeye hizmet eden bir işçi olarak yeniden üretimi için verilen, emek sürecinin öz-bilinçle örgütlenmiş öznesi olan kolektif emekçiyi parçalam ve onu kapitalist sömürünün nesnesi olarak yeniden kurma mücadelesidir. Bu mücadele fabrikanın çok ötesine uzanarak işçi sınıfının toplumsal yeniden üretiminin bütün yönelerini kucaklar. Bu anlamda, konut ve kentsel planlama, tüketim kalıpları, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve aile, ulaşım, boş zaman ve devlet etrafında gerçekleşen mücadelelerin hepsi de kapitalist sınıf ilişkilerinin yeniden üretimi üzerine verilen mücadelenin birer vechesidir." (Clarke, 2003, s.304)

Özetle Marx, tarihin, sınıfların mücadele tarihi olduğunu söylerken kapitalist örgütlenme ve üretim biçimi üzerinde büyük bir titizlikle durarak bugün onunla milat

oluşturan ideoloji kavramının bir anlamda betimleyicisi olmuştur.İdeoloji kavramı çok geniş bir yelpaze de tartışılıyor olsa da temel yaklaşımlarını Ekonomik, politik ve felsefi tartışmaların tanımlarından alırlar.Dolayısıyla da toplumun tüm ideolojileri tanımlı konunun disiplinlerarası bir perspektifle ele alınması gerektiğini ortaya koyar.

Toplumun tüm ideolojilerinde gerçekliğin ters yüz edilmiş bir yansıması ile tarihsel süreçlerini yaşaması, fiziksel ve tarihsel süreçlerin daha fazla anlaşılır olması gerektiği sonucunu doğurmuştur. Bu anlamıyla toplumsal sınıfların iletişim deneyimi bize kaçınılmaz olarak ideolojik olarak seslenir.

Toplumsal sınıflar kendi iletişim alanlarını, tarihsel süreçler içerisinde değişen çok sayıda iletişim araçları kullanarak genişletmişlerdir. Bu anlamıyla “İletişim toplumsal bir süreçtir ve dolayısıyla ideolojiktir: seslenme ideolojik pratiğin anahtar bir ögesidir.”(Fiske, 1996, s.224).

İletişim çalışmalarının toplumsal formasyonlarla iç içe olduğunu maddi üretim organizasyonundan ve iktisadi yapısından bağımsız olarak düşünölemeyeceğinin açıklaması kuramsal çerçeve de yapılmıştır.

Bundan hareketle yapılan niceliksel ve niteliksel araştırma yönteminin savunulan kuramsal çerçeveye örtüşöldüğünü söyleyebiliriz. Araştırma sonucunda göröşölen işçilerin değerdendirmeleri sonucunda öncelikli olarak Türkiye sağ seçmen profiline geneline uygun olduğı görölmüştür.

Türkiye sınıf karakterine baktığımızda 1970’lerle 1980 sonrası işçi sınıfı karakterinin birbirinden farklı olduğı ve 1980 sonrası sağa yönelimin daha belirgin bir şekilde ortaya çıktığı kabul edilebilir bir gerçekliktir. “1980’e gelindiğinde sol ile bağ kurmuş olan, sınıfsal bir perspektif kazanmada önemli bir yol katetmiş olan işçi sınıfı, 1980’li yıllar boyunca sağa kaymış, 1980’li yıllarda sağ partilere, 1990’lı yıllarda ise milliyetçi ve dinsel yanları ağır basan partilere yönelmişlerdir. DİSK’e bağlı Birleşik Metal-İş’e üye işçilerin siyasi parti tercihleri ise bu açıdan çarpıcı bir örnek sunmaktadır. 1999 seçimlerinde kime oy verecekleri yönündeki soruya “ sol “ bir sendikaya üye işçilerin %13,6’sı MHP-BBP’yi %11’2 ‘si de SP tercih ettikleri şeklinde cevap vermiştir. (Birleşik Metal-İş,1999) Soru yöneltilen işçilerin milliyetçi ve dinci

partiyi tercih etmiştir. Bu durum, Türkiye’deki genel sağcılaşıma eğilimine işçi sınıfının katıldığını göstermektedir.” (Akkaya, 2011, s.237)

Sağ seçmen profolinin geçtiğimiz genel ve yerel seçim sonuçlarına göre Türkiye dağılımının neredeyse % 70’ni kapsadığını söylemek yanlış olmaz. Bu durum geçtiğimiz dönemlere ilişkin yukarıda verilen örnekle de paralellik göstermektedir.

Tek partili dönemden 1970’li yıllara geldiğimiz süreç işçi sınıfının kendisini oluşturmaya başladığı ve dünya ekonomik ve siyasal gelişimleri ile paralel olarak bilinçlendiği dönem olarak kabul edilebilir. O dönem ki işçi hareketlerinin toplumsal muhalefetle birleştiğini bu yüzden özel olarak incelenmesi gerektiğini düşünmemiz yanlış olmaz.

Bugüne geldiğimizde 2000’li yılların başında oluşan kriz dönemi ve önce ki siyasi ekonomik konjokterden beslenen işçi sınıfının sağa yöneliminin görece kendini muhafaza edebileceği, istikrarlı, borçlanma ile olsa bile mülk sahibi olacağı bir siyasal durum sonuçlardan bir tanesidir.

Yapılan görüşmelerden sezinlenen bir diğer konu, genel olarak kendilerini işçi- çalışan olarak tanımlayan işçilerin, devlete, siyasi partilere, medyaya karşı tutum ve algıları, mülkiyet ilişkileri, çalışma koşulları toplamda ekonomik durumları bilinçli ama ne yapacağını bilmeyen bir sağ işçi profili yaratmıştır. Hükümetin sosyal politikalarla işçilerin gündelik hayatlarında karar verme durumlarını etkiledikleri görülmüştür. İşçilerin ortalamanın üzerindeki sayısı bugün ki iktidar partisini (AKP) sosyal politika ile ilgili yapacağını iddia ettiği düzenlemelerden kaynaklı olarak tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Son tahlilde çıkarılabilecek yegane sonuç bu durumun Sağ siyasetinin başarısı değil, Sol siyasetinin eksikliğinden kaynaklıdır.

ÖZGEÇMİŞ

1981 tarihinde Sivas'ta doğdu. İstanbul Özel İ.Müjde Akşam Lisesi'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nden 2006 yılında mezun oldu. Öğrenim süresince ve devamında çeşitli araştırma şirketlerinde görev aldı. 2011 yılı itibarıyla görme engelli bireylerin toplumsal sorunlarının çözümlerine ilişkin çeşitli projelerde yer aldı. Temel ilgi alanları, siyaset bilimi ve felsefedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Akkaya, Y. (2011). *Yıkım Çağında Direniş*. İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı
- Althusser, L. (1987). *John Lewis’e Cevap*. M. Ökmen(çev.). Ankara: V Yayınları.
- Althusser, L. (2002). *Marx İçin*. A.I. Ergüden (çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2010). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. A. Tümertekin (çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Althusser, L.ve E. Balibar, (2007). *Kapitali Okumak*. A.Ş.Ergüden(çev.). 1.Baskı. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, P. (2007). *Gramsci*. T.Günersel(çev.). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Bacon, F.(2012). *Novum Organum* S.Önal (çev.).1.Baskı. İstanbul: Say yayınları
- Barrett, M. (2004). *Marx’tan Foucault’ ya İdeoloji*. A. Fethi (çev.). Ankara: Doruk Yayımcılık.
- Carnoy, M.(2001). *Gramsci ve Devlet*. Praksis Dergisi. Sayı 3, s. 252-278.
- Clarke,S.(2003) *Devlet Tartışmaları(2)* İ.Yıldız (Çev).Praksis Dergisi. Sayı 10, s. 301-338
- Crowley. D. ve P. Heyer. (2010). *İletişim Tarihi Teknoloji Kültür Toplum*. B. Ersöz (çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi (orijinal baskı tarihi 2007).
- Çelik,N.B. (2005). *İdeolojinin Soykütüğü –Marx ve İdeoloji*. 1.Baskı. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çoban, Barış. (2006). “Louis Althusser” B. Çoban (Ed.). *Kadife Karanlık II: Ayna Şövalyeleri* içinde. İstanbul: Su Yayınları.

- Dant, T. (1991). Knowledge, Ideology and Discourse, Routledge'ten aktaran Sancar, S. (2008). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. 2.Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Demiroviç, A. (2012). Hegemonya ve İktidarın Analizi. *Felsefe Logos*. Sayı 44, 95-115.
- Dworkin, D. (2012). *Sınıf Mücadeleleri*. U. Özmakas (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları (orijinal baskı tarihi 2007).
- Eagleton, T. (2011). *İdeoloji*. M.Özcan(Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları (orijinal baskı tarihi 1991).
- Engels,F. (2012) *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* K. Somer(Çev).Ankara: Sol Yayınları
- Erdem, H. Haluk. (2004). Althusser'in Felsefesinin Temel Kavramları.*Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Kaygı Dergisi*, 3.Sayı.
- Erdoğan, İrfan. (1999). „İlk Çağlardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme“. *Kültür ve İletişim*, Sayı:2(2), s.15-47
- Erdoğan, İ., Alemdar, K. (2010). *Öteki Kuram*. Ankara: Kadir Erdoğan (ERK)
- Erdoğan, İrfan. (2007). “Temel Bilgiler: Eleştirel Yaklaşımlarda İletişim Anlayışı“. *İletişim, Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı:24, s.153-198
- Ergil, D.(1978). “Yabancılaşma Kuramına İlk Katkılar”,*Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 33.3, 93-108.
- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. S. İrvan (çev.). İstanbul: Ark Yayınları.
- Hall, Stuart. (1999). “Tarihsel Maddecilik, Kültür ve İdeoloji”. *Medya, İktidar, İdeoloji*. M.Küçük (Ed.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Holbach, B. The Sistem of Nature (çev. H.D. Robinson), Burt Franklin, New York.'tan aktaran Mclellan, D. (2009). *İdeoloji*. B.Yıldırım (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları(orijinal baskı tarihi 1995).

- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*.E. Ekici(çev.).Kalkedon yayınları (orijinal baskı tarihi 2004)
- Jeanneney, J. Noël. (1998). *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*.E. Atuk (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaya, A. (2012). İdeolojiden İdeolojiye Yolculuk: Düşüncebilim'den Kimlikbilim'e. 2.Baskı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. Sayı 28, 67-81.
- Kulak, Ö.(2011). “Karl Marx'ta Yabancılaşma, Meta Fetişizmi ve Şeyleşme Kavramları”. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*. Sayı 55, 33-61.
- Marx,K. (1976). *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*.S. Belli (çev.). Ankara: Sol Yayınları (orijinal baskı tarihi 1859)
- Marx, K. (1986). *Kapital Birinci Cilt*. A. Bilgi (çev.). İstanbul: Sol Yayınları (orijinal baskı tarihi 1867).
- Marx, K. ve F. Engels. (2008). *Alman İdeolojisi –Feurbach*. S.Belli (çev.). Ankara: Sol Yayınları (orijinal baskı tarihi 1845-1846)
- Marx, K. (2009a). *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-1850*. E. Özalp (çev.). İstanbul: Yazılama Yayınevi.
- Marx, K. (2009b). *Kapital Üçüncü Cilt*.A. Bilgi (çev.). Ankara: Sol Yayınları (orijinal baskı tarihi 1894).
- Marx, K. (2010). *Yabancılaşma*. B. Erdost (drl.). Ankara: Sol Yayınları.
- Marx, K. ve F. Engels. (2010a). *Komünist Manifesto*. 1. Baskı. Ankara: Alter Yayıncılık.
- Marx, K. (2012). *1844 El Yazmaları*. M.Belge (çev.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- McLellan, D. (2009). *İdeoloji*. B.Yıldırım (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları(orijinal baskı tarihi 1995).

Miliband, R. (1989). *Kapitalist Toplum*. O. Akınhay (çev.). İstanbul: Belge Yayınları (orijinal baskı tarihi 1983).

Morton, A. David (2011), *Gramsci'yi Çözümlemek-Küresel Politik İktisatta Hegemonya ve Pasif Devrim*. B.Baysal(çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları (orijinal baskı tarihi 2007)

Ollman, B. (2012). *Yabancılaşma*. A. Kars (çev.). İstanbul: Yordam Kitap (orijinal baskı tarihi 1971).

Oskay, Ü. (1980). "Popüler Kültür Açısından" İdeoloji" Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar". *AÜSBF Dergisi*. 35.1, 197-253.

Öngen, T. (1996). *Prometheus' un Sönmeyen Ateşi*. 2. Baskı. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Öngen, T. (2002). *Marx ve Sınıf. Praksis Dergisi*. Sayı 8, 9-28.

Özbek, S. (2011). *İdeoloji Kuramları*. 1.Baskı. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.

Özbudun, S.,G.Markus ve T.Demirer. (2008). *Yabancılaşma ve....*1.Baskı. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Platon, (2012) *Menon*, F. Akderin(çev), İstanbul: Say Yayınları,

Platon, (2012a) *Phaidon*, N. Kalaycı (çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Poulantzas, N. (1992). *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar*. Ş.Süer, L.F. Topaçoğlu (çev.). 1. Baskı. İstanbul: Belge Yayınları.

Sancar, S. (2008). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*. 2.Baskı. Ankara: İmge Kitapevi.

Sohn-Rethel, A.(1978).İntellectual and Manual Labor, Londra. 'dan aktaran Zizek, S. (2008). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*.3.Baskı. İstanbul:Metis Yayınları.

Tekinalp, Ş. (2009). *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*. 3. Baskı. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Therborn,G. (2008). *İktidarın ideolojisi İdeolojinin İktidarı* İ. Cüre (Çev).1.Baskı. Ankara: Dipnot Yayınları.

Lenin, V.İliç. (1999) *Devlet ve Devrim* S.Kaya, Yargın.İ, (Çev)2.Baskı. Ankara: İnter Yayınları.

Yurtsever, H. (2006).*Tarihten Güncelliğe Sınıf Savaşları ve Devlet*.1. Baskı. İstanbul: Yordam Kitap.

Zizek, S. (2008). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. T. Birkan(çev.). İstanbul: Metis Yayınları.(orijinal baskı tarihi 1989).

Zubritski, Y.,D. Mitropolski ve V. Kerov. (1995). *Kapitalist Toplum*. S. Belli (çev.). Ankara: Sol Yayınları.

<http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/251-sayi-177/623-belge-karl-marxin-isci-anketi>(08.06.2013)

<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13458> (09.12.2013)